

โต พ.สุเมธโก

ชีวิต การงาน หลักธรรม

สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (โต พรหมรังษี)

การพิมพ์หนังสือธรรมเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการจัดทำสิ่ง
ซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญกรรมทาน คือการให้ธรรม
ที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ได้ชื่อว่า
มีส่วนร่วมในการเผยแพร่วรรณ อันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดี มีคุณภาพ เพื่อเป็นที่ระลึกใน
ทุกโอกาสของงานประเพณีอันเป็นการใช้จ่ายเงินที่ถูกต้องและมีประโยชน์สูงสุด
โปรดติดต่อที่... ธรรมสภา

เลขที่ ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทร : (๐๒) ๔๔๑-๑๕๓๕, ๔๔๑-๑๕๘๘, ๘๘๘-๗๙๕๐ โทรสาร : ๐-๒๔๔๑-๑๙๑๗

การให้ธรรมะขณะการให้ทั้งปวง การรับธรรมะและนำไปปฏิบัติย่อมขณะการรับทั้งปวงเช่นกัน

คำนำในการจัดพิมพ์

ของสำนักพิมพ์ธรรมสภา จัดพิมพ์ครั้งที่ ๑๐ ปีพ.ศ. ๒๕๔๗

ประวัติของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) มีผู้เขียนกันหลายเล่ม แต่เล่มใดเล่มหนึ่งก็มักมีข้อความที่ไม่ใคร่จะตรงกันนัก เพราะข้อมูลต่างกัน อีกทั้งระยะเวลาที่ล่วงมาเกือบศตวรรษ แต่สำหรับฉบับธรรมสภาขอยึดบันทึกของมหาอำมาตย์ตรี พระยาทิพโกษา (สอน โลหะนันท์) เป็นหลัก เพราะท่านได้เรียบเรียงมาจากรูปภาพที่สลักเป็นประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ที่ช่างได้เขียนไว้ที่ผนัง อุโบสถ วัดระฆังโฆสิตาราม และวัดอินทราวินัย (บางขุนพรหม) ซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญอันควรแก่การเชื่อถือเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ท่านมีชีวิตอยู่นานถึง ๕ แผ่นดิน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึงรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์พระปิยมหาราช แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณเกียรติยศของท่านปรากฏเป็นที่เลื่องลือชานในสมัยรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จวบจนรัชกาลปัจจุบัน

การจัดทำในครั้งนี้ ก็เพื่อความปรารถนาให้ท่านสาธุชนและอนุชนรุ่นหลัง ได้มีหนังสือชีวประวัติ ผลงาน และหลักธรรม ของพระธรรมมาจารย์ทั้งหลายไว้ศึกษา ดังที่ธรรมสภาได้จัดทำ เพื่อให้เป็นธรรมานุสรณ์สถิตยสถานไว้ในแผ่นดิน คือ

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงปู่บุดดา ถาวโร

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อชา สุภัทโท

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี

ในหนังสือชุดชีวิต การงาน หลักธรรม ทั้งหมดนี้ ได้จัดทำด้วยวัสดุอย่างดี ด้วยหวังว่าจะให้มีอายุยืนนาน เพื่อในกาลต่อไปไม่มีใครพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีเช่นนี้ออกเผยแพร่ ลูกหลานของเราจักได้มีหนังสือที่ดีไว้ศึกษาเป็นประทีปส่องทางชีวิต

ธรรมสภาจัดพิมพ์ ชีวิต ผลงาน และหลักธรรมของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพะพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) มีความมุ่งหมายและจุดประสงค์เพื่อเผยแพร่เกียรติคุณของท่านในทางธรรมโดยตรง มิได้มุ่งหวังให้ท่านผู้อ่านนับถือและศรัทธาท่านด้วยความมกมาย อันจักให้หลงติดยึดในวัตถุมากเกินไป หรือหวังความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารจากพระเครื่องที่แพร่หลายอยู่ในขณะนี้ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพะพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) ท่านต้องการให้ประชาชนมีการประพฤติธรรมและอยู่ใกล้ชิดพระศาสนาให้มากที่สุด พระเครื่องที่ท่านได้จัดทำขึ้นในสมัย

ของท่านมีไม่กี่องค์ ท่านทำด้วยมือของท่านเองและก็เพื่อมอบให้แก่ผู้สนิทชิดชอบ มิได้ผลิตกันมากมายดังเช่นทุกวันนี้ การจัดพิมพ์ในครั้งนี้จึงมุ่งหมายประโยชน์ทางธรรมโดยตรง ดังที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้ปรารภเป็นปริศนาไว้ว่า “เวลาไอ้โตทำดี ก็ว่าไอ้โตบ้า เวลาไอ้โตทำชั่ว ก็หาว่าไอ้โตดี” ปริศนาธรรมข้อนี้ถ้าท่านได้ไขปริศนาออกแล้วท่านจะพบว่า ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ท่านเป็นพระอริยะโดยแท้

ธรรมสภาจึงหวังเป็นอย่างยิ่งที่จะสืบทอดพระธรรมคำสอนของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ให้ยืนนาน เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาจักบังเกิดแก่พวกเราพุทธบริษัทและชาวโลกตราบนานเท่านาน

ด้วยความสุจริต หวังดี
ธรรมสภาปรารถนาให้โลกได้พบความสงบสุข

สารบัญ

	หน้า
๑. ชาทิกำเนิด	๑๓
๒. ถวายพระอาจารย์แก้ว	๒๕
๓. ประจวบ	๔๑
๔. เข้าพิธีอุปสมบท	๕๕
๕. เจ้าฟ้าอุปถัมภ์	๗๕
๖. เป็นนักเทศน์มีชื่อเสียง	๘๙
๗. เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์	๑๐๓
๘. ความโกรธไม่ตีมีแต่เสีย	๑๒๙
๙. เพลงที่ไหน ฉันที่นั่น	๑๔๕
๑๐. เทศน์ ๑๒ นักษัตรา	๑๖๓
๑๑. เลิกเทศน์เลิกสวด	๑๗๙
๑๒. มรณภาพ	๑๘๗
๑๓. ชินบัญญัติศาตาและยอดศาตาคักดีสิทธิ์	๒๑๓
๑๔. ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกศาตา	๒๓๑
๑๕. พุทธชัยมงคลศาตา	๒๔๙
๑๖. บทสวดพระอิติปิโสรัตนมาลา	๒๕๕

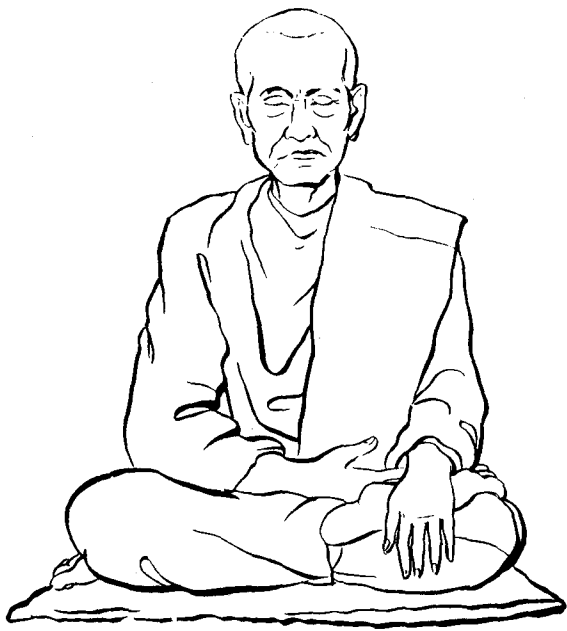
สารบัญโดยละเอียด

	หน้า
๑. ซาติกำเนิด	๑๓
- สู่กำแพงเพชร	๒๒
๒. ถวายพระอาจารย์แก้ว	๒๕
- พระครูใหญ่เมืองพิจิตร	๒๘
- ผลัดแผ่นดินใหม่	๓๑
- เข้าพิธีโกนจุก	๓๓
- ออกบรพชา	๓๖
๓. ประจวบ	๔๑
- พระครูวัดเมืองไชยนาทบุรี	๔๓
- เข้าบางกอกศึกษาธรรม	๔๖
- เข้าเฝ้าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน	๕๓
- พำนักวัดนิพพานาราม (วัดมหาธาตุ)	๕๗
๔. เข้าพิธีอุปสมบท	๕๙
- กลับกรุงเทพฯ	๗๐
- อยู่วัดนิพพานารามหรือวัดมหาธาตุ	๗๑
- เริ่มมีชื่อเสียง	๗๒
๕. เจ้าฟ้าอุปถัมภ์	๗๕
- มารดาถึงแก่กรรม	๗๘
- สมเด็จพระโตหนึ่ง	๗๙
- เป็นพระธรรมกิตติ และเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม	๘๑
- ปฐมสมโพธิ	๘๓

	หน้า
๖. เป็นนักเทศน์มีชื่อเสียง	๘๕
- ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพกวี	๙๒
- เวนระงับด้วยการไม่จองเวร	๙๔
- ขอฝากตัวด้วย	๙๗
- สัมมามัวรินกินน้ำชา	๙๘
- ถวายอดิเรก	๙๙
๗. เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์	๑๐๓
- อะไรๆ ก็ถวายได้ แต่ผ้าเช็ดมือไม่ถวาย	๑๐๖
- ขรัวโตชอบเงิน	๑๐๗
- เทศน์ที่เมืองเขมร	๑๐๘
- ขอที่ดิน	๑๑๑
- พระโพธิสัตว์	๑๑๓
- ตั้งอุปัชฌาย์	๑๑๔
- ห้ามตีๆ	๑๑๕
- อย่าอวดกล้ากับผี อย่าอวดดีกับตาย	๑๑๖
- หมดสนุก	๑๑๘
- กระทบตัวไหนจะดี	๑๒๐
- ได้สิ่งเพื่อง	๑๒๒
- หัวล้าน หัวเหลือง	๑๒๔
- ยถาอุตตริ สัพพียุตตรอย	๑๒๖

	หน้า
๘. ความโกรธไม่ตีมีแต่เสีย	๑๒๙
- หลักดี	๑๓๑
- กลางดี	๑๓๒
- อุด อุด อุด	๑๓๓
- ใ้หวย	๑๓๔
- ฉันทวารสารกับหมุดิบ	๑๔๓
๙. เพลงที่ไหน ฉันทันนั้น	๑๔๕
- กราบคัมภีร์	๑๔๗
- ถูกขับออกนอกประเทศ	๑๔๘
- เทียนสู่ม	๑๕๐
- สุนัขไม่เท่า	๑๕๑
- ผจญทะเลบ้า	๑๕๒
- ปริศนาธรรมดับกิเลส	๑๕๔
- คุณความดีมีมาก	๑๕๗
- มีดจริงหนอ !	๑๕๘
- ลืมโศก	๑๖๐
๑๐. เทศน์ ๑๒ นักชัตร	๑๖๓
- คนอื่นเขาก็มีแรง	๑๗๐
- เષชญหน้านักปราชญ์	๑๗๑
- อุปมาพระนิพพาน	๑๗๔

	หน้า
๑๑. เลิกเทศน์เลิกสวด	๑๗๙
- พุดกับนกกา	๑๘๐
- ช่วยขโมย	๑๘๑
- ปราบแม่เฒ่าพระโขนง	๑๘๒
- เทียวไปตามสบาย	๑๘๔
๑๒. มรณภาพ	๑๘๗
- สร้างวัด-สร้างพระ	๑๘๙
๑๓. ชินบัญชรคาถา พร้อมคำแปล	๒๑๓
๑๔. คาถายอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก พร้อมอานิสงส์	๒๓๑
๑๕. พุทธชัยมงคลคาถา พร้อมคำแปล	๒๔๙
๑๖. บทสวดพระอิติปิโสรัตนมาลา ๑๐๘ พระคาถา	๒๕๕

๑. ชาตีกำเนิด

สมเด็จพระพุฒาจารย์ โต พรหมรังสี ท่านเป็นเชื้อพระวงศ์พระมหากษัตริย์ โดยเป็นโอรสนอกเศวตฉัตร ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งราชจักรีวงศ์ เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงพระยศ เป็นเจ้าพระยาจักรี กับ นางงุด บุตรสาวของนายผล และนางลา ชาวนาแห่งเมืองกำแพงเพชร โดยมี ประวัติความเป็นมาดังต่อไปนี้

ปี พ.ศ. ๒๓๐๘ (จ.ศ. ๑๑๒๗) พระเจ้าอังวะแห่งประเทศพม่า ยก กองทัพเข้ามาประชิดประเทศไทย ตีหัวเมืองโท ตริ จัตวา ไส่รุกเข้ามาทุกทิศทาง ทั้งทางบกและทางน้ำ ตีเมืองใต้ เมืองเหนือ และเมืองตะวันตก เว้นแต่เมืองทาง ทิศตะวันออก ที่พม่าไม่เข้าตี บรรดาหัวเมืองเหล่านั้น ไม่อาจต่อสู้พม่าได้ ต่างทิ้ง บ้านเมือง หลบหนีเอาตัวรอดไปอยู่กันคนละทิศละทาง

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งตอนนั้นเป็นพระยาตากสิน เจ้าเมือง

กำแพงเพชร ไม่ได้อยู่ดูแลรักษาเมือง เพราะมีราชการไปรับยศชั้นสัญญาบัตร คือได้เลื่อนเป็นพระยาวชิรปราการ พอทราบข่าวพม่าเข้ามาโจมตีถึงเมืองกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงรีบกลับมาคุมพลรบเข้าต่อสู้กับพม่าอย่างแข็งขัน แต่ด้วยกำลังพลที่น้อยกว่า จึงถูกพม่าล้อมอยู่ กองทัพพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้นานถึง ๓ ปี ในคราวนั้น

ปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (จ.ศ. ๑๑๒๙) พม่าได้นำปืนใหญ่เข้าระดมยิงกรุงศรีอยุธยา ทำให้พระมหานครได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก

บ้านเมืองในตอนนั้นอยู่ในภาวะวิกฤติอย่างที่สุด โดยที่กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาก็ไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้เลย

พระเจ้าตากสินมหาราช ยศในขณะนั้นคือพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร เห็นบ้านเมืองคับขันอย่างนั้น จึงตัดสินใจคุมพลรบ ๕,๐๐๐ คน ออกต้านทานพม่าอย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่สามารถรับมือกับพม่าได้

เมื่อเห็นว่าคงไม่สามารถต้านทานพม่าไว้ได้แน่ พระตากกรุงคงขาดเป็นแน่แล้ว จึงพาพลรบเหล่านั้นตีฝ่าวงล้อมไปทางทิศตะวันออก ข้ามไปทางเพนียดคลองช้างเดินทางไปเข้าเขตเมืองนครนายก แล้วข้ามปากไปตีเอาเมืองจันทบุรี ได้ชัยชนะต่อเมืองจันทบุรีแล้ว จึงหยุดพักตั้งมั่นบำรุงพลในที่นั้นเตรียมพาหนะเสบียงอาหารอาวุธยุทธภัณฑ์ไว้พร้อมสรรพ แล้วตั้งตัวเป็นเจ้า ครองเมืองจันทบุรี ชาวเมืองนิยมเรียกกันว่า พระเจ้าตากสิน หรือพระยาตากสิน

ปี พ.ศ. ๒๓๑๑ (จ.ศ. ๑๑๓๐) ได้ยกทัพเข้าบุกทะเลวงกองทัพพม่าตั้งแต่มืองใต้ฝ่ายตะวันตก แล้ววกเข้าตีพม่าที่ตั้งคอยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา จนพม่าแตกพ่ายสู้ไม่ได้ ถอยไปอยู่ทางหักเมืองฝ่ายเหนือ

พระเจ้าตากสินสามารถยึดกรุงเก่ากลับคืนมาได้ แล้วทรงนำขบวนทัพพลเรือลงมาตั้งเมืองใหม่ที่ ตำบลเนินมะกอก เหนือคลองบางกอกใหญ่ ได้คลองคูวัดระฆังโฆสิตาราม ทรงขนานนามเมืองใหม่นี้ว่า เมืองกรุงธนบุรี มีพระนามาภิไธยว่า

พระเจ้ากรุงธนบุรี

หลวงยกกระบัตรแห่งเมืองราชบุรี ซึ่งออกไปตั้งบ้านเรือนครอบครัวอง สมบัติอยู่ที่บ้านอัมพวา แขวงเมืองสมุทรสงคราม พอทราบข่าวพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี จึงได้เข้ามาถวายตัวพร้อมกับภรรยา น้อง และบุตร รับ ราชการอยู่กับพระเจ้ากรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงแต่งตั้งให้หลวงยกกระบัตร เป็นพระราชวรินทร์ฯ เจ้ากรมพระตำราวจนอกขวา ถือศักดินา ๑,๖๐๐ ไร่ จึงตั้ง คฤหาสน์อยู่เหนือพระราชวังหลวง ใต้วัดบางหลักใหญ่ หรือวัดระฆังโฆสิตาราม ในปัจจุบัน

ในกาลต่อมาหลวงยกกระบัตรที่พระราชวรินทร์ฯ ได้กระทำงานเพื่อประเทศ ชาติ ประกอบคุณงามความดีเหลือประมาณ จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาจักรีในโอกาสต่อมา

ปลายปีพ.ศ. ๒๓๑๗ (จ.ศ. ๑๑๓๖) อะแซหุ่ญก็ แม่ทัพพม่า วัย ๗๒ ปี เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ในพระเจ้ามังระกรุงอังวะแห่งประเทศพม่า ได้รับราชโองการ จากพระเจ้าอังวะให้เป็นแม่ทัพยกทัพมาตีถึงด่านเมืองตาก

เจ้าพระยาจักรี ก็จัดทัพออกสู้รบพุ่งกับกองทัพของอะแซหุ่ญก็รบกันไปรบ กันมาหลายครั้งหลายครา ผลัดกันแพ้ ผลัดกันชนะ ล่วงวันและเวลามาช้านาน จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๑๘ (จ.ศ. ๑๑๓๗) เป็นปีที่ ๘ ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

ทางฝ่ายอะแซหุ่ญก็เห็นศึกยียดเยื่อ ก็ให้ห่อใจเริ่มระอิดระอาไม่ยอมการบต่อ อีกทั้งทางเมืองพม่าก็ชักจะวุ่นวายขึ้น ทั้งเสบียงอาหารก็บกพร่องจนเงินไม่พอจ่าย จึงคิดเพทุบายถามบรรดาทหารไทยว่า

“ใครเป็นแม่ทัพใหญ่บัญชาการ” ทางฝ่ายทหารไทยจึงบอกไปว่า เจ้าพระยา จักรีเป็นแม่ทัพ อะแซหุ่ญก็ จึงประกาศหย่าทัพและขอตัวแม่ทัพไทย

ทางด้านพระยาจักรีก็สั่งสงบศึกชั่วคราว แล้วจัดขบวนยื่นทัพเสด็จได้แต่ง

ตัวอย่างจอมโยธาเต็มที ซี่ม้ายี่แดง เหน็บกระบี่ กั้นกลดล้อม ล้วนแต่เป็นสิ่งของ
ที่ได้รับพระราชทานมาทั้งนั้น

เวลานั้นพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จทอดพระเนตรอยู่ในค่ายนั้นด้วย ได้
ทอดพระเนตรเห็นกิริยาทำทางสุภาพองอาจ และท่วงทีรูปโฉมของเจ้าพระยาจักรี
เมื่อแต่งตัวออกยืนทัพรับอะแซหุ่ญก็ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระเกษมสันต์
โสมนัสปราโมทย์ ถึงกับออกพระโอษฐ์รับสั่งชมว่า เจ้าพระยาจักรีงามสมเป็นเจ้า
พระยาภาคัตรีศีกจริงๆ

จากรับสั่งนี้ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จึงเป็นนามที่แม่ทัพนายกองและ
พลทหารทั้งปวงพากันนิยมเรียกว่า “เจ้าพระยาภาคัตรีศีก”

ฝ่ายกองทัพพม่าก็พลอยเรียกว่า เจ้าพระยาภาคัตรีศีกด้วย ตลอดไปจน
ถึงทางราชการฝ่ายพม่า โดยมีจดหมายเหตุในพงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่า

“เจ้าพระยาภาคัตรีศีกเป็นแม่ทัพฝ่ายไทย ได้รับกับอะแซหุ่ญก็ แม่
ทัพพม่าที่เมืองพระพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๘ ครั้งเมื่อทอดพระเนตรชมเชยแล้ว
ก็ได้ยাত্রากระบวนออกยืนม้าอยู่หน้าพลเสนา ณ สนามหน้าค่ายทั้งสองฝ่าย”

ทางอะแซหุ่ญก็นั้นก็ไม่ด้อยไปกว่า จัดแจงแต่งตัวเต็มทีอย่างจอมโยธา
ออกยืนอยู่หน้ากระบวนทหาร ณ กลางสนามหน้าค่ายทั้งสองฝ่ายเช่นเดียวกัน
เมื่ออะแซหุ่ญก็ได้เห็นและเจรจาชมเชย พูดจาประเปรยตามตำราพิชัยสงครามแล้ว
ก็นั้ดรบต่อไป

ในใจอะแซหุ่ญก็นั้นคิดจะล่าทัพ ถอยกลับกรุงอังวะมากกว่าจะคิดแข็งใจ
รบเอาเมืองพิษณุโลก ในที่สุดก็ตัดสินใจถอยทัพกลับกรุงอังวะ โดยออกทางด้านพระเจดีย์
๓ องค์ ทำเสมือนหนึ่งว่าจะไปชิงเอาเมืองกำแพงเพชร ทำให้แม่ทัพฝ่ายไทยต้อง
แบ่งทหารออกเป็นหลายกองคอยติดตามตีกองทัพพม่า ทางด้านสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
เห็นศึกเมืองพิษณุโลกสงบลงจึงเสด็จกลับกรุงธนบุรี

พระยาจักรี เมื่อส่งเสด็จแล้วจึงจัดกองทัพออกสกัดติดตามจับพม่า ตรีภพ
 หลังกองทัพพม่าแตกซ่านเซ็นเป็นหลายทัพ จับได้ริ้วพลช้างม้าเป็นจำนวนมาก เจ้า
 พระยาจักรีเองก็ยกทัพหนุนติดตามไปด้วย จนถึงเมืองกำแพงเพชร แล้วจัดการ
 พิทักษ์รักษาเมืองโดยกวาดขัน โดยตัวท่านจะขี่ม้าออกไปตรวจตรากองทัพต่างๆ
 ด้วยพระองค์เอง เพราะการเอาใจใส่ต่อราชการนี้เองทำให้กองทัพพม่าไม่อาจหาญ
 ซิงเอาเมืองเหนือได้ ต้องส่งออกไปทางด้านชั้นนอก พื้นที่แดนสยาม กองทัพ
 ไทยก็ไม่ละเว้นเหมือนกัน ไล่จับทหารพม่าล่าหลังได้เป็นจำนวนมาก แล้วนำมาเป็น
 กำลังราชการไว้ใช้ในแผ่นดิน ท้าพระเชษฐวุ่นก็ล่าทัพไปจนพื้นที่สยามในคราวนี้
 ตามกำหนดมีว่า เดือน ๗ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๘ (จ.ศ. ๑๑๓๗)

ครั้งนั้นเจ้าพระยาจักรี ได้ตั้งทัพอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร เช้าวันหนึ่ง ได้
 ออกลาดตระเวนตรวจกองทัพทั้งปวงเพื่อบัญชาการ และชักม้าวกลัดเพื่อตัดทาง
 ม้าก็เลยพาท่านฝ่าดงพงพี มายังบ้านปลายนาใต้เมืองกำแพงเพชร ขณะนั้นเป็น
 เวลาเย็นจึงหยุดพัก เห็นโรงนาโรงหนึ่งอยู่ปลายทุ่งนา เจ้าพระยาจักรีแม่ทัพ จึงได้
 ชักม้าไปที่โรงนา

โรงนานั้นมีหญิงสาวเพียงคนเดียวเดินออกมาจากกระท่อมด้วย ความ
 กระหายน้ำเจ้าพระยาจักรีจึงออกปากขอน้ำกินแก้แ้ง นางนั้นก็จัดแจงเอาขันตักน้ำ
 ไปในหม้อกลั่น แล้วก็เด็ดดอกบังหลวงในหนองน้ำข้างโรงนา มา ๓ ดอก เด็ดเอา
 เกสรบัวโปรยลงในขันน้ำนั้นจนเต็มแล้วนำไปให้ท่าน

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีท่านแม่ทัพรีบรับเอามาเป่าเกสรเพื่อตีม้น้ำ แม้จะ
 กระหายน้ำสักเพียงใดก็ต้องค่อยๆ ตีมด้วยเกรงจะตีมเกสรบัวลงไปด้วย เมื่อตีม
 น้ำหมดเจ้าพระยาจักรีจึงถามนางนั้นว่า

“เรากระหายน้ำมาก อุตสาห์มาขอน้ำเจ้ากิน เหตุไฉนจึงแกล้งเรา เอาเกสร
 บัวโรยในน้ำ น้ำของเจ้าลำบากนัก เจ้าแกล้งเราเล่นหรือ”

นางนั้นจึงได้บอกไปว่า

“ดิฉันจะแกลังท่านนั้นก็หาไม่ ที่ดิฉันเอาเกรสรอยลงในขันน้ำให้เต็มก็ เพราะดิฉันเห็นว่าท่านตากแดดตากลมเหน้อย และกระหายน้ำจัด ก็เพื่อป้องกันไม่ ให้ท่านสำลักน้ำสะอาดอีกน้ำ และกันจุกแน่นแก่ท่านผู้ดื่ม้ำของดิฉัน ถ้าท่านไม่มี อันตรายในการดื่ม้ำแล้ว น้ำจะได้ทำประโยชน์แก่กระหายแห่งท่าน ดิฉันก็จะ พลอยได้ประโยชน์ เพราะให้น้ำแก่ท่าน ท่านสมปรารถนาแล้วก็จะเป็นบุญแก่ดิฉัน เหตุนี้แหละดิฉันจึงโรยเกรสบัวในน้ำนี้”

เจ้าพระยาจักรี แม่ทัพได้ฟังคำนางสาวตอบอย่างไพเราะอ่อนหวาน อีกทั้ง ถ้อยคำที่กล่าวมานั้นก็พอฟัง จึงลงจากหลังม้าแล้วถามว่า

“เจ้าเป็นสาวเต็มเนื้อแล้ว มีใครๆ มาหมั้นหมายผูกสมักรักใคร่แล้วหรือ ยัง”

นางตอบว่า

“ไม่เห็นมีใครมารักใคร่หมั้นฉันดิฉัน และดิฉันก็ยังไม่ได้ออกแก่ใครเลย ว่า ดิฉันเป็นสาวแล้ว มัวแต่หลบหัวซ่อนตัวเพราะบ้านเมืองวุ่นวายสับสน จนเดี๋ยว นี้มิได้มีใครเห็นว่าดิฉันเป็นสาว”

เจ้าพระยาจักรีจึงว่า

“ถ้ากระนั้นเราเอง เป็นผู้ที่ได้มาเห็นเจ้าเป็นสาวก่อนคนอื่น ฉะนั้นเจ้า ต้องยอมตกลงเป็นคู่รักของเรา และเราจะเป็นคู่ร่วมรักของเจ้าสืบไป เจ้าจะพร้อม ใจยินยอมเป็นคู่รักของเราโดยสุจริตหรือว่าประการใด”

นางสาวผู้นั้นจึงตอบว่า

“การที่จะมาเป็นคู่ครองของดิฉันนั้น ก็เป็นพระเดชพระคุณยิ่งแล้ว แต่ทว่า การจะมีผิว มีเมียกันตามประเพณีนั้นดิฉันไม่ทราบเรื่อง จะว่าประการใด แก่ท่าน ก็ไม่มีอะไรจะว่า เรื่องการผิวการเมียนั้นท่านต้องเจรจากับผู้ใหญ่จึงจะทราบการ”

ท่านเจ้าคุณแม่ทัพจึงถามไปว่า

“ผู้ใหญ่ของเจ้าไปไหนกัน”

นางสาวจึงตอบว่า

“ไปรดน้ำถั่วจนจะกลับแล้ว” ฝ่ายแม่ทัพก็ทำท่าขยับเดินให้เข้าไปใกล้นางสาว ก็รีบวิ่งไปแอบที่หลังโรง ท่านจึงชะงักเอาไว้ นั่งเฝ้าโรงคอยท่าบิดามารดาของนางสาวต่อไป จนเกือบตะวันตกดิน

ทางฝ่ายตาผล ยายลา กลับมาถึงนา เจ้าพระยาจักรีก็ยกมือไหว้ ตายายก็ก้มตัวลงไหว้ตอบ ท่านเจ้าพระยาจักรีก็ก้มตัวลงไหว้ให้ต่ำไปอีก ตายายก็หมอบลงไปไหว้อีก ท่านเจ้าพระยาจักรีก็หมอบไหว้อยู่ที่นั่น ฝ่ายยายลาแกล้งเป็นคนปากเร็วนึกซนและประหลาดใจแกล้งจึงเปิดปากถามออกไปว่า

“นี่ท่านเป็นขุนนางมาแต่บางน้ำบางกอก ไฉนจึงมากرابไหว้ข้า ซึ่งเป็นชาวบ้านนอก ชาวทุ่ง ชาวป่า เป็นคนยากคนจนด้วยละ ท่านจะหมอบไหว้ข้าทำไม”

เจ้าพระยาจักรี แม่ทัพใหญ่จึงได้ตอบว่า

“ฉันเห็นบุตรสาวท่านแล้วก็พอใจ จึงยอมตัวมาอ่อนน้อมเป็นลูกเขยท่าน”

จากนั้นเจ้าพระยาจักรีก็ได้เล่าถึงการที่มาขอน้ำกิน และนางได้เอาเกสรโรยลง จึงได้ต่อว่า นางได้ตอบถ้อยคำน่าฟังน่านับถือ จึงทำให้เกิดความรักความปรารถนาขึ้น และตั้งใจจะเลี้ยงดูจริงๆ จึงต้องทนอยู่คอยท่า เพื่อแสดงความเคารพ และขอเป็นเขย ขอให้พ่อแม่มีเมตตากรุณาเห็นแก่ไมตรีที่ได้มาอ่อนน้อมพุดจาโดยเต็มใจจริงๆ มิได้มีแบายลกลอุบายใดๆ

ยาย ตาแสร้งชื่นด้วยความตกใจว่า โอตายจริง ข้าเจ้าเป็นคนยากจน ชนแค้นและต่ำศักดิ์ ทั้งผ้าผ่อนที่หลับที่นอนก็เหม็นตืดเหม็นสาบ ทั้งเครื่องเยามาเรือนก็ขัดขวาง ทั้งถ้วยชามรามไหที่ดั่งามก็ไม่ดี ฉิบหายปนนี้แต่ครั้งบ้านเมืองเกิดยุ่งเหยิงหลายครั้งหลายครามา แลตัวนางหนูเล่าก็ยังไม่เป็นภาษา ทั้งจริตกริยา

ก็ยังไม่เหมือนเขาได้ จะไผ่สูงเกินศักดิ์เกินสมควรไปละครมังพ่อกุณ
แม่ทัพจึงว่า ชื่อนั้นพ่อแม่อย่ามีความวิตกหวาดกลัวอะไรเลย ชื่อสำคัญก็
คือแม่พ่อยกให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่ฉันเด็ดขาดแล้ว ต่อไปเป็นหน้าที่ของฉันฝ่ายเดียว
ตามที่แม่พ่อยกขึ้นเป็นทางปรารภนั้น เป็นธุระของฉันหมดทุกอย่างขอแต่ว่าอย่า
เกียจงอนขัดขวางฉันเลย

ยายลา ตาผล ขอทุเลาถามเจ้าตัวว่า มันจะอยากมีผ้าหรืออย่างไรไม่ทราบ
แล้วก็ออกไปพูดกับลูกสาว กระซิบกระซาบอยู่ครู่หนึ่งแล้วก็กลับมา แล้วนั่งลงถาม
ว่า ในเวลานี้ท่านก็มาแต่ตัวกับม้าตัวหนึ่ง ถ้าหากว่าดิฉันทั้งสองจะพร้อมใจยกอึ่งดู
ลูกสาวฉันให้เป็นเมียท่าน ท่านจะจัดการประการใดแก่ดิฉันเพื่อเป็นมงคล จงว่าให้
ดิฉันฟังก่อนเถิด

เจ้าคุณแม่ทัพจึงถอดแหวนออกจากนิ้วแล้วบอกว่า แหวนวงนี้มีราคาสูง
ถ้าว่าท่านบิดามารดายินยอมพร้อมใจกัน ยกแม่จูดให้เป็นเมียเป็นสิทธิ์แก่ฉันแล้ว
ฉันจะยกแหวนวงนี้ ตีราคาทำสัญญาให้ไว้เป็นสินถ่าย ๒๐ ซึ่ง คิดเป็นทุนเป็น
ค่าทองหมั้นชั้นหมากผ้าไหว้อยู่ใน ๒๐ ซึ่ง ทั้งค่าเครื่องเย้าเครื่องเรือนเบียดเสียด
เลี้ยงค่าดู ค่าเครื่องเส้นวัดตักกระแตนเสร็จในราคา ๒๐ ซึ่ง ด้วยแหวนวงนี้

สองตายายได้ฟังก็ดีใจยินยอมพร้อมใจกลูกสาวให้ตามปรารถนา เจ้าคุณ
แม่ทัพก็จัดแจงยืมพานปากกระจับทองเหลืองมา แล้วเขียนสัญญาถ่ายแหวนแล้ว
เอาใบตองรองกันพาน แล้ววางแหวนที่วางนั้นลงบนใบตองรองในพาน เชิญเข้าไป
คุกเข่าส่งให้ตายายๆ ก็ให้ศีลให้พรต่างๆ

จากนั้นก็จัดแจงหุงหาอาหารต้อนรับขับสู้ อานน้ำพักผ่อนกินอาหาร
เรียบร้อยแล้ว ทั้งตายายและเจ้าพระยาจักรี

ส่วนนางสาวจูดคนสวยนั้น ให้กินภายหลัง เมื่อรับประทานอาหารแล้ว
ต่างคนต่างนั่งสนทนากัน เมื่อถึงเวลา ๔ ทุ่ม จึงพาลูกสาวออกมารदनน้ำรดทำเสกเป่า

แล้วก็ส่งตัวมอบหมายฝากฝังกันตามธรรมเนียมของชาวบ้านเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเคยทำพิธีกันมาแต่กาลก่อน

เจ้าพระยาจักรีรับตัวแล้ว ก็หลับนอนอยู่ด้วยกับนางงุดในกระท่อมโรงนา จนรุ่งสาง ตื่นขึ้นอาบน้ำแล้วลาตายขึ้นมาไปบัญชาการยังกองทัพ พอเวลาค่ำก็นำเงิน ๒๐ ชั่งมาสู่ที่บ้านปลายนา ถ่ายแหวนคืนสัญญา แล้วก็หลับนอน เข้ากลับคำไปหา เป็นเช่นนี้อยู่หลายวัน

แม่ทัพนายกองอื่นจะล่วงรู้และรำลือให้อือฉาวก็หาไม่ เพราะต่างเข้าใจกันไปว่า เจ้าพระยาจักรีไปตรวจการดูแลบัญชาการกองทัพต่างๆ เจ้าพระยาจักรีได้ปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยมาเป็นเวลาเดือนเศษๆ แม้นบุตรชายของเจ้าพระยาจักรีเองในขณะนั้นอายุได้ ๘ ปีเศษๆ ก็หาได้ระแคะระคายเรื่องนี้ไม่ ฝ่ายนางงุดนั้นเมื่อได้เสียกับพระยาจักรีแล้ว ก็เริ่มตั้งครรภ์อ่อนๆ นับแต่นั้นมา เจ้าพระยาจักรีก็เพียงแต่ไปมาหาสู่ถามข่าวคราวทุกสุขเท่า่นั้น

ประจวบกับมีท้องตราให้เจ้าพระยาจักรียกกองทัพกลับ ท่านจึงต้องยกพลกลับ ก่อนกลับนั้นท่านได้ไปสั่งร่ำลานางงุด แล้วท่านก็คุมกองทัพกลับกรุงธนบุรี เมื่อนางงุดได้แต่งงานกับเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพ พ.ศ. ๒๓๑๘ แล้วก็ตั้งครรภ์ เมื่อครรภ์ยังอ่อนๆ อยู่ นั้น นางงุดได้หารือพ่อแม่ว่า จะคิดทำการค้า ขึ้นล่องเมืองเหนือกับกรุงธนบุรี

สู่กำแพงเพชร

เมื่อคนทั้งสามปรึกษาหารือตกลงกันได้แล้ว ก็ได้รวบรวมเงินต้นทุนที่ได้ไว้ แบ่งเป็นส่วนต่างๆ คือค่าเรือ ค่าสินค้า ค่ารองสินค้า ค่าจ้างคน ค่าซ่อมแซม อุดยาเรือให้มันคงเรียบร้อย ส่วนนาและไร่นาก็จัดแจงให้เขาเช่า แล้วพากันลงไปอยู่ที่เรือใหญ่ จัดการซื้อสินค้าให้เต็มระวางเรือ

เมื่อถึงวันกำหนดล่องกรุงธนบุรี ก็เรียกคนแจวออกเรือล่องลงมาจนถึงบางขุนพรหมฝั่งตะวันออกแห่งกรุงธนบุรีได้เข้าจอดเรือเทียบท่าหน้าบ้านนายทองนางเพียร ที่บางขุนพรหม ซึ่งเป็นคนเคยอยู่เมืองเหนือมาก่อน เมื่อจอดเทียบเรือเสร็จ ก็จัดการขนถ่ายขายระบายสินค้าเมืองเหนือจนหมด แล้วจัดการซื้อสินค้าเมืองบางกอกบรรทุกจนเต็มเรือแล้วพากันออกเรือแจว ขึ้นทางเหนือมุ่งไปยังเมืองกำแพงเพชร

เมื่อเรือแจวไปถึงเมืองปากน้ำโพ นครสวรรค์ ก็จัดการขายถ่ายเทสินค้า

เรื่อยไปจนถึงเมืองกำแพงเพชร จนสินค้าหมด ก็จัดการซื้อหาสินค้า เมืองเหนือใส่เรือล่องมาขายยังเมืองบางกอกอีก ทำการค้าขายอยู่อย่างนี้เป็นเวลา ๔ เดือน

เนื่องจากได้อาศัยทำจอดเรือหน้าบ้านนายทองนางเพียร บ้านบางขุนพรหม ซึ่งเป็นคนเมืองเหนือด้วยกันมานาน เมื่อการค้าขายได้กำไรมากพอที่จะปลูกเรือนเอง จึงได้เหมาช่างไม้สร้างเรือนแพสองหลังแฝด มีชานสำหรับผึ่งแดดพร้อมทั้งครัวไฟ บันไดเรือบันไดน้ำ ปักหลักที่ดินลงในถิ่นบางขุนพรหมอยู่เหนือบ้านนายทองนางเพียรขึ้นไป ๔ วาเศษ

ที่สร้างนี้ก็เพราะนางจุนั้นครรภ์แก่เต็มที ต้องหยุดพักคลอดบุตรที่บ้านปลูกใหม่บางขุนพรหมนี้

ครั้นถึง ณ วันพุธ เดือนหก ปีวอก พ.ศ. ๒๓๑๕ (จ.ศ. ๑๑๓๘) นางจุนปั้นปานครรภ์ จะคลอดบุตร ครั้นได้ฤกษ์งามยามดี นางจุนก็คลอดบุตรเป็นชายที่ล้ำสัน หมูญาติมิตรก็ได้มาพร้อมกันดูแลบำรุงนางและลูก

เมื่อเด็กนั้นเจริญวัยได้สักเดือนเศษ บรรดาญาติมิตรพากันมาสังเกตตรวจตราจับต้อง ประคองทารกน้อยเซยเซม บางคนคลำถูกกระดูกแขนเห็นเป็นแกนกระดูกเป็นท่อนเดียวกัน ก็พากันเฉลียวใจโจษกันไปโจษกันมา ครั้นช้อนทารกขึ้นนอนบนขาเพื่อจะอาบน้ำ ก็เห็นปานดำที่กลางหลังอยู่หนึ่งดวงต่างคนต่างก็ทักท้วงกันไป ทายกันมาพูดไปต่างๆ นานาตีบ้างไม่ตีบ้าง แล้วแต่วินิจฉัยของแต่ละคน

๒. ถวายพระอาจารย์แก้ว

การหักทลายหลายประการนี้ทำความรำคาญใจให้แก่นางงตุผู้เป็นแม่มาก ด้วยเกิดความไม่สบายใจ นึกกลัวไปว่าวาสนาตัวน้อยจะไม่สามารถเลี้ยงดูลูกให้ สุขสบายไปตลอดรอดฝั่ง นางงตุจึงบอกบิดามารดา พร้อมทั้งนายทองนางเพียร ให้ช่วยสืบเสาะดูพระสงฆ์องค์เจ้ารูปใดวัดไหน ที่มีดีเปรี๊ยะปราศรัยอยู่ในละแวกนี้

เมื่อเห็นว่าพระสงฆ์องค์ใด มีวิชาความรู้ปฏิบัติเคร่งครัดอยู่วัดใดขอให้ ช่วยพาบุตรไปถวายเป็นลูกท่านองค์นั้นในวัดนั้นด้วย ฝ่ายนายทองนางเพียรจึงพากันนั่งนึกตรึกตรองไปทุกวัดในแถบนั้น ได้คิดถึงหลวงพ่อก้าวัดบางลำภูบน คนทั้ง ๕ จึงปรึกษากันหรือกันที่จะนำเด็กน้อยไปฝากให้เป็นลูกหลวงพ่อก้าวัดบางลำภูบน พอได้เวลาก็พากันไปที่วัดในเวลาเย็นวันนั้นเอง

นางงตุอุ้มเบาะลูกอ่อน พาไปนอนแบเบาะไว้ที่มุมโบสถ์วัดบางลำภูตอน ด้านใต้หน้ากุฏิของพระอาจารย์แก้ว จากนั้นนายทองนางเพียรจึงได้ติดตามเดินหา

พระอาจารย์แก้ว เพราะส่วนมากในเวลานั้น พระอาจารย์แก้วต้องลงทำกิจกวาดลานวัดทุกๆ วัน เป็นนิจมิเคยขาด

นายทองนางเพียรตามหาพระอาจารย์แก้วพบพระอาจารย์กำลังกวาดลานวัดอยู่ทางทิศเหนือ นายทองนางเพียรจึงทรุดตัวลงนั่งยองๆ ยกมือทั้งสองขึ้นประนมกราบ แล้วเล่าถึงเหตุที่มาว่าวันนี้แก่พระอาจารย์

ฝ่ายพระอาจารย์แก้วฟังค่านายทองนางเพียรแล้ว ก็ตรวจนิ้วมือนับดูรู้ฤกษ์ยามตามตำรา แล้วขึ้นกุฏิออกนั่งที่สำหรับแขกบ้านทันที ทางฝ่ายตาผลยายลานงุด ก็ประคองเบาะอุ้มบุตรน้อยขึ้นกุฏิทันที แล้วต่างพากันเข้ากราบพระอาจารย์แก้ว

ตาผลกล่าวว่า

“กระผมเป็นตาของเด็กนี้ แม่มันนั้นเป็นลูกสาวของกระผมเอง และกระผมกับแม่ของมัน มีความยินยอมพร้อมใจกันยกย้ายหนูน้อยนี้ถวายหลวงพ่อบุญเป็นสิทธิขาดตั้งแต่นั้นนี้ ขอหลวงพ่อบุญได้โปรดปรานอนุเคราะห์รับเจ้าหนูน้อยเป็นลูกของหลวงพ่อบุญเถิดขอรับ”

เมื่อกล่าวจบ ตาผลกับนางงุดก็ช่วยกันอุ้มเบาะหนูน้อยขึ้นวางบนตักพระอาจารย์แก้ว

พระอาจารย์แก้ว เมื่อได้รับเด็กอ่อนไว้แล้ว ท่านก็ตรวจตราพิจารณาดู ก็รู้ด้วยการพิจารณาว่าทารกคนนี้เป็นผู้มีปัญญา ทั้งเฉลียวฉลาดในการรำเรียน ประกอบด้วยความเพียรและความอดทน จะเป็นคนที่มีความเปรี๊ยะปราษฎ์อาจหาญ จะเป็นคนที่เชี่ยวชาญทางวิทยาคมจะเป็นคนที่กอบปรีย์ด้วยอิสริยยศบริวารยศมาก จะเป็นผู้ประหลาดแปลกกว่าคนอื่น

นอกจากนั้น ท่านยังได้ทำนายต่อไปว่า ทารกนี้จะเจริญมีชนม์อายุยืนนาน เมื่อพระอาจารย์แก้วตรวจพิจารณาชะตาราศีแล้ว จึงได้ผูกข้อมือเสกเป่าเข้า

ปาก นวดหน้าด้วยนิ้วของท่าน เพื่อรักษาเหตุการณ์ ตานซางและละลอก ทรพิษ
ไม่ให้มีพิษมารบกวนแก่เด็กน้อยนี้ แล้วท่านก็ฝากให้นางงุดช่วยเลี้ยงดูจนกว่าจะ
สามขวบ

โดยพระอาจารย์แก้วจะให้ค่าน้ำนม ค่าข้าวตอกปีละ ๑๐๐ บาท แล้วท่าน
ยังกำชับอีกว่า

อย่าให้มารดากินของขมและของเผ็ดร้อน และของบูดเน่า เกรงชีระส-
ธาราชจะเสีย” แล้วก็สั่งให้นายผลให้เอาใจใส่ระแวดระวังคอยเตือนอย่าให้นางงุด
เดินเล่นเหม่อประมาท คอยดูอย่าให้นางกินของแสลงตามที่เราห้าม

ตาผลนางงุด พนมมือรับค่านั้นแล้วก็กราบ รับลูกต้อยอุ้มกลับบ้าน พอ
อายุเด็กได้ ๓ เดือน ได้ทำการโกนผมไฟในเดือน ๔ ปีวอก ศกนั้น ครั้นกำหนด
วันฤกษ์แล้ว นายผลจึงได้ไปที่วัดบางลำภูบน นิมนต์ท่านพระอาจารย์แก้ว แล้ว
นิมนต์สงฆ์อีก ๔ รูป รวมเป็น ๕ รูป เข้ามาเจริญพระปริตพุทธมนต์ในเวลาเย็น
รุ่งขึ้นฤกษ์โกนผมไฟ แล้วนิมนต์รับอาหารบิณฑบาต

พระครูใหญ่เมืองพิจิตร

หลังจากทำพิธีโกนผมลูกชายเสร็จแล้ว นางจุกก็ปรึกษาพ่อแม่ เพื่อเตรียม
ล่องเรือทำการค้าขายของจากเมืองเหนือไปบางกอก จากบางกอกไปเมืองเหนืออีกครั้ง
จากการค้าในครั้งนีทำให้ผู้คนได้รู้จักครอบครัวนี้มากขึ้น อีกทั้งฐานะดีขึ้น
เป็นลำดับ จึงได้ตัดสินใจละทิ้งฐานทางเมืองกำแพงเพชร ลงมาจับจองซื้อหาที่ดิน
แถวเมืองพิจิตร ปลูกบ้านตั้งถิ่นฐานปักหลักเสียบที่เมืองพิจิตรนี้เอง

โดยปลูกกุศุสสถานใหญ่โต มีเรือนอยู่หนึ่ง ครัวไฟ บ้านโคเรือน บ้านไดน้ำ
โรงสี โรงกระเดื่อง โรงพักสินค้า โรงเรือ รั้วล้อมบ้าน ประตูหน้า ประตูหลังบ้าน
นอกจากนั้นได้ทำบุญให้ทานที่วัดใหญ่เมืองพิจิตร จึงได้มีความชอบชิตสนิสนม
กับท่านพระครูใหญ่วัดใหญ่นั้นพอสมควร มีฐานะปังงอะไรก็ไปมาหาสู่ท่าน ทายก
แจกฎีกาไม่ว่าการงานอะไรมาถึงแล้วไม่เคยที่จะอิดออดหรือชักช้าแต่อย่างใด ยินดี
ในการบุญการกุศล เลยเป็นบุคคลที่มีหน้ามีตาพอสมควรในเมืองพิจิตร

ท่านพระครูใหญ่วัดใหญ่ในเมืองพิจิตรนั้น ว่ากันว่าท่านองค์นี้มีดี ในความรู้วิชาคาถาอาคม วิชาฝายนักเลงต่างๆ เป็นที่เคารพยำเกรงของหมู่นักเลง แถบนั้นเป็นอย่างยิ่ง ท่านพระครูใหญ่วัดใหญ่องค์นี้ เชี่ยวชาญชำนาญรอบรู้ใน คัมภีร์มูลพระกรรมทั้ง ๕ คัมภีร์ กล่าวได้ว่าขณะนั้นในเมืองพิจิตรจะหาใครเทียม ท่านมิได้เลย

นอกจากนั้น ท่านยังขลังในทางคาถาอาคมอยู่ยงคงกระพัน ทางภูต ทางผี ทางปิศาจ ห้ามเสือห้ามจระเข้ห้ามสัตว์ร้ายมิให้ทำร้ายก็ได้ เป่าเสกให้คนและสัตว์ ร้ายอ่อนเพลียหมดแรง พระสงฆ์ในเมืองพิจิตรเกรงกลัวท่านมาก ตลอด แขวงตลอดคุ่มไม้มีวัดไหนล่วงบัญญัติกติกาสัญญาอาบัติเลย แม้กระทั่งเจ้าเมือง กรมการก็ยำเียงเกรงขามท่านพระครูวัดใหญ่

ท่านมิได้มีดีแต่ฤทธิ์อย่างเดียวท่านยังกอบปรึด้วยเมตตากรุณาต่ออุบาสก อุบาสิกา คานาคิษย์ มิตรญาติทั้งหลาย สงเคราะห์หอนุเคราะห์ให้ทั่วไป มีอหยาภัย กว้างขวางเผื่อแผ่เกื้อกูลคนที่ควรสงเคราะห์ไม่จำเพาะใครคนใดคนหนึ่ง อีกทั้ง ชมชื่นชดเชลาภิเลสด้วยไมโลภโมหโทสัน ชนดิธรรมก็กล้า วินัยก็เคร่ง จึงมีผู้นิยม ไปมาหาสู่มิได้ขาด

ท่านเป็นพระคณาจารย์ที่ทั้งฉลาดในข้อปฏิสันถาร เรื่องการวัดต่างๆ ก็ คอยดูแลเอาใจใส่ ปฏิสังขรณ์ในสิ่งที่ชำรุดเสื่อมโทรมไป ทั้งยังแนะนำพระภิกษุ สามเณรอุบาสกอุบาสิกาให้รู้จักกิจ นับถือพระพุทธศาสนาด้วยประสาทะ มีศรัทธา มั่นคงจำนงแน่วแน่ในพระรัตนตรัย ดูแลเอาใจใส่สอนศิษย์ให้รู้ทางที่เป็นประโยชน์ ทางดีที่ควรไป

ทางครอบครัวนางงูดนั้น จะล่องจากเมืองพิจิตรลงมาค้าขายยังเมืองบางกอก ก็ต้องไปร่ำลารตน้ามนต์จากท่านพระครู รับน้ามนต์มาประพรมสินค้า และพรมเรือ พรมคนแจว พรมบ้านเรือนเพื่อให้พ้นภัยอันตราย ให้สินค้าซื้อขายคล่อง หลัง

จากค้าขายเสร็จกลับมาก็ต้องไปสักการะท่านพระครู จะเหตุนี้หรือเปล่าก็ไม่ทราบได้ เพราะทำให้รักชอบไปทั้งเมืองเหนือเมืองใต้ มีคนเกรงใจนับถือหน้าถือตา เมื่อจะค้าก็ไม่ต้องลงทุน ได้ผอนทรัพย์ออกไปหมื่นหาคอกเบี้ย ทั้งยังเข้าหุ้นกับพ่อค้าใหญ่ มีกำไรออกงามเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ผลัดแผ่นดินใหม่

เมื่อถึงปีชกาล พ.ศ. ๒๓๒๕ (จ.ศ. ๑๑๔๔) แผ่นดินของพระเจ้ากรุงธนได้สิ้นอำนาจลงเป็นที่เจ้าพระยาจักรีมหาภักษตรีศิก ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชย์ปราบดาภิเษก เปลี่ยนปฐมบรมจักรีพระองค์แรก และทรงย้ายพระมหานครข้ามฝั่งตะวันออกแห่งกรุงธนบุรีมาตั้งอยู่ทางฝั่งกรุงเทพฯ ตรงหัวแหลมระหว่างวัดโพธิ์และวัดสลัก

เป็นคราวผลัดแผ่นดินใหม่ ทรงขนานพระนครใหม่ว่า กรุงเทพมหานครา พระบรมราชนามมาก็ไยว่า

“สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ กรุงเทพฯ”

ทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาสุรสีห์ น้องชายเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามหาสุรสีห์นาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงตั้งพระมหาลีเดิมเป็นสมเด็จพระอัมรินทรามาตย์ ทรงตั้งพระโอรสที่ ๔ อันมีพระชนม์พรรษาได้ ๑๖ พรรษา เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์เทเวศน์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้า-

ภาคินัยราช กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายพระราชวังหลัง รับพระราชบัญชา
 ฝ่ายเด็กชายโตบุตรชายของนางงูด ซึ่งเกิดแต่เจ้าพระยาจักรี มหาภคตรี
 คึกในสมัยที่เป็นขุนศึก ออกไปรบทัพพบกับอะแซหวนกัที่จังหวัดกำแพงเพชรนั้น
 ขณะนี้มีอายุได้ ๗ ขวบ เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยแล้ว นางงูดจึงได้พาบุตรชาย
 เข้าไปถวายท่านพระครูใหญ่เมืองพิจิตรให้เป็นศิษย์จำเรียนหนังสือไทย หนังสือ
 ขอมและกิริยามรรยาท ขนบธรรมเนียมการวัด การบ้าน การเมือง การโยธา การค้าขาย
 เลขวิธีต่างๆ การของผู้อยู่ การของผู้ไป การรับการส่ง การที่เจ้าจะใช้ นายจะวาน
 การไว้ทำวางทาง สำหรับผู้ลากมากดีในสำนักนี้ของท่านพระครูใหญ่ วัดใหญ่นั้น

เข้าพิธีโกนจุก

ปี พ.ศ. ๒๓๓๑ (จ.ศ. ๑๑๕๐) เด็กชายโตอายุได้ ๑๓ ขวบ สมควรที่จะทำการโกนจุกแล้ว ตาผลนางจุกจึงไปรับเด็กชายโตจากพระครูใหญ่มาพักอยู่ที่บ้านชั่วคราว เพื่อเตรียมการณต่างๆ แล้วจัดบ้าน หนุนเนาไม้ ก่อเตาไฟ ซ่อมบันได เตรียมเครื่องครวต่างๆ กำหนดวันฤกษ์งามยามดีหนักษภินิหตามวิธีโหราจารย์ บูรณประเพณี

กำหนดวันดีในเดือน ๖ ข้างขึ้น จึงนิมนต์ท่านพระครู พระอาจารย์เจ้า อธิการวัด พระฐานา พระที่เป็นญาติ และพระที่เป็นมิตร รวม ๑๑ รูป เมื่อได้กำหนดวันเวลาแล้ว นิมนต์สวดมนต์ฉันเช้า และเชิญท่านเจ้าเมืองกรมการผู้ใหญ่ พ่อค้าแม่ค้า คฤหบดี คฤหปตานี เจ้าภาษี นายอากร อำเภอ กำนัน พันธะนาย บ้านนายกอง ชุนตำบล และคณะญาติผู้ใหญ่ รอบคอบแล้วกระจัดกระจายไปบวบรจขุขนมของกินและผลาผล กับปียจ้งหันมัจฉมังสาหาร เป็นเครื่องไทยทาน

ถวายแถมพกตอนเช้า ผ้าไตรจีวรถวายตอนเย็น หาเสภามาซบกล่อมตอนกลางคืน ทาละครสมโภชในตอนทำขวัญ แล้วบุดาตมุงบัง ปู ปัด จัดตั้งพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง

เมื่อถึงวันกำหนดพระสงฆ์ก็มา แหกก็มา จัดบุคคลสมควรรับรองเชื้อเชิญ นั่งลุกตามขนบธรรมเนียมอย่างชาวเหนือในเวลานั้น

เริ่มการสวดมนต์ตั้งหม้อเต้าน้ำสังข์มังสี มีดโกนด้ามสามกษัตริย์ บัตรบายศรี มีพร้อมในโรงพิธี บนหอนั่งเป็นที่เอิกเกริก เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบ ก็จัดแจงเลี้ยงดูกันอิมหนาสำราญ พอพลบค่ำ ก็จุดประทีปโคมไฟตามกันให้สว่างไสว มีเสภาซบกล่อมรำกันตลอดไป

เช้าวันรุ่งขึ้น พระสงฆ์มาพร้อมตามเวลา แหกที่เชิญมานั่งพร้อมตามกำหนดนัด จึงนำหนูโตออกจากเรือนมานั่งในพิธีที่หอนั่ง ฟังพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาแล้ว ได้กำหนดฤกษ์พระสวดชยันโต ท่านเจ้าเมืองหยิบกรรไกรยกกระบัตรแหวกจุกผม ผูกสามจอม เรียกว่า ไตรสิงขร เมื่อพระสวดถึง (ปลั่งลิ้งเกสิเส) ท่านเจ้าเมืองก็ลงกรรไกรคิบบจุก ชาติออกทั้งสามจอมแล้ว โคนด้วยมีดด้ามนาค ด้ามเงิน ด้ามทอง เรียกกันว่ามีดสามกษัตริย์

เมื่อได้โคนจุกให้หนูโตเสร็จแล้ว ก็อุ้มหนูโตออกไปนั่งเตียงเบญจาท่านเจ้าเมืองรดน้ำมนต์ด้วยสังข์ก่อน แล้วบรรดาแขกที่เชิญมา และคณะญาติมิตร ก็ช่วยรดตามหลั่นกันลงไป เสร็จการรดน้ำแล้ว ก็อุ้มหนูโตเข้าเรือนจัดแจงเปลี่ยนเสื้อผ้า

ฝ่ายพนักงานยกสำรับ ก็ช่วยกันยกมา พวกใส่บาตรก็ใส่บาตรไป เสร็จแล้วก็ยกประเคนพระ พระลงมือฉัน ครั้นพระเสร็จจากภัตตกิจแล้ว เจ้าของงานก็จัดแจงถวายเครื่องไทยทานตามที่จัดไว้ และเพิ่มเติมค่าจตุปัจจัยตามสมควร พระอนุโมทนาเมื่อเสร็จแล้ว ก็กลับวัด

ฝ่ายเจ้าของงาน ก็จัดแจงเลี้ยงดูปูเสื่อกันแล้วจึงตั้งระเบียบบายศรี แวน

เวียนเวดล้อมญาติมิตร คนเชิญขวัญก็มานั่ง จึงอุ้มหนูโตออกมานั่งกลางห้อง
ให้คอยฟังคำทำขวัญร่ำรำพัน พรรณาสีนวาระ ๓ จบแล้ว ก็ออกเทียบแวนที่มี
หอยออกก่อน เวียนเป็นทักษิณาวรรต ๓ รอบแล้ว ผู้อ่านวยพรก็กลับมา
เสกวิชญ์เวทย์มนต์ตราคมน์ เป่าลมแล้วระบายควันดับเทียนนั้น เป่าควันให้กุมาร
ได้รับสัมผัส แล้วผจงผลัดผ้าห่มคลุมบายศรี หีบเครื่องพลี มีกุ่มปลา และปลาอย่า
ป้อนทีละคำ

แล้วเปิดมะพร้าวอ่อน ตักน้ำให้ดื่ม จุนจันทน์บดกระแจะเจิมเสกส่งเสริม
สวัสดิ์ ตามพิธีไสยศาสตร์ พวกพิณพาทย์ก็บรรเลงเพลงครื้นเครง ส่งสำเนียงโห่
สนั่นเมื่อทำขวัญกุมารโตเป็นมโหฬาราติเรก สำหรับให้เป็นตัวอย่างคนกลางบางใน
ภายหลังจะได้ฟังเป็นการดี เมื่อทำพิธีขวัญแล้ว เป็นที่ผ่องแผ้ววิญญาณกุมารโต
จึงส่งผ้าให้มารดารับไว้ เก็บเข้าไปในเรือนพลันพวกลงขันยื่นเสื้อผ้าให้ตามฐานะ
ไม่เกณฑ์กะเป็นอัตราที่เคยมีมาแต่โบราณกาล

เมื่อการนั้นเสร็จโดยสะดวกเรียบร้อยทุกประการ พวกละครรำก็โหมโรง
เล่นไปจนงานเลิก แล้วเลี้ยงดูกันสำราญในเวลาเย็นอีกคราวหนึ่ง

๗ วันต่อมา นางจตุจึ่งนำกุมารโตบุตรออกไปมอบถวายท่านพระครูวัด
ใหญ่ในเมืองพิจิตรอีก ให้ท่านสอนสามเณรสิกขา นาสะ นั่งคะให้รู้ข้อปฏิบัติใน
วัตรทางสามเณรมิต่อไป

ออกบรพชา

ในเดือน ๘ นางงุมมารดาและคณาญาติใหญ่น้อย ได้จัดบริวารไตรจีวร และย้อมรดประคตของบิดา ที่ได้กำชับมอบหมายไว้แต่เดิมนั้นเป็นองคะพันธะ-บริวารพร้อมทั้งบาตรโอตะลุ่ม เสือมุ้งน้ำมันมะพร้าวตะเกียงกับเครื่องถวายพระอุปัชฌาย์และถวายพระอันดับอีก ๔ องค์ แล้วพากันไปที่วัดอาราธนาท่านพระครูให้ประทานบรพชาแก่กุมารโตและขอสงฆ์หนึ่งปรกอีก ๔ องค์รวมเป็น ๕ ทั้งพระอุปัชฌาย์ลงโบสถ์ พระครูก็อนุมติตามทุกประการ

เมื่อสามเณรโตได้บรพชาเสร็จ ก็ตั้งใจเคร่งครัด เกรงต่อพระพุทธอาญาอุตสาห์เอาใจใส่ปรนนิบัติพระอุปัชฌาย์ทุกวัน ทั้งกิจการงานในหน้าที่ก็ไม่บกพร่อง ทั้งการเล่าเรียนคัมภีร์มูละกัจจายนะปกรณ์ เป็นต้นว่า สุตร์จบแล้ว โจทย์จบจำได้ แม่นยำดี เรียนบาลีไวยากรณ์ตั้งแต่ สนธินาม และสมาส ตัทธิธ อุคณนาท กริต การก และสนธิพาลาวะการ สัทหะสาร สัทหะพินธุ สัทหะสาลินี คัมภีร์มูลทั้งสิ้นจบ

บริบูรณ์แม่นยำจำได้ดี ถึงเวลาค่ำก็จุดประทีปถวายพระอุปัชฌาย์นวดบิບ หมั่นได้
 ถามสอบทานในการที่เรียนเพียรหาความตามภาษาเด็ก ถามเล็กถามน้อยค่อยๆ
 ออเซาะพูดจาประจ้อประแจ เป็นที่ต้อใจในท่านพระครูอุปัชฌาย์ยิ่งนัก ท่านเกิด
 เมตตากรุณาแนะนำธรรมปริยาย ท่านต้องขยายเวทย์มนต์ดลคาลาสำหรับ แรด
 หมี่ เสือ สาง ช้าง ม้า มะหิงษา โศกกระทิงเถื่อนที่ดุร้าย จะเข้เทรวายวนเวียน
 ไม่เข้าใกล้ สุนัขป่า สุนัขใน สุนัขบ้าน อันธพาล คนแก่งกาจจนจรจไปให้งงงัน
 ยืนจั้งงัน ตั้งฐานภาวนาบริกรรมทำศุณย์ตรงนี้ๆ ตั้งสติไว้เบื้องหน้าแห่งวิถิจิตต์
 อย่างนี้ๆ ท่านบอกกลเมตวิธีสอนสามเณรให้ชานิชาณู รอบรู้ในวิชาคุณคณา
 มหานิยมเกิดเป็นมหาเสน่ห์ทั่วไป

สามเณรโตก็อุตสาห์ร่ำเรียนได้ในอาคมต่างๆ หลากอย่างหลายประการ
 ออกป่าเข้าบ้านทดลองวิชาความรู้ในวันโกนวันพระ ที่ว่างเรียนมูละปกรณณ์แล้วก็ต้อง
 ทดลองวิชาเบ็ดเตล็ดเป็นนิตยกาล จนคล่องแคล่วชานิชาณู ใช้ได้ดังประสงค์ทุก
 อย่าง

ปี พ.ศ. ๓๓๓ (จ.ศ. ๒๑๕๒) อายุสามเณรโตได้ ๑๕ ปี บวชเป็นเณรได้
 ๓ พรรษา เล่าเรียนคัมภีร์มูละกัจจายนะปกรณณ์จบ เข้าใจไวยากรณ์รู้สัมพันธ
 บริบูรณ์ ในเดือน ๑๒ ปีนั้น สามเณรโตเกิดกระสันใคร่เรียนคัมภีร์พระปริยัติ
 ศาสนาเป็นกำลัง ทนความกระหายการเรียนพระปริยัติธรรมนั้นไว้ไม่ได้ จึงคลาน
 เข้าไปนั่งพนมก้มกราบไหว้ท่านพระครูผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วอ้อนวอนขอเรียน
 คัมภีร์พระปริยัติศาสนาต่อไป

ฝ่ายท่านพระครูได้ฟังคำสามเณรโต มาร้องขอเรียนคัมภีร์ พระปริยัติ-
 ธรรมอีก ท่านก็อึกอัก ด้วยคัมภีร์พระปริยัติได้กระจัดกระจายตกเรือเสียหายป็นปี
 มาแต่ครั้งพม่าเข้ามาตีกรุง ข้าสั่งมราชเรื่องเผยอตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าของแผ่นดิน ทำให้
 สมบัติของวัดวาอารามเสียหายหมดอีกเป็นค่ารบ ๒ ข้าร้ายพวกผู้ร้ายยังเข้าปล้น

พระพุทธศาสนาเอาพระคัมภีร์ปริยัติ ในวัดนี้ไปจนหมดสิ้นเป็นคำรบ ๓ และวัดแถบก็ยากที่จะหาตำราหยาบยืมกัน ถึงจะมีบ้างก็เล็กน้อย ก็จะไม่พอแก้สติปัญญาของสามเณรโต จะเป็นทางกระดัดกระเดิด

ครั้งจะปิดบังเณรเพื่อหวังเหนี่ยวชกนำไปทางอื่นก็จะเป็นโทษมากถึงอเวจีควรที่จะตั้งชื่อข่งนำมรรคา จึงจะชอบด้วยพระพุทธศาสนาตามแบบพระอรหันตาศิณาสพแต่ก่อนๆ ท่านได้กฤษบุตรที่ดีมีสติปัญญา วิสารทแคล้วคล้ำ สามารถจะทำการพระศาสนาได้ตลอด ท่านก็ได้ทิ้งทอดหวังห้ามกักขังไว้ ท่านยอมส่งกฤษบุตรนั้นๆ ไปสู่สำนักพระมหาเถระเจ้าซึ่งเชี่ยวชาญต่อๆ ไปเป็นลำดับ จนตลอดกฤษบุตรนั้นๆ ลุล่วงสำเร็จกิจตามประสงค์ทุกๆ พระองค์มา ก็กาลนี้สามเณรโตเธอก็มีปรีชาว่องไว มีอุปนิสัยยินดีต่อพระบวรพุทธศาสนามากอยู่ ไม่ควรที่อาจารย์จะตัดทอนขัดไว้

เมื่อท่านดาร์เห็นแจ่มแจ้งนำใจที่ถูกต้องตามคลองพระพุทธศาสนานิกมณฑล ฉะนั้นแล้ว จึงมีเถระบัญชาแก่สามเณรโตดังนี้

“เออแน่ สามเณรโต ตัวกูนี้มีคัมภีร์มูล กูชอบและกูสอนกฤษบุตรได้ตลอดทุกคัมภีร์ แต่กูก็มีแต่คัมภีร์มูลครบครัน เหตุว่ากูรักกุนิยม กูรวบรวมรักษาไว้ ถึงว่าจะขาดเสียหายกระจัดกระจายไป ก็จัดงานซ่อมแซมขึ้นไว้ จึงเป็นแบบแผนพร้อมเพรียงอยู่ เพราะกูมีนิสัยรู้แต่เรื่องมูลและไวยากรณ์เท่านั้น แต่คัมภีร์ปริยัติธรรมนั้นเป็นของสุดวิสัย กูจึงไม่ได้สะสมตำราหยาบไม่มีคัมภีร์ฎีกาอะไรไว้เลย ในตู้หอไตรเล่าก็มีแต่หอและตู้อยู่เปล่าๆ ถ้าหากว่ากูจะเที่ยวยืมมาแต่อารามอื่นๆ มาบอกมาสอนเธอได้บ้าง แต่กูไม่มีใครจะไว้ใจตัวกู ก็คงบอกได้แต่ก็คงไม่ดี เพราะกูไม่สู้ชำนาญในคัมภีร์พระปริยัตินัก จะกักเธอไว้ ก็จะพาเธอโง่งมหายไปด้วย เพราะครูโง่ลูกศิษย์ก็ต้องโง่งมตาม กูเองก็เป็นเพราะเหตุนี้จึงได้ยอมโง่ แต่ครั้งมาถึงเธอเข้าจะทำให้เธอโง่งมตามนั้นไม่ควรแก่กู และว่าถ้าเธอมีศรัทธาอุทิศสาหะ

ใครแต่ในทางเรียนคัมภีร์พระปริยัติศาสนาแน่นอนแล้ว กูจะบอกหนทางให้กูจะแนะนำไปถึงท่านพระครูวัดเมืองไชยนาท ท่านพระครูเจ้าคณะพระองค์นี้ดีมากที่สุดท่านก็คงแก่เรียนทั้งเป็นผู้เอาใจใส่หมั่นตรวจตราสอบสวนศัพท์แสงถ้อยคำ บทบาทพระศาสนาเสมอ ทั้งบอกพระเณรเสมอ จึงเรียกว่ามีความรู้กว้างขวางทาง คัมภีร์พระพุทธรศาสนา อรรถกถาฎีกาก็มีมาก ทั้งท่านเอาใจใส่ตรวจตรารวบรวม หนังสือไว้มาก ถึงนักปราชญ์ในกรุง ท่านก็ไม่หวั่นหวาดสยดสยอง ถ้าเธอมีความอุตสาห์จริงๆ เธอก็พยายามหาหนทางไปเรียนกับท่านให้ได้ เธอจะรู้ธรรมดีที่เดียว"

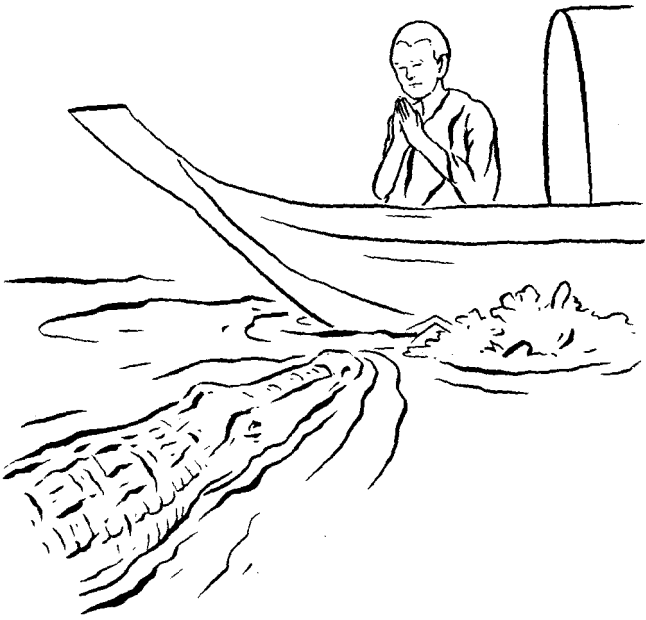
สามเณรโต ได้ฟังคำแนะนำของท่านพระครูผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ตั้งนั้น ก็ยังมีกระสันเกิดกระหายใคร่เรียนรู้ จึงกราบลาท่านพระครูกลับบ้านอ่อนนวมารดา และคุณตา เพื่อจะได้นำไปถวายฝากมอบกับท่านพระครูจังหวัดวัดเมืองไชยนาทบุรี

ฝ่ายตาผล นางงุดโยมผู้หญิง ฟังสามเณรโตมาอ่อนนวม ก็คิดสงสารไม่อาจขัดขวางห้ามปรามได้ จึงรับคำสามเณรว่าจะพาไปฝากให้ ขอรอให้จัดเรือจัดคน จัดเสบียงอาหารก่อนสัก ๒ วันแล้วจึงจะพาไป สามเณรโตได้ฟังก็ดีใจ แล้วเดินทางกลับวัด

รุ่งขึ้นเวลาเย็น นางงุด ตาผล จึงออกไปกราบเรียนบอกความประสงค์ของสามเณรโตแก่ท่านพระครูวัดใหญ่ทุกประการ แล้วขอลาพาเณรไปส่งในเช้าวันพรุ่งนี้ ท่านพระครูก็ยินดีต้อนญาติตามประสงค์ ทั้ง ๒ ผู้ใหญ่นั้นก็ลากลับมาบ้าน จัดเรือจัดคนจัดเสบียงอาหารไว้พร้อมเสร็จ

รุ่งเช้าสามเณรโตเข้าไปฉันทที่บ้าน ครั้นฉันทแล้วก็ออกเรือแจวออกไปทางแม่น้ำไชยนาทบุรี

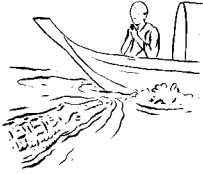

๓. ประจระเข้

ครั้นคนแจว แจวเรือมาสู่ระยะทาง ๒ คิน ก็ถึงท่าเรือวัดเมืองไชยนาทบุรี จึงได้จอดเรือเข้าที่ท่าในเวลากลางคืน เพื่อพักผ่อน คนแจวเรือจอดเรือเรียบร้อยแล้ว จึงอาบน้ำดำเกล้าแล้วพักผ่อนในเรือทั้ง ๓ คน

รุ่งเช้า เจ้าประจระเข้ใหญ่ในน่านน้ำหน้าทำนั้น ก็ขึ้นเลือกตัวมาตรงหัวเรือเปิดของตาผล คนบนเรือริมตลิ่ง ๓ คน แม่ลูกและหญิงผู้ใหญ่ลงอาบน้ำหน้าบ้านได้บ้านแต่เช้า ครั้นเห็นประจระเข้ขึ้นจะคาบคนนอนหลับที่หัวเรือใหญ่ พวกกันตกใจกลัว แล้วร้องโวยวายขึ้น คนแจวที่ ๒ นอนถัดเข้ามา ได้ยินเสียงคนบนเรือนั้น ร้องเอะอะโวยวายก็ตกใจตื่นขึ้น เห็นประจระเข้ขึ้นตรงหัวเรือ ก็รีบลุกขึ้นโยงโย่จับบันไดคนนอนหลับตรงหัวเรือ เพื่อให้พ้นจากปากประจระเข้

ส่วนคนแจวเรือคนที่ ๓ ก็ตื่นขึ้นนั่งหัวเราะคนบนบ้าน ที่กำลังหนีประจระเข้ขึ้นบ้านได้ฝ่าพอนหลุดลุ่ยล่อนจ้อน ลูกเด็กหญิงเหนียวขาแม่มางแม่เหนียวขายาย

ยายผ้าลุ่มหมดก้าวซาต๋อไปก็ก้าวไม้ออก ตาพลอยอยู่ในเรือก็ไหลออกมายืนดูอยู่เฉยๆ
ไม่ว่ากล่าวอย่างไร

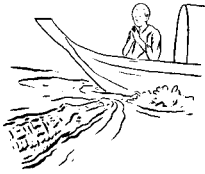
ฝ่ายสามเณรโตก็ลุกขึ้นนั่งภาวนาอยู่ในประทุนเรือ เกิดเหตุอัศจรรย์
จระเข้ขึ้นมาแล้วก็อ้าปากไม้ออก จมก็ไม่ลง และไม่ว่ายไม่พัดทางทั้งนั้น ดูอาการ
อ่อนเปลี้ยลง คนบนบ้านถึง คนในเรือถึงกันเช่นกัน

พระครูวัดเมืองไชยนาทบุรี

เวลาเช้า โยมของสามเณรโต ก็จัดแจงหุงต้มอาหารอยู่ท้ายเรือ ได้เวลาก็จัดแจงเลี้ยงดูกัน ถวายอาหารให้เณรฉัน พอถึงเวลา ๓ โมงเช้าก็พาเณรขึ้นจากเรือ เณรเดินหน้า ตามผลตามเณร นางจุดโยมผู้หญิงพากันเดินตามเป็นแถว ขึ้นภูมิตำหน้าพระครู ครั้นถึงท่านพระครูแล้วต่างคนต่างปูผ้าลงกราบกันเป็นแถว เณรก็ยืนวันทา แล้วลงกราบท่านพระครูแล้วนั่ง

ท่านพระครูเจ้าวัดเมืองไชยนาทบุรี มีปฏิสันฐานปราศรัยโต้ถามถึงเหตุการณ์ที่มา ถ้ามถึงบ้านช่องและถามความประสงค์ที่มาในวันนี้

ตามผลจึงกราบเรียนท่านว่า เณรหลานชายของเกล้ากระผมบวชอยู่ในสำนักท่านพระครูใหญ่ เจ้าคณะวัดใหญ่ในเมืองพิจิตร ได้ร่ำเรียนบาลีไวยากรณ์ทั้ง ๕ คัมภีร์จบแล้ว เณรใคร่จะเรียนคัมภีร์ใหญ่ต่อไป จึงขอเรียนที่ท่านพระครูวัดใหญ่ แต่ท่านไม่เต็มใจสอนเณร และท่านพระครูวัดใหญ่ได้แนะนำเณรให้ได้มาสู่สำนัก

พระเดชพระคุณ เพื่อเล่าเรียนคัมภีร์ใหญ่กับพระเดชพระคุณแล้ว จะมีความรู้ดี
กว่าเรียนกับท่าน

ท่านแนะนำมาดังนี้ เณรดีใจเต็มใจใครเรียนในสำนักของพระเดชพระคุณ
เณรจึงมารบเร้ากระผมและมารดาเณรขอร้องให้กระผมเป็นผู้นำพามาสู่สำนัก
พระเดชพระคุณในวันนี้กระผมพร้อมด้วยมารดาเณร ขอถวายเณรให้เป็นศิษย์
เรียนคัมภีร์กับพระเดชพระคุณต่อไป

แล้วบอกให้เณรถวายดอกไม้ธูปเทียนต่อท่านพระครู ฝ่ายท่านพระครูผู้รู้
พระปริยัติธรรมวัดเมืองไชยนาทบุรีเครื่องสักการะแล้วพิจารณาดูเณร ก็รู้ด้วยการ
พินิจพิจารณาว่า สามเณรนี้มีวาสนาบารมีธรรมประจำอยู่ สรรพอวัยวะก็สมบูรณ์
โตพร้อมไม่บกพร่องต้องตามลักษณะ ท่านก็ออกวาจาว่า รูปจะช่วยแนะนำเสียม
สอนให้มีความรู้ในคัมภีร์ต่างๆ ตามวัยและภูมิของสามเณรดังที่โยมทั้ง ๒ ได้
อุทิศมาทางไกล ไม่เป็นไรรูปจะช่วยให้สมดังประสงค์ทุกประการ

ตาผลและนางงุดก็ดีใจ กราบไหว้ฝากฝังเณร แล้วถวายกับบิษยะจรรหรร-
มัจฉะมังสาหารทั้งปวง พระสมุห์ของท่านก็เรียกคนมายกถ่ายทันที แล้วจัดห้องหับ
ให้พักอาศัยสำราญ ตาผลและนางงุดก็ยกบริวารของสามเณรเข้าบรรจจัดปูอาสน์
เรียบเรียงตั้งไว้ แล้วออกมากราบลาท่านพระครูลงไปพักในเรือ

ตาผลนางงุดคงอยู่ค้างคืนคอยปรนนิบัติสามเณรดูลาดเลา การอยู่การขบ
ฉันทินบิณฑบาตรยาตรา เมื่อเห็นว่าสะดวกดีไม่มีอะไรติดขัดคับแค้นเดือดร้อนพอเป็น
ที่ไว้วางใจได้ จึงขึ้นนมัสการลาท่านพระครูกลับบ้าน

ตั้งแต่สามเณรโตได้เข้าสู่สำนักท่านพระครูวัดเมืองไชยนาทบุรีแล้ว ก็หมั่น
ทำการณียกิจตามหน้าที่และอนุโลมตามข้อกติกาไม่ฝ่าฝืน อ่อนน้อมต่อพระลูกวัด
มิให้ขัดอักษณาลัย เพื่อนศิษย์เพื่อนเณรเหล่านั้นก็เป็นมิตรกันพร้อมหน้า ไม่ไว้ท่าไม่
ถือตัว ไม่หัวสูง อดเอาเบาสู้ ระวังไม่หาเหตุแข่งดีกว่าเพื่อน ไม่ส่อเสียดสอพลอ

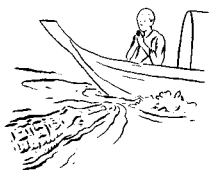
พล่อย เรียบร้อยเสงี่ยมเจียมตัว

หึ่งหมั่นเอาใจใส่รับใช้รับปฏิบัติท่านพระครู คอยดูแลปรนนิบัติท่านมีกิจ
ธุระจะไปไหน ก็จัดการสิ่งของที่จะต้องเอาไป ไม่เกียงนอนเพื่อนศิษย์เวลาท่านจะ
กลับ ก็รับรองเก็บงำสม่ำเสมอตลอดมา

ถึงเวลาเรียนก็เข้าเรียน ถึงคราวฟังก็ฟัง ตั้งสติสัมปชัญญะ สำเหนียก
สำเนาเสมอ เรียนแล้วจดจำตักแต่มกำหนดกฎหมาย กลางคืนก็เข้ารับโอวาทปริยาย
ของท่านพระครู สิ่งใดที่ไม่รู้จักถาม รู้เท่าไม่ถึงความก็ซัก ที่ตรงไหนขัดข้องไม่ต้อง
กันก็ท้าวหรือ ตามบาลีที่มีมาในพระคัมภีร์นั้นๆ ถ้าบทไหนบาทไหนเป็นนिरูตติไม่ชอบ
ด้วยเหตุผลไม่เข้ากัน เธอก็ยังไม่ลงมติ ไม่ถือเอาความคิดเห็นความรู้ของตนเป็น
ประมาณ ตั้งใจวิจารณ์จนเห็นถ่องแท้แน่นอนตามพระบาลีในธรรมบทที่ปะนิ
ทศชาติ (๑๐ ชาติ) สาราตถ์ สามนต์ ฎีกาโยชนาคันฐี ในคัมภีร์พระไตรปิฎก
ธรรมนั้นทุกวันทุกเวลา เรียนแปลเป็นภาษาลาวบ้าง แปลเป็นภาษาเขมรบ้าง แปล
เป็นภาษาพม่าบ้างตามเวลา

อยู่กับพระครูท่าน ๓ ปี สามเณรเรียนจบถึงแปลชั้นบาลี สามเณรโตไม่มี
อุปสรรคกีดกัน ไม่มีอาการเจ็บป่วยไข้ สะดวกดีทุกเวลาหึ่งไม่เบื่อไม่หน่ายนิยมอยู่
แต่ที่จะหาความจริงซึ่งยังบกพร่องภูมิปัญญาอยู่เรื่อยไป

สามเณรโตมีความกระหาย ใครจะล่องลงมาว่าเรียนในสำนักราชบัณฑิต
นักปราชญ์หลวงบ้าง ใครจะเข้าสู่สำนักพระเถระเจ้าผู้สูงศักดิ์อรรครฐาในกรุงเทพ-
พระมหานคร เพื่อว่าเรียนธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

เข้าบางกอกศึกษารธรรม

เมื่อสามเณรโตอายุย่างเข้า ๑๘ ปี ปลงใจแน่วแน่แล้ว ในการละจากถิ่นฐานบิดามารดาญาติโยมทั้งหลาย จึงเข้ากราบลาท่านพระครูจังหวัดบรยาย แดงยกย่องพิทยาคุณและความรู้ของท่านพระครูเมืองไชยนาทบุรีพอเป็นที่ปลื้มปราศจากความลบลู่ดูหมิ่น ด้วยระเบียบข้อก้ำอันดีพอสมควรแล้ว จึงได้นมัสการขอลาว่า

“กระผม ขอนมัสการลาฝ่าเท้า เพื่อจะลงไปสู่สำนักราชบัณฑิต ผู้สูงศักดิ์ อรรครฐานให้เป็นการเชิดชูเกียรติคุณของฝ่าเท้าให้แพร่หลายในกรุงเทพฯ ขอขารมีฝ่าเท้าได้กรุณาส่งกระผมให้ถึงญาติ โยม ฦ แขวงเมืองพิจิตรด้วย”

เมื่อพระครูเมืองไชยนาทบุรีได้ฟัง ซึ่งมีความพอใจอยู่แล้วในการที่จะแสวงหาศิษย์ดี มีวิสารทะแกล้งล้าองอาจ ฉลาดเฉลียวรอบรู้คัมภีร์ คิดจะส่งศิษย์ดีเข้ากรุงเทพฯ เพื่อช่วยเผยแพร่ให้ความรู้และความดีของท่านนั้น โด่งดังปรากฏแพร่หลายในกรุงเทพฯ บ้าง ก็พอติสามเณรโตขอลากลับบ้านเพื่อให้ญาติจัดส่งเข้ากรุงเทพฯ

อีกทั้งสามเณรองค์นี้ก็เป็นคนดี มีความรู้รอบปรด้วยสติปัญญา มีความเพียร หัวใจก็จดจ่ออยู่แต่การเล่าเรียนหาความรู้ ไม่เป็นคนโง่ซุ่มซ่าม พอจะเข้าเทียบเทียบเมธียที่กรุงเทพมหานครได้ ท่านพระครูเห็นสมควรดังนี้ จึงอนุญาต

ท่านจึงกล่าวเถรวาทสนุทรกรุณาเป็นทางปรุปรุกผูกอาลัยแก่สามเณรพอสมควรแล้ว ท่านก็ออกวาจาอนุญาตว่า

“ดีแล้วนิมนต์เถอะจะ เราขอรอดลัดจัดการส่งสัก ๓ วัน เพื่อเตรียมตัวเตรียมการส่งให้เป็นทีเรียบร้อยตามระเบียบตามธรรมเนียม”

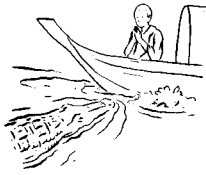
สามเณรก็กราบถวายลามายังกุฎที่อยู่ แล้วก็จัดการเตรียมเก็บสรรพสิ่งเครื่องอุปโภคต่างๆ ที่ควรจะนำไปใช้สอยข้างหน้า จัดบรรจุลงหีบลิ้นกุญแจผูกมัดมัดหนังสือคัมภีร์ต่างๆ ส่งคืนเข้าที่ตามเดิม คัมภีร์ที่ยังเรียนค้างอยู่ก็ทำใบยืมไปเรียนต่อไป สิ่งของที่เหลืออุปโภคบริโภคแล้วจัดแบ่งปันส่วนถวายเพื่อนสามเณรที่เคยอยู่ ที่เคยเป็นเพื่อนกันไว้ใช้สอย พอเป็นทางผูกอาลัยทำไมตรี

รุ่งเช้าสามเณรโตก็ออกพายเรือสามปั้นบิณฑบาตไปถึงบ้านที่สุดเหนือน้ำและได้นำ เพื่อบอกกล่าวรำลาญาติโยมอุปฐากและที่ปวารณา และผู้ที่มีวิสาสะหัวหน้ากันทั้งสองฝั่ง ที่อยู่บ้านดอนขึ้นไปก็บอกลาฝากขึ้นไปทั่วกัน

พวกเด็กๆ พวกลูกศิษย์วัดทั้งปวงพอรู้ว่าหลวงพี่เณรของเขาจะลงไปอยู่ที่เมืองบางกอก ก็พากันเสียดายใจหาย รู้สึกซึ้งซาหน้าแห่ง ตาแดงไปตามๆ กัน เพราะเหตุที่เขามิมีความคุ้นเคยรักใคร่อาลัยสามเณรโต เคยกินอยู่อย่างสำราญด้วยอาหารเกิดทวีขึ้น เพราะอำนาจบารมีศีลธรรมมีศีลธรรมของสามเณรโต จนข้าวของแปลกประหลาดเอื้อเพื่อเอาใจเขามาช้านานตลอดระยะเวลา ๓ ปี ที่มาอยู่

บรรดาสาว ๆ รุ่นราวคราวเดียวกันกับพ่อเณร ซึ่งมีใจโอนอ่อนไปข้างฝ่ายรักก็กระอักกระอ่วนรัญจวนใจ ด้วยพ่อเณรท่านจะไปอยู่ไกลถึงเมืองบางกอก ต่างก็อึดอั้นตันใจไม่อาจออกวาจาห้ามปราม เพราะความอาย รักก็รัก เสียดยาก็เสียดย

ทั้งความยึดถือมุ่งหมายก็ยังมีอยู่มั่นคงจงใจ ทั้งเกรงผู้ใหญ่จะล่วงรู้ดูแคลนแสนจะกระตาคกระเดื่องซ้ำเลื่องชมโฉมพ่อนเรโตะ แอบมองทางหน้าต่าง และลอดสอดตามช่องรั้วบ้าน และจนลับนัยนตา บางคนถึงกับร้องไห้เลยก็มี ฝ่ายพวกเด็กๆ พอเขากลับถึง เขาก็ตะโกนบอกเพื่อนกันว่า ต่อแต่นี้พวกเราจะออกกันละว๊วย

เมื่อพระเถระฉันเช้าแล้ว ท่านพระครูเจ้าคณะจังหวัดจึงเรียกพระปลัดพระสมุห์มาสั่งการว่า

“พระปลัด พรุ่งนี้เธอต้องสั่งเลขวัด ให้เขาจัดเรือเก๋ง ๔ แจว คนแจวประจำพร้อม และจัดเสบียงทางไกลให้พร้อมมูลด้วย ให้พอเลี้ยงกันทั้งเวลาไปและกลับมาด้วย ส่วนเธอและพระสมุห์ช่วยพาสามเถระโตะเข้าไปส่งให้ถึงญาติโยมเถระ ณ เมืองพิจิตร ในวันพรุ่งนี้แทนตัวฉันด้วย และพรุ่งนี้ให้มารับจดหมายส่งของฉันก่อน”

พระปลัดกับพระสมุห์ รับเถระบัญชาแล้ว ออกมากะเกณฑ์เลขวัดสั่งให้จัดเรือจัดเสบียงให้พร้อม พร้อมทั้งเครื่องต้ม เครื่องแกงหม้อน้อย หม้อใหญ่ กะทะ หม้ออวย จัก ตะหลิว ครกใหญ่ ครกเล็ก ไม้ตีพริก กะซอน ผ่างลาวหนึ่ง เกลือ กะปิ น้ำปลา ข้าวเหนียว น้ำตาล มะขามเปียก พริกสด พริกแห้ง หอม กะเทียม ขิงข่า กระเทียม พริกไทย ให้พร้อมไว้ เวลาเที่ยวแล้วให้นำเรือมาจอดเทียบไว้ที่ท่าหน้าวัดตามที่ท่านพระครูสั่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๓ พระปลัดฉันเช้าแล้ว ก็เข้าหาท่านพระครู รับจดหมายแล้วกราบลาออกมานัดหมายพระสมุห์ และนัดสามเถระโตะว่า เที่ยงแล้วลงเรือพร้อมกัน เมื่อฉันเพลเสร็จแล้ว ได้ขอแรงศิษย์วัด และเพื่อนเถระ ๒-๓ คน ช่วยขนบริขารทิบ ตะกร้า กระเช้า กระบุง ที่บรรจุของของสามเถระโตะลงท่าวัดพร้อมกัน สามเถระโตะก็เข้าไปกราบลาท่านพระครูด้วยความเคารพ ท่านพระครูก็ประสิทธิ์ประสาทพรให้พัฒนาถาวรปัญญาภาวะยังให้สัมฤทธิ์สมความมุ่งหมาย ทุกสิ่งทุกประการ

เวลาเที่ยง ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อย พระภิกษุสมุห์ และพระปลัดกับ

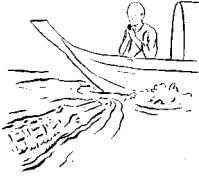
สามแฉกรโต พร้อมด้วยคนแจวเรือก็ลงเรือ เมื่อได้เวลาบ่ายโมงก็ออกเรือทางแม่น้ำ
 ปายหัวเรือไปทางเมืองพิจิตร เมื่อแจวมาลู่สว่างเช้า ๒ ค่ำ ก็ถึงบ้านสามแฉกรโต
 ฝ่ายตาผล ยายลา นางงุด เห็นเรือมาจอดที่หน้าบ้าน ต่างก็ออกมาดู รู้ว่าท่านปลัด
 ท่านสมุห์ และสามแฉกรโตมาต่างก็ดีใจ

โยมพากันลงไปถึงในเรือ ต้อนรับแล้วนิมนต์ขึ้นเรือน เมื่อขึ้นมาปูลาน
 อาสนะตักน้ำเย็นน้ำร้อน จัดเภสัชเพลยาสูบใส่พาน พระสมุห์และพระปลัด สาม
 แฉกรโต ขึ้นมาอาราธนาที่ห้องนี้ ประเคนหมาก ประเคนน้ำ ยาสูบ แล้วก็กราบ

เมื่อเจ้าบ้านนั่งปกติเรียบร้อยแล้ว พระปลัดจึงปฏิสันถารและนำจดหมาย
 ของท่านพระครูในเมืองไชยนาทบุรีส่งให้ตาผล ตาผลรับมาอ่านได้ทราบความตลอด
 แล้ว ด้วยความพอใจ เมื่อสนทนาเสร็จจึงพาพระปลัด พระสมุห์ และสามแฉกรโต
 ไปยังวัดใหญ่เข้าหาท่านพระครูใหญ่ แล้วถวายลายลิติต ของท่านพระครูวัดเมือง
 ไชยนาทบุรี ให้ท่านพระครูใหญ่ในเมืองพิจิตรทราบ

ท่านพระครูอ่านข้อความในจดหมายนั้น ก็เห็นดีเห็นชอบด้วย ทั้งครูบา
 อาจารย์และคณะญาติโยมพร้อมใจกันหมด เมื่อได้เวลาพระปลัด พระสมุห์ ตาผล
 และนางงุด ก็ลาท่านพระครูใหญ่กลับบ้าน แล้วก็จัดแจงหาอาหารเลี้ยงพระและ
 พวกลูกเรือคนอื่นๆ จนอิมหนาสำราญ ส่วนพระปลัดและพระสมุห์ เมื่อได้ทำงาน
 ตามที่รับมอบหมายมาเรียบร้อยแล้ว สมควรแก่การก็ลาเจ้าบ้านกลับไปยังเมือง
 ไชยนาทบุรี

ทางบ้านของตาผลนั้น นางงุดก็จัดเรือจัดคนจัดลำเลียงเสบียงอาหารจัด
 ของแจกของใช้ของฝากชาวกรุงเทพฯ ทั้งของถวาย ของกำนัน ท่านผู้ใหญ่ใน
 กรุงเทพฯ ลงบรรทุกในเรือ แล้วให้ตาผลเป็นผู้นำ พร้อมด้วยคนแจวเรือส่ง
 สามแฉกรไปกรุงเทพฯ แต่ต้องให้แฉกรนิมนต์การบูชาพระพุทธชินราชในวันกลางเดือน
 ๑๒ นี้ก่อน และสั่งพ่อให้อ้อนวอนขอหลวงพ่อพระพุทธชินราชให้ช่วยคุ้มครองกัน

กำกับรักษาส่งพ่อเนรอย่าให้มีเหตุการณ์ร้ายและอย่าให้เจ็บไข้ได้ป่วย

ทั้งนี้ขออย่าให้ได้มีอันตราย ตั้งแต่วันนี้ ทรายเท่าวันแดงแก่ และขอให้เนรเล่าเรียนลู่ล่งสำเร็จทุกประการ ขอบรมิหหลวงพ่อชินราชช่วยป้องกันศัตรูหมู่อันธพาลอย่าผจญและเบียดเบียนสามเนร

ตามผลเมื่อรับคำลูกสาวแล้ว ก็ลงเรือ ออกเรือจากท่าหน้าบ้าน และให้แจวออกทางแม่น้ำเมืองพิษณุโลก ล่องมาหลายวันก็ถึงวัดพระพุทธชินราชในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๖ (จ.ศ.๑๑๕๕) วันรุ่งขึ้นตามผลได้นิมนต์สามเนรโต ขึ้นไปโบสถ์พระพุทธชินราช เดินประทักษิณ ๓ รอบแล้ว เข้านมัสการทำสักการบูชา สามเนรยืนขึ้นวันทา แล้วตั้งสักการะโดยสักกัจจะเคารพแก่พระพุทธชินราช

ตามผลจึงพรา้พวรรณถวายเนรแก่พระพุทธชินราช แล้ววิงวอนขอฝากขอความคุ้มครองป้องกัน ขอให้พระพุทธชินราชบันดาลดลส่งเสริมสามเนรตามค่านางงุดโยมของสามเนรสั่งการมาทุกประการ

เมื่อทำการเคารพสักการะบูชาแก่พระพุทธชินราชเสร็จแล้ว ก็กราบลาพาสามเนรโตมาลงเรือแจวล่องลงมา ๒ คืนก็ถึงหน้าท่าวัดบางลำภูบน กรุงเทพฯ ตอนเวลาเช้า ๒ โมงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีพ.ศ. ๒๓๓๖ (จ.ศ.๑๑๕๕) เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงเทพระมมหานคร

ตามผลชาวเมืองกำแพงเพชร ซึ่งถอยลงมาตั้งถิ่นฐานภูมิสำเนาอยู่เหนือเมืองพิจิตร ได้นำสามเนรโตผู้หลานอันเป็นลูกของนางงุดลูกสาวสามเนรโตนั้นเมื่ออายุย่างเข้า ๑๘ ปี ตามผลผู้เป็นตา จึงได้นำพาสามเนรโตขึ้นไปมอบถวายพระอาจารย์แก้ววัดบางลำภูบน พระนคร ตามผลได้เล่าถึงการเรียนของสามเนรโต จนกระทั่งถึงท่านพระครูจันทวัดเมืองเหนือทั้ง ๒ อาราม มีความเห็นชอบพร้อมกันที่จะให้ลงมากรุงเทพฯ แก่ถ้ากระผมจึงได้นำสามเนรโตมาสู่ยังสำนักของหลวงพ่อ เพื่อหลวงพ่อ

จะได้ทำนุบำรุงซึ่งของนำทาง ให้สามเณรดำเนินทาคุณงามความดี มีความรู้ยิ่งในพระมหานครสืบไป

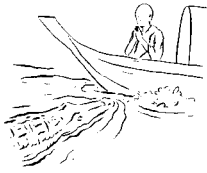
พระอาจารย์แก้วเมื่อทราบความเป็นมา ตามที่ตามผลเล่า ก็เกิดความเชื่อและเลื่อมใสในสามเณรโต และมีความเห็นพ้องด้วยกับท่านพระครูทั้ง ๒ จังหวัดสมจริงดังที่พยากรณ์ไว้แต่ยังนอนเบาและได้รับเป็นลูกไว้ จึงนึกขึ้นได้ถึงเงินที่ได้ลั่นวาจาว่าจะจ้างนางงูดเลี้ยงปีละ ๑๐๐ บาท เป็นเวลา ๓ ปี เป็นเงินค่าจ้าง ๓๐๐ บาท จึงให้ศิษย์ที่เป็นไวยยาวัจจกร หยิบเงินมา ๓๐๐ บาท ส่งมอบให้ตามผลเพื่อฝากไปใช้ให้นางงูดเป็นค่าน้ำนมข้าวป้อน ๓ ปีเป็นเงิน ๓๐๐ บาท

ตามผลน้อมคำนับรับเอาเงิน ๓๐๐ บาทมากำไว้สักครู่ เมื่อจวนจะลากลับจึงพำพรหมามอบฝากเณร แล้วถวายเงิน ๓๐๐ บาท นั้นคืนหลวงพ่อกแก้วแล้วถวายอีก ๑๐๐ บาทเป็นค่าบำรุงเณร แล้วก็ลาท่านอาจารย์แก้วไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่บางขุนพรหมต่อไป

ฝ่ายพระอาจารย์แก้ว จึงจัดห้องหับให้สามเณรอยู่บนหมอนคนละวัด บางลำภูบนแต่นั้นมา เวลาเช้าก็ลุกขึ้นบิณฑบาต และส่ำรับกับข้าวของฉันในคณะอาจารย์แก้วนั้นอุดมล้นเหลือไม่บกพร่อง ทั้งบารมีศีลและธรรมที่สามเณรโตประพฤติดี ก็บันดาลให้มีผู้ขึ้นถวายเข้าและเพลและที่ปวารณาก็กลายเป็นโภชนะสับบายของโยคะบุคคล ทุกเวลา

พระอาจารย์แก้วเมื่อเห็นเวลาฤกษ์ดีแล้ว จึงพาสามเณรโตไปฝากพระโหราธิบดี พระวิเชียร กรมราชบัณฑิต ให้ช่วยแนะนำสั่งสอนสามเณรให้มีความรู้ดีในคัมภีร์พระปริยัติธรรมทั้ง ๓ ปีกฎ พระโหราธิบดี พระวิเชียรก็รับไว้ดูแลสั่งสอนตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา

พระโหราธิบดี พระวิเชียร อยู่บ้านหลังวัดบางลำภูบน เสมียนตราดวังบ้านบางขุนพรหม ท่านขุนพรหมเสนา บ้านบางขุนพรหม ปลัดกรมขุน บ้าน

บางลำภูบน เสมียนบุญและพระกระแสร ทั้ง ๗ ท่านนี้เป็นคนมั่งคั่งหลักฐานดีทั้ง มีศรัทธาความเชื่อมั่นในบวรพุทธศาสนา

เมื่อทั้งๆ เห็นจรรยาอาการของสามเณรโต และความประพฤติดีหมั่นเรียน เพียรมาก ปากคอสิ้นคาง คล่องแคล่วไม่ขัดเขิน เครื่องครัดดี รูปร่างกายก็ผิ้ว ผายองอาจ ดูอาการมีได้น้อมไปในกามคุณ มรรยาทก็ละมุนละม่อม เมื่อรำ เรียนธรรมะในคัมภีร์ไหนก็เอาใจใส่ได้ตามให้รู้ลักษณะ จะเดินประโยคอะไร ก็ ถูกต้องตามในของรูปประโยคแบบอย่างถูกใจอาจารย์มากกว่าผิด

ท่านทั้ง ๗ จึงพร้อมกันเข้าเป็นโยมอุปัฏฐากช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงหมั่นไป มาหาสู่ที่วัดบางลำภูเสมอ และสาธุชนอื่นๆ ต่างก็เลื่อมใสใส่บาตรอย่างบริบูรณ์

มีคนมานิมนต์ให้สามเณรโตแสดงถึงดูคุณาเทศน์มหาชาติตามวัดแถว นั้น คนก็ชอบนิมนต์สามเณรโตเทศน์ ทิมพานต์บ้าง เทศน์ทานกัณฑ์บ้าง เทศน์ วันประเวศน์บ้าง เทศน์ชูชกบ้าง เทศน์จุลพนบ้าง เทศน์มหาพนบ้าง เทศน์กุมาร บรพบ้าง เทศน์มัทรีบ้าง เทศน์สักกะบรพบ้าง เทศน์มหาธาตบ้าง เทศณกษัตริ์บ้าง เทศน์นครกัณฑ์บ้าง สามเณรโตเทศน์ได้ถูกต้องทั้ง ๑๓ กัณฑ์

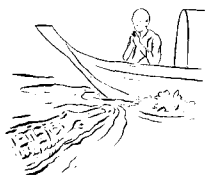
ทำเสียงเล็กแหลมก็ได้ ทำเสียงหวานแจ่มใสก็ได้ ทำเสียงโฮกฮากก็ได้ กลเม็ดมหาพนและเหล่าสระเหล่าราชสีห์ ว่ากลเม็ดแพรวพราว ที่หยุดที่ไปที่หายใจ ขึ้นลงเข้าออกสนิททุกอย่างทุกกัณฑ์ กระเสเสียงเสนาะน่าฟังทุกกัณฑ์ ท่านองเป็น หมดไม่ว่ากัณฑ์อะไรเทศน์ได้ทุกกัณฑ์ จังหวะก็ดีเสมอ

เหล่านี้สามเณรโตมิได้มีัวมหาหลงไหลในการร่ายเรื่องเทศนามหาชาติ และมีได้มีัวมหาหลงไหลด้วยอุปัฏฐากมาก เอาใจใส่แต่การเรียนการปฏิบัติทางเพลิตเพลิน เจริญสมณธรรมเป็นเบื้องหน้า จึงได้เป็นที่รักที่นับถือของท่านโหราธิบดี พระวิเชียร เสมียนตราดั่ง ปลัดกรมขุนฯ ขุนพรหมเสนา และท่านชรัวยายโง เสมียนบุญ พระกระแสร ท่านยายจวันและสาธุชนคนอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก

เข้าเฝ้าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน

ครั้นเดือน ๕ ปีพ.ศ.๒๓๓๗ (จ.ศ.๑๑๕๖) เป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงเทพมหานคร พระชนมายุกาลแห่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรย่างขึ้นได้ ๒๘ พรรษา อายุสามเณรโตก็ได้ ๑๘ ปีบริบูรณ์ในเดือน ๕ นั้น พระโหราธิบดี พระวิเชียร และเสมียนตราดวัง ได้พิจารณาเห็นกริยาท่าทาง และจรรยาอาการสติปัญญาอย่างเยี่ยมแปลกกว่าที่เคยได้เห็นมาแต่ก่อน ทั้งมีรัตประสงค์หมายขนุนคาดด้วย จะทักถามและพยากรณ์เองก็ใช้เหตุ จึงปรึกษาเห็นตกลงพร้อมกันว่าควรจะนำเข้าถวายตัวแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรให้ได้ทรงทอดพระเนตร อนึ่งพระองค์ท่านก็ทรงโปรดพระและเณรที่ร่ำเรียนรู้ในธรรมทั้ง ๒ คือ คัมภีร์และวิปัสสนาธุระ บางทีพอเณรมีวาสนาดีก็น่าจะเป็นพระหลวง เณรหลวงก็ได้

ขุนนางทั้ง ๓ ปรึกษากันเห็นพร้อมแล้วจึงบอกสามเณรโตให้รู้ตัวว่า

จะนำเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ในวันเดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำนี้

สามเถรโตเมื่อรู้ตัวว่าจะต้องเข้าเฝ้า จึงเตรียมตัวสุ่มผ้าเย็บผ้า และสุ่มมัดรัดประคดหนามขนุนของโยมผู้หญิงให้มานั้น ซึ่งโยมผู้หญิงกระซิบสั่งสอนเป็นความลับกำกับมาด้วยพอกย้อมรัดประคดสายนั้นจนใหม่เอี่ยม

ถึงวันกำหนด พระโหราธิบดี พระวิเชียร และเสมียนตราด้วยได้ออกมาที่วัดบางลำภู เรียนกับท่านอาจารย์แก้วว่า จะพาสามเถรโตเข้าเฝ้าถวายตัวแต่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรฯ พระอาจารย์แก้วก็อนุมัติตามใจแล้วเรียกสามเถรโต มากล่าวสอนทางขนบธรรมเนียมเดินนิ่ง พุดจากกับจ้าวใหญ่ นายโตให้ถ้อยค่านั้นๆ

เมื่อจะทรงถามอะไรมาให้มีสติระวังระไว พุดมากเป็นซีเมาก็ใช้ไม่ได้ พุดน้อยจนต้องชักตอกก็ใช้ไม่ได้ ไม่พุดก็ใช้ไม่ได้ พุดเข้าตัวก็ใช้ไม่ได้ จงระวังตั้งสติ สัมปชัญญะไว้ในถ้อยคำของตน

เมื่อพุดอย่าจ้องหน้าตรงพระพักตร์ เมื่อพุดอย่าเหม่อไปอื่น ตั้งอกตั้งใจเพ็ดทูลให้เหมาะถ้อยเหมาะคำ ให้ชัดถ้อยชัดคำ อย่าหวัรោះ อย่าตกใจ อย่ากลัว อย่ากล้า จงทำหน้าที่ดี อย่ามีความสะทกสะท้าน เมื่อสิ่งเสร็จก็ให้ไปหมผ้าครองจีวรให้เรียบร้อยไปกับคุณพระ

สามเถรโตน้อมคำนับรับโอวาทแล้ว ไปเข้าห้องครองผ้า คাত্রัดประคดเสร็จ จุดธูปเทียนอาราธนาพระบริกรรมภาวนา แล้วก็ออกมาหาพระโหราธิบดี พระวิเชียร เสมียนตราด้วย ท่านทั้ง ๓ จึงนมัสการลาพระอาจารย์แก้ว แล้วพาสามเถรโตลงเรือแหวด ๔ แหว

คนแจวล่องลงมาจอดที่ท่าต่าหนักแพหน้าพระราชวังเดิม แล้วนำพาเถรขึ้นไปบนท้องพระโรงในพระราชวังเดิม ณ ฝั่งธนบุรีใต้วัดระฆังนั้น

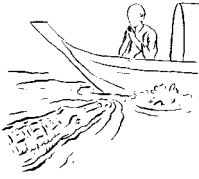
ฝ่ายพนักงานหน้าห้องพระโรง นำความขึ้นกราบทูลว่า พระโหราธิบดี พาสามเณรมาเฝ้า จึงเสด็จออกห้องพระโรง ทรงปราศรัยซักถามพระโหราธิบดี พระวิเชียร และเสมียนตราดั่งแล้ว ได้ทรงสดับคำพระโหราธิบดีกราบทูลเสนอคุณสมบัติของสามเณรขึ้นก่อน เพื่อให้ทรงทราบ

จึงทอดพระเนตรสามเณรโต ทรงเห็นสามเณรโตเปล่งปลั่ง รั้งศีรษะมีกายออกงามมีราศี เหตุด้วยกำลังอำนาจศีลละคุณ สมาธิคุณ ปัญญาคุณ หากอบรมสมกับผ้ากาสาวะพัตร์ และมีรัตประคตนามขนุน อย่างของขุนนางนายตำรวจใหญ่ คาดเป็นบริวารมาด้วย

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวง พระองค์นั้น ทรงพระเกษมสันต์ โสมนัสยิ่งนัก เสด็จตรงเข้าจับมือสามเณรโต แล้วจูงมาให้นั่งพระเก้าอี้เคียงพระองค์แล้วทรงถามว่าอายุเท่าไร ทูลว่า ขอถวายพระพรอายุได้ ๑๘ เต็มในเดือนนี้ ทรงถามว่า เกิดปีอะไร ทูลว่า ขอถวายพระพร เกิดปีวอกอัฐศก รับสั่งถามว่า บ้านเกิดอยู่ที่ไหน ทูลว่า ขอถวายพระพร บ้านเดิมอยู่ใต้เมืองกำแพงเพชร แล้วย้ายลงมาตั้งบ้านอยู่เหนือเมืองพิจิตร ขอถวายพระพร รับสั่งถามว่า โยมผู้ชายชื่ออะไร ทูลว่า ขอถวายพระพร ไม่รู้จัก รับสั่งถามว่า โยมผู้หญิงชื่ออะไร ทูลว่า ขอถวายพระพร ชื่อแม่จูด รับสั่งถามว่า ทำไมโยมผู้หญิงไม่บอกตัวโยมผู้ชายให้เจ้ากुरुจักบ้างหรือ ทูลว่า โยมผู้หญิงเป็นแต่กระซิบบอกว่าเจ้าของรัตประคตนี้เป็นเจ้าคุณแม่ทัพ ขอถวายพระพร

ครั้นได้ทรงฟัง ตระหนักพระหฤทัยแล้ว ทรงพระปราโมทย์เอ็นดูสามเณรยิ่งขึ้น จึงทรงรับสั่งทักท้วงว่า แนะ คุณโหรา เณรองค์นี้ ฟ้าจะทักทักเอาเป็นพระโหราน่าข้างเผือกเข้ามาถวาย จงเป็นเณรของฟ้าต่อไป ฟ้าจะเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงเอง แต่พระโหราต้องเป็นผู้ช่วยเลี้ยงช่วยสอนแทนฟ้า ทั้งพระวิเชียรและเสมียนตราดั่ง ช่วยฟ้าบำรุงเณร เณรก็อย่าลี้ภัยไม่ต้องอนาทรอะไร ฟ้าขอบใจพระโหรามากทีเดียว

แต่พระโหราอย่าทอดธุระทิ้งเถร ช่วยเลี้ยงช่วยสอนต่างหูต่างตาช่วยดูแลให้ติดด้วย และเห็นจะต้องย้ายเถรให้มาอยู่กับสมเด็จพระสังฆราชมี จะได้ใกล้ๆ กับฟ้า ให้อยู่วัดนิพพานาราม (วัดนิพพานาราม คือวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปัจจุบันนี้นั่นเอง)

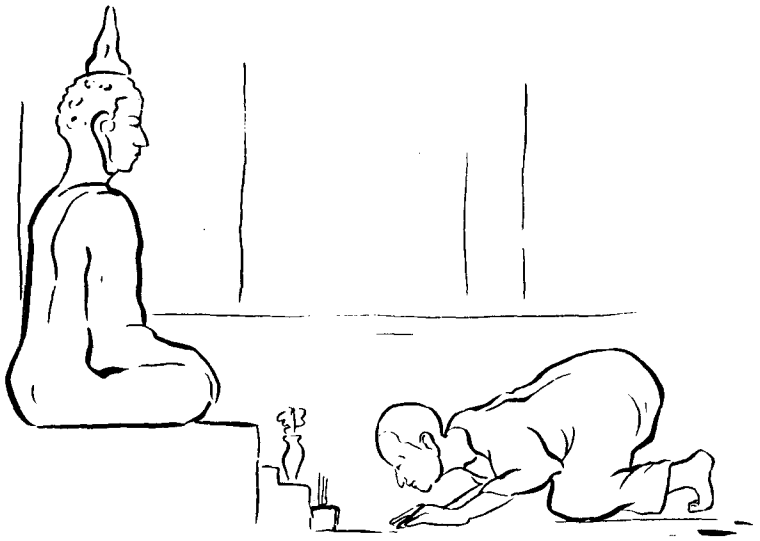
รับสั่งแล้ว จึงทรงพระอักษรเป็นลายพระราชหัตถเลขา มอบสามเถรโต แก่สมเด็จพระสังฆราช (มี) แล้วส่งลายพระราชหัตถเลขานั้นมอบพระโหราธิบดีให้นำไปถวาย พระโหราธิบดีน้อมเศียรคำนับรับมาแล้วกราบถวายบังคมลา ทั้งพระวิเชียรและเสมียนตราดั่ง สามเถรโต ก็ถวายพระพรลาแล้วก็เสด็จขึ้น

พำนักวัดนิพพานาราม (วัดมหาธาตุ)

ขุนนางทั้ง ๓ ก็พาสามเณรลงเรือแจวข้ามฟากมาขึ้นท่าวัดมหานิพพานารามตามรับคำสั่ง พาเณรเดินขึ้นบนตำหนักสมเด็จพระสังฆราช (มี) ถวายนมัสการ พระโหราธิบดีก็ทูลถวายลาพระราชหัตถเลขาแก่สมเด็จพระสังฆราชเจ้าๆ คลี่ลายพระหัตถ์ออกอ่านดูรู้ความในพระกระแสรับสั่งนั้นแล้วจึงรับสั่งให้พระครูใบฎีกาไปพาพระอาจารย์แก้ว วัดบางลำภูบน ซึ่งเป็นเจ้าของสามเณรเดิมนั้นขึ้นมาเฝ้า

เมื่อพระอาจารย์แก้วมาถึงแล้วจึงรับสั่งให้อ่านพระราชหัตถเลขา พระอาจารย์แก้วอ่านแล้วทราบบว่าพระยุพราชนิยมก็มีความชื่นชม อนุญาตถวายเณรให้เป็นเณรอยู่วัดนิพพานารามต่อไป ได้รับนิลยแต่สมเด็จพระสังฆราชด้วยแต่วันนั้นมา

สามเณรโต่นั้นทำวัตรปฏิบัติแก่สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามีชาติตกบพร่อง และเข้าเรียนคัมภีร์พระปริยัติธรรม จนทราบลัทธิวิธีของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าจนชำนาญดี และเรียนกับพระอาจารย์เสมวัดนิพพานารามอีกอาจารย์หนึ่งด้วย

๔. เข้าพิธีอุปสมบท

ปี พ.ศ.๒๓๔๐ เดือน ๖ (จ.ศ.๑๑๕๙) เป็นปีที่ ๑๖ ในรัชกาลที่ ๑

กรุงเทพมหานครฯ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงพระ
คำณวนปีเกิดของสามเณรโต เป็นกำหนดครบ ๒๑ ปี บริบูรณ์ควรอุปสมบทได้แล้ว
จึงรับสั่งให้พระโหราธิบดีกับเสมียนตราดวังมาเฝ้า แล้วทรงรับสั่งโปรดว่า พระโหรา
ต้องไปบวชสามเณรโตแทนฟ้า ต้องบวชที่วัดตะไกรเมืองพิษณุโลก แล้วทรงมอบ
กิจการทั้งปวงแก่พระโหราธิบดี พร้อมทั้งเงินที่จะใช้สอย ๔๐๐ บาท ทั้งเครื่อง
บริวารพร้อมและรับสั่งให้ทำขวัญนาค เวียนเทียนแต่งตัวนาคอย่างแบบนาคหลวง

การแต่นั้นอนุญาตตามใจญาติโยมและตามคติชาวเมือง แล้วรับสั่งให้
เสมียนตราดวัง แต่งห้องตราบัวแก้วขึ้นไปวางให้เจ้าเมืองพิษณุโลก ให้เจ้าเมืองเป็น
ธุระช่วยการบวชนาคสามเณรโต ให้เรียบร้อยดีงาม ตลอดทั้งการเลี้ยงพระเลี้ยงคน
ให้อิ่มหนำสำราญทั่วถึงกัน

ทั้งยังทรงให้ขอแรงเจ้าเมืองกำแพงเพชร เจ้าเมืองพิชิตร เจ้าเมืองพิชัยและเจ้าเมืองไชยนาทบุรี ให้มาช่วยกันดูแลการงาน ให้เจ้าเมืองพิชิตรโลกจัดการงานในบ้านในจวนนั้นให้เรียบร้อย และให้ได้บวชภายในข้างขึ้นเดือน ๖ ปีนี้ แล้วแต่จะสะดวกด้วยกันทั้งฝ่ายญาติโยมของเถร

รับสั่งให้สังฆการีในพระราชวังบวรวางฎีกาอาราธนาสมเด็จพระวันรัตวัดระฆังให้ขึ้นไปบวชนาคที่วัดตะไกร ให้ขึ้นไปแต่ข้างขึ้นอ่อนๆ ให้สำเร็จกิจบรรพชาอุปสมบทภายในกลางเดือน ให้ไปนัดหมายการงานต่อเจ้าเมืองพิชิตรโลกพร้อมด้วยญาติโยมของเถร และตามเห็นดีของเจ้าเมืองด้วย

พระโหราธิบดี เสมียนตราดวัง รับพระกระแสรับสั่งแล้วถวายบังคมลาออกมาจัดกิจตามรับสั่งทุกประการ

ฝ่ายญาติโยมของสามเถรโต ทราบพระกระแสรับสั่งแล้ว จึงจัดเตรียมข้าวของไว้พร้อมสรรพ แล้วไปนิมนต์ท่านพระอาจารย์แก้ววัดบางลำภูบ้นให้เป็นพระกรรมวาจาจารย์รับขึ้นไปพร้อมด้วยตน แล้วนิมนต์ท่านเจ้าอธิการวัดตะไกรเป็นอนุสาวนาจารย์ จะเป็นวันไหนก็แล้วแต่สมเด็จพระอุปัชฌาย์จะกำหนดให้ และนิมนต์พระสงฆ์อันดับ ๒๕ รูป ในวัดตะไกรบ้าง วัดที่ใกล้เคียงบ้าง ให้คอยฟังกำหนดวันต่างๆ สมเด็จพระอุปัชฌาย์จะกำหนดให้

ทางพระโหราธิบดี เสมียนตราดวัง จึงจัดเรือญวนใหญ่ ๖ แจว ๑ ลำ เรือญวนใหญ่ ๘ แจว ๑ ลำ เรือคว่ำ ๑ ลำ คนแจวพร้อม และจัดหาผ้าไตรคู่สวดอุปัชฌาย์ จัดเทียนอุปัชฌาย์คู่สวด จัดเครื่องทำขวัญนาคพร้อมผ้ายกตลอมพอกแวน เทียน ชันถม ผ้าคลุม บายศรีเสร็จแล้ว เอาเรือ ๖ แจว ไปรับสมเด็จพระวันรัต ลาเถรจากสมเด็จพระสังฆราชแล้วนำมาลงเรือ ๖ แจว ส่วนพระโหราธิบดี เสมียนตราดวังไปลงเรือ ๘ แจว

เรือสมเด็จพระวันรัตและสามเถรโต เรือพระโหราธิบดี เสมียนตราดวัง

ออกเรือแจวขึ้นไปทางแม่น้ำเจ้าพระยา รอนแรมค้างคืนตามหนทางเป็นเวลา ๒ คืน ๒ วัน ก็ถึงเมืองพิษณุโลก แล้วจอดที่ท่าหน้าจวนพระยาพิษณุโลก เสมียนตราดั่งจึงให้คนขึ้นไปเรียนท่านผู้ว่าราชการเมือง ให้เตรียมรับท้องตราบัวแก้ว และรับรองเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัตวัตรระฆังตามพระกระเสรับสั่ง

พระยาพิษณุโลกเมื่อทราบแล้ว จึงจัดการรับท้องตราก่อน เสมียนตราดั่งจึงเชิญท้องตราบัวแก้วขึ้นไปบนจวน เชิญท้องตราตั้งไว้ตามที่เคยรับมาแต่กาลก่อน เมื่อเจ้าเมือง ยกกระบัตร์ กรมการมาประชุมพร้อมกันแล้ว เสมียนตราดั่งจึงแกะครึ่งประจำถุงตรา เปิดซองออกอ่านท้องตราให้เจ้าเมืองยกกระบัตร์ กรมการฟัง

ทราบพระประสงค์และพระกระเสรับสั่งตลอดเรื่องแล้ว เจ้าเมืองกรมการน้อมคำนับถวายบังคมพร้อมกันแล้ว เสมียนตราดั่งจึงวางไว้บนพานถมบนโต๊ะแล้วคุกเข่าถวายบังคม

หลังจากนั้นจึงคำนับท่านเจ้าเมือง ไหว้ยกกระบัตร์ กรมการทั่วไปตามฐานันดรแลอายุ

ท่านเจ้าเมืองลงไปอาราธนาสมเด็จพระวันรัต แลสามเถรโตขึ้นพักบนหอนั่งบนจวนกระทำความคำนับต้อนรับเชื้อเชิญตามขนบธรรมเนียมโดยเรียบร้อยเป็นอันดี

ผู้ว่าราชการจึงสั่งหลวงจำเมือง หลวงศุภมาตรา ๒ นาย ให้ออกไปบอกข่าวท่านสมภารวัดตะไกรให้ทราบว่า สมเด็จพระวันรัตวัตรระฆัง มาถึงตามรับสั่งแล้ว ให้ท่านสมภารจัดเสนาปุอาสนะให้พร้อมไว้ ขาดแคลนอะไรหลวงจำเมือง หลวงศุภมาตราต้องช่วยท่านสมภาร

และสั่งหลวงแพ่ง หลวงวิจารณ์ ให้จัดที่พักคนเรือ และนำเรือเข้าโรงเรือเอาใจใส่ดูแลรักษาเหตุการณ์ทั่วไป สั่งขุนสรเลขให้ขอแรงกำนันที่ใกล้ๆ ช่วยยกสำหรับเลี้ยงพระเลี้ยงคนในตอนพรุ่งนี้ จนตลอดงาน สั่งพระยกกระบัตร์ให้มีตรา

เรียกเจ้าเมืองทั้ง ๔ ให้มาถึงประรินนี้ สั้งหลวงจู้ให้ชอกกำลังเลี้ยงผีพายบางกอก สั้งรองวิจารณ์ รองจำเมือง ให้นัดประชุมกำนันในวันประรินนี้ สั้งรองศุภมาตราให้เขียนใบเชิญพ่อค้าคฤหบดี

เวลาเย็นเห็นว่าที่วัดจัดการเรียบร้อยแล้ว จึงอาราธนาสมเด็จพระวันรัต ออกไปพักผ่อนนริยาบทที่วัด สบายกว่าพักบ้านตามวิสัยของพระส่วนท่านเจ้าเมือง พร้อมด้วยเสมียนติดตาม ส่งสมเด็จพระวันรัต ณ วัดตะไกร และนัดหมายสามเถรโตให้นัดญาติโยมพร้อมทวารอกันใน ๒ วันนี่

ครั้นท่านเจ้าเมืองมาส่งสมเด็จพระวันรัตที่วัดตะไกรถึงแล้ว ได้ตรวจตราเห็นว่าเพียงพอถูกต้องแล้ว จึงสั่งกรรมการ ๒ นายให้อยู่ที่วัดคอยระวังปฏิบัติ และให้กำนันตำบลนี้คอยดูแลพวกเรือญาติโยมของสามเถรโต ครั้นสั่งเสียแล้วจึงนมัสการลาสมเด็จพระวันรัต นัดหมายกับท่านว่า อีก ๒ หรือ ๓ วัน จึงจะออกมาให้พร้อม จะได้นัดหมายการงานให้รู้กัน แล้วนมัสการลามาจัดแจงการเลี้ยงดูที่บ้านอีก

ท่านเจ้าเมืองได้สั่งให้หลวงชำนานุกตติจัดห้องบนจวนให้ข้าหลวงและเสมียนตราพักให้เป็นที่สำคัญ สั้งในบ้านหุงต้มเลี้ยงคน เลี้ยงแขกเลี้ยงกรรมการ ที่มีหน้าที่ทำงานในวันพรุ่งนี้ อย่าให้ขาดตกบกพร่อง

อีก ๓ วันต่อมา เจ้าเมืองกำแพงเพชร เจ้าเมืองพิจิตร เจ้าเมืองไชยนาท เจ้าเมืองพิชัย พ่อค้าคฤหบดี กำนันในตำบลเมืองพิษณุโลก กรมการเมืองพิษณุโลก ทั้งสิ้นมาประชุมพร้อมที่จวนท่านเจ้าเมืองพิษณุโลก ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกจึงได้พาคนทั้งปวงออกไปประชุมที่ ศาลาใหญ่ วัดตะไกร โดยอาราธนาสมเด็จพระวันรัตให้ลงมาประชุมร่วมด้วย พร้อมทั้งตาพลนางงุดและคณะญาติของสามเถรโต

เมื่อเข้าในที่ประชุมเรียบร้อยแล้ว ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกจึงขอความตกลงที่แน่ชัด เจ้าของนาคหลวงนั้นก่อน ว่าการบวชนาคหลวงครั้งนี้มีพระกระแส

รับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองกรมการอำเภอ เจ้าภาษี นายอการ คฤหบดี ทั้งปวงนี้ เป็นผู้ช่วยสนับสนุนการจนตลอดแล้วโดยเรียบร้อย แต่รับสั่งให้อนุมัติตามเจ้าของ นาคหลวง ก็ฝ่ายแม่จูดเป็นมารดาจะคิดอ่านอย่างไรขอให้แจ้งมา ฝ่ายบ้านเมืองจะเป็นผู้ช่วยอำนวยความสะดวกทั้งสิ้น

นางจูดจึงเรียนท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกว่า ดิฉันคิดจะไว้ว่าจะบวชแต่เข้าบวชแล้วเลี้ยงเข้าทั้ง ๒๙ รูป เลี้ยงเพลอีก ๒๙ รูป ดิฉันจะตั้งโรงครัวที่วัดนี้ ดิฉันใคร่จะมีพิณพาทย์กลองแขกตีกระบี่กระบอง แทนาคมิแก่พระใหม่ มีการสมโภชฉลองพระใหม่ ดิฉันใคร่จะนิมนต์ท่านพระครูวัดใหญ่ที่เมืองพิจิตร ท่านพระครูที่วัดเมืองไชยนาท มาสวดมนต์ฉันเข้าในการฉลองพระใหม่ มีการทำขวัญเวียนเทียน มีการสมโภชน์พระใหม่ มีการมหรสพด้วย ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกก็รับที่จะจัดทำตามทุกประการ

ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลก ขอรุณนิตต่อสมเด็จพระวันรัตต่อไปว่า วันไหนจะสะดวกในรูปการเช่นนี้ สมเด็จพระวันรัตตอบว่า โครงการที่ร่างรูปไว้เช่นนี้เป็นหน้าที่ๆ เจ้าคุณจะดำริห์และสั่งการ จะนานวันสักหน่อย เราคิดว่า วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็งนพศกนี้ เป็นวันนิวัติสามเณรออกมาเป็นเจ้าหนาค สามโมงเย็นวันนั้นห้อมล้อมอุปสัมปทาเปกขาไปทำขวัญในจวน ให้นอนค้างในจวน เช้ามีจัดจัดขบวนแล้วแห่มา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เวลา ๑ โมงเช้า บวชเสร็จ ๒ โมงเช้า พระฉันมีมหรสพเรื่อยไปวันยังค่ำ พอ ๕ โมงเย็นจัดกระบวนแห่พระใหม่ เข้าไปในจวนเจ้าคุณเริ่มการสวดมนต์ธรรมจักรต่อ ๑๒ ตำนาน ตามแบบหลวง แล้วรุ่งเช้าฉัน ฉันแล้วเลี้ยงกัน มีเวียนเทียน แล้วมีการเล่นกันไปวันยังค่ำอีก

ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลก ทารือด้วยสมเด็จพระวันรัต ลงมติกำหนดการกำหนดวันที่มั่นคงแล้ว จึงประกาศให้บรรดาคนที่มาประชุมกันรู้ว่า วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันทำขวัญ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันบวชเข้าตามโครงการ

บวชนาคหลวงคราวนี้มีรายการอย่างนั้นๆ ท่านทั้งหลายผู้ใหญ่และผู้น้อย จึงได้กำหนดไว้ทุกคน และขอเชิญไปฟังคำสั่งที่แน่นอนที่จวนอีกครั้ง

แล้วท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกก็มีมาตรการลางมเด็จพระวันรัต และพระสงฆ์ทั้งปวงนำเจ้าเมืองทั้ง ๔ กับบรรดาคนที่มาประชุมกันสู่จวน ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกจึงแสดงสุนทรภทถาขลอเกียรติคุณ ของทางพระภริภุระปสาสน์ปลุกน้ำใจข้าราชการ และราษฎรทั้งปวงให้มีความเอื้อเฟื้อต่อพระภุคคอื่นนี้ พอเป็นที่พร้อมใจกันแล้ว จึงสั่งกิจการทั้งปวงและแบ่งหน้าที่ทุกแห่งตำแหน่งการทั้งทางที่วัดและที่บ้าน

ตลอดการปรุงปลูกมุงบังบุดาชอุปัดจัดตั้งแบกหามยกขน และขอแรงมาช่วยเพิ่มพระบารมีภุคค ตามแต่สติกำลังความสามารถของทุกคน

เป็นต้นว่าของเลี้ยงกันเข้าโรงครัวถั่วผัก มัจฉมังสากระยาหาร ตาลโตนด ตาลทราย หมาก มะพร้าว ข้าวเหนียว ข้าวสาร เจ้าภาษี นายอากรขุนตำบลช่วยกันให้แข็งแรง

พวกที่ไม่มื่อะไรให้มีแต่ตีเปาเต็นรำทำทำพิณพาทย์กลองแขก กระจับปี่ กระจับอง ชกมวย มวยปล้ำ ใครมื่อะไรมาช่วยกัน ให้พร้อมทั้งข้าวของ นำมาเข้าโรงครัว ตั้งแต่ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ จนถึงขึ้น ๑๓ ค่ำ สิ้นกำหนดส่ง การโยธาที่ต้องให้เรียบร้อย ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำเหมือนกัน

ฝ่ายท่านเจ้าเมืองทั้ง ๔ ก็นำภริภากาสวดมนต์ฉันเข้า ไปวางภริภากาธาธนาพระครูจ้งหวัดทั้ง ๔ มาสวดมนต์พระธรรมจักรแล ๑๒ ตำนานในการสมโภชพระบวชใหม่ที่จวนนี้ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ รุ่งขึ้นวันแรม ๑ ค่ำเดือนนี้ ศกนี้ นิมนต์ฉันเจ้าเมืองทั้ง ๔ ต้องนำบอกลงานแก่ผู้มีชื่อในจ้งหวัดของเมืองนั้นๆ หัวหน้า

ถ้าหากว่าผู้ที่จะมาช่วยงานในการนี้ ติดขัดมาไม่สะดวก เจ้าเมืองจะเป็นธุระจัดการรับส่งให้สะดวก ยานบ้านบึงบาง ขอให้เจ้าเมืองมอบเมืองแก่ยกกระบัตกรรมกร ให้กำนันเป็นธุระเฝ้าบ้านเฝ้าควายเฝ้าเกวียน แก่บรรดาผู้ที่จะมาในงานนี้

แต่ ณ วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนนี้ศกนี้ ท่านเจ้าเมืองทั้ง ๔ จงมาถึงให้พร้อมกัน คำ
 สัตว์ดังกล่าวนี้จงอย่าขาดเหลือได้ กิจการทั้งวัดทั้งบ้าน ทั้งใกล้ทั้งไกล ขอให้ยกกระ
 บัตรเป็นพนักงานตรวจตรา แนะนำตักเตือนต่อว่าเร่งรัดจเรทั่วไปจนตลอดงานนี้
 หลวงจำเมือง รองจำเมือง เป็นหน้าที่พนักงานตรวจตราอาวธ การทะเลาะวิวาท
 อย่าให้มีในการนี้ หลวงแพ่ง รองแพ่งเป็นหน้าที่รับแขกคนเชิญนั่ง หลวงวิจารณ์
 รองวิจารณ์ เป็นพนักงานจัดการเลี้ยงน้ำร้อนน้ำชาทั้งพระทั้งแขกคนที่จะมาจะไป
 หลวงชำนาญ รองชำนาญ เป็นพนักงานเลี้ยงหมากพลูยาสูบ ทั้งพระทั้งแขกทั้งคน
 เตรียมเครื่องด้วย หลวงศุภมาตรา รองศุภมาตรา เป็นพนักงานจัดการหน้าฉาก
 ทุกอย่าง ทั้งการพระการแขก ขุนสรเสข เป็นเสมียนจดนามผู้นำของมา จดทั้งบ้าน
 เมืองอำเภอ หมู่บ้านให้ละเอียด ทั้งมากทั้งน้อย พระธำมรงค์ผู้คุมต้องเป็นพนักงาน
 ปลุกปรุรงมุงบังนุดาษ เสมียนทนายดูเลี้ยง หลวงจำเมืองต้องจัดหาตะเกียงจุดไฟ
 ทั่วไป ชัดช่องต้องบอกข้าพเจ้าช่วยกันให้เต็มฝีมือด้วยกัน สิ่งการเสร็จแล้ว สิ่ง
 แขกที่เชิญมากกลับไป ส่งเจ้าเมืองทั้ง ๔ กลับขึ้นบ้านเมือง

ส่วนผู้ว่าราชการเมือง พร้อมด้วยพระโหราธิบดี เสมียนตราดั่ง คิดการ
 จัดไทยทานถวายพระ จัดซื้อผ้าดอกผ้ายี่เป็ดไว้สำหรับสำร่วยการมหรสพทั้งปวง ขอ
 แรงกรรยากรมการเป็นแม่ครัว ท่านผู้หญิงเป็นผู้อำนวยการครัว พระยกกระบัตร์
 เป็นพนักงานเลี้ยงพระเลี้ยงคนด้วย พวกผู้หญิงลูกหลานพี่น้องกรมการขอแรงเย็บ
 บายศรี เจียนหมากจิบพลู มวนยาควั่นเทียน ตำโหลกขนมจีน ทำน้ำยาเลี้ยงกัน
 ครั้นท่านผู้ว่าราชการเมืองจัดการสั่งการเสร็จสรรพแล้ว พักผ่อนพุดจากับท่านเสมียน
 ท่านพระโหราธิบดีตามผาสุขสำราญคอยเวลา

ตั้งแต่วันที่กำหนดส่งของเข้าครัว อาหารก็ล้นไหลเรื่อยมาแต่ขึ้น ๘ ค่ำ
 จนถึงขึ้น ๑๓ ค่ำ ท่านเจ้าเมืองส่งไปครัวทางวัดบ้าง เข้าครัวบ้านบ้างคนทำกิจการ
 งานได้บริโศคิมีหน้า ตลอดถึงกรรมการและลูกเมีย กำนันและลูกบ้านที่ยังค้างอยู่

ก็ได้บริโภคมื้อหน้าหัวกัน นายอากรสุราก็ส่งสุรามาล้างกันสำราญใจ ต่างก็ชมเชย บารมีพ่อเณร และชมอำนาจ เจ้าคุณผู้ว่าราชการเมือง และชมเชยพระยุพราช- กุศลกลัยานวัตรของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าพระองค์นี้ เป็นที่สนุกสนาน หัวกัน

รุ่งขึ้น วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนหก ปีมะเส็ง นพศก พ.ศ.๒๓๔๐ (จ.ศ.๑๑๕๙) เวลาเช้าเจ้าเมืองทั้ง ๔ พระครูจังหวัด ผู้มีชื่อที่มาช่วยกิจการอุปสมบทนี้ก็มาถึง พร้อมกันทั้งใกล้ไกล ท่านเจ้าเมืองพิษณุโลกก็ยิ้มแย้มทักทายต้อนรับ พระยก กระทบศรีคุณแลเลี้ยงดูเชื้อเชิญให้รับประทานหัวถึงกัน ตลอดจนพวกมทรสพ ผีพาย ทั้งเรือพระเรือเจ้าเมือง เรือคฤหบดี ก็เรียกเชิญเลี้ยงดูอิ้มหน้าสำราญ

เวลาเที่ยงแล้ว ท่านผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลก พร้อมด้วยเจ้าเมืองทั้ง ๔ และพระโหราธิบดี เสมียนตราด้วย กับทั้งพวกกระบวนแห่ก็เตรียมออกไปรับนาค ที่วัด สมเด็จพระวันรัตก็ให้สามเณรโศลาสิกขาบท นีวัตินอกเป็นนาค

ท่านสมภารวัดตะไกร ก็สั่งพระให้โกนผมเจ้านาคแล้วพระโหราธิบดีก็บอก ให้ญาติโยมช่วยกันอาบน้ำชำระตัว แต่ห้ามทาทขมิ้น อาบน้ำกันเสร็จแล้ว พระโหรา ก็แต่งตัวเจ้านาค นำเครื่องผ้ายกออกจากหีบ เสื้อกรุยเชิงมีดอกพราวออกแล้วนุ่ง จีบโจงหางหงส์ ชักพก แล้วติดผ้าหน้าเรียกว่าเชิงอน ที่ภาษาชะวาเรียกว่า ซาโปะ แล้วคาดเข็มขัดทองประดับเพชร สอดแหวนเพชรถือพัดด้ามสั้น สรวม เสริดยอดประดับพลอยทับทิมและมรกตที่ค่าสามัญเรียกว่า ตะลอมพอกทรงเครื่อง

แต่งตัวเสร็จแล้ว ท่านผู้ว่าราชการก็นำนาคพระโหราธิบดี เสมียนตราด้วย เดินแซงข้างนาค ญาติโยมตามหลังเป็นลำดับลงไป พวกกระบวนแห่แล้วก็เดินรำ ตามกันมาตามเจ้าคุณพระยาพิษณุโลกนำนาคเข้ามาทำขวัญที่จวน เมื่อเวลาบ่าย ๓ โมงเย็น วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖

ครั้นถึงจวนเจ้าเมืองก็นำนาคเข้าโรงพิธีที่จัดไว้บนท่อนั่ง เจ้าเมืองกรมการ

เจ้าบ้านคหบดี เจ้าภาชีนายอการ ราชครูสูงอายุ และญาติโยมของเจ้านาคันเรียง
ราย

พระโหราธิบดีเรียกคนเชิญขวัญที่นำไปแต่กรุงเทพฯ ทั้งพราหมณ์
พรหมบุตรชุดหนึ่งขึ้นมาจากเรือ แล้วเข้านั่งทำขวัญ ทำขวัญแล้วเวียนเทียน
พิณพาทย์ก็บรรเลงตามเพลงกระ, กรม, กราว, เซ็ด, ไปเสร็จแล้วจัดการเลี้ยงอาหาร
เย็น ค่ำลงจุดไฟแล้วมีการเต้นรำร้องเพลงสนุกสนาน

รุ่งขึ้น ท่านผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลกพร้อมด้วยเจ้าเมืองทั้ง ๔ และกรม
การผู้ใหญ่ผู้น้อย พ่อค้าแม่ค้า เจ้าภาชีนายอการ อำเภอกำนัน พันทนาย บ้าน
ขุนตำบล พระธำมรงค์ผู้คุม ผู้ใหญ่มาพร้อมกันที่หน้าจวน จึงจัดกระบวนแห่เป็น
๗ ตอน

ตอน ๑ พวกกระบี่กระบอง

ตอน ๒ พวกมวยชกมวยปล้ำ

ตอน ๓ กลองยาว

ตอน ๔ เทียนอุปัชฌาย์ ไตรบาตร์ ไตรอุปัชฌาย์

ตอน ๕ เจ้าเมืองทั้ง ๕ กรมการเสมียนตรา ข้าหลวง

ตอน ๖ ญาติมิตรคนช่วยงานถือของถวายอันดับ

ตอน ๗ พวกเพลงพวกเต้นรำต่างๆ เป็นแถวยึดไป

แห่แห่นท่อมล้อมเป็นขบวนเดินมา จนถึงเขตกำแพงวัดตะไกร ผ่อนๆ กัน
เดินเข้าไป ตั้งชุมนุมเป็นกองๆ แต่พวกกลองยาวพวกขบวนถือเทียน ถือไตร บาตร
บริวารของถวายพระนั้นเวียนโบสถ์ไปด้วย พวกพิณพาทย์ กลองแขกนั่งตีที่
ศาลาหน้าโบสถ์ ครบสามรอบแล้ว เจ้านาคันทาสีมา เจ้าเมืองทั้ง ๔ แวดล้อม
พระโหราเป็นผู้คุมและสอน แล้วขึ้นโบสถ์ก็ตั้งทาน

เปลื้องเครื่องที่แต่งแห่มาผลัดเป็นยกพื้นขาว ผ้ากรองทองท่มสะไบเฉียง

เปลื้องเสื้อกรุยออกถอดตะลอมพอก ถอดแหวนแลสร้อยส่งให้เสมียนตรา เสมียนตรารับบรรจุลงทึบสิ้นญุณแจมอบเจ้าเมืองทั้ง ๕ เป็นผู้รักษา แล้วโยมญาติช่วยกันจูงช่วยกันรุมเข้าโบสถ์ พระโหราธิบดีนำเข้าวัดท้าวพระประธาน แล้วมานั่งคอยพระสงฆ์

พระสงฆ์ ๒๙ รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นพระอุปัชฌาย์ ลงโบสถ์พร้อมกันแล้ว นางจตุตจิงยื่นผ้าไตรส่งให้นาค นาคน้อมค่านับรับเอาเข้ามาในท่ามกลางสงฆ์ พวกกรรมการยกเทียนอุปัชฌาย์ ไตรอุปัชฌาย์พร้อมด้วยกรวยหมากเข้ามาส่งให้เจ้านาคถวายพระอุปัชฌาย์

แล้วให้เจ้านาคยืนขึ้นวันทาอ้อนวอนขอบรรพชาเป็นภษาบาลี (ตามวิธিবวชพระมหานิกาย) เสร็จเรียนกัมมัฏฐานแล้วออกไปครองผ้าเข้ามาถวายเทียน ผ้าไตรแก่พระกรรมวาจา แล้วยืนขึ้นขอพระสรณาคมน์ นั่งลงรับพระไตรสรณคมน์ เสร็จรับศีล ๑๐ ประการเป็นเณรแล้วเข้ามายืนขอขมาอุปัชฌาย์ สำเร็จเป็นภิกษุภาวะในเวลา คือ ๐๗.๐๐ น. วันนั้นเป็นวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเส็ง นพศก พ.ศ.๒๓๔๐ (จ.ศ.๑๑๕๙) ประชุมสงฆ์ ๒๘ รูป ร่วมทำสังฆกรรมในพัทธสีมาวัดตะไกร เมืองพิษณุโลก สมเด็จพระวันรัตวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์แก้ววัดบางลำภูบน เป็นกรรมวาจา พระอธิการวัดตะไกรเมืองพิษณุโลกเป็นอนุสาวณะ ครั้นเสร็จการอุปสมบทแล้วพระสงฆ์ทั้งปวงออกจากโบสถ์ ลงมาฉันเช้าที่ศาลา วัดตะไกรพร้อมกันทั้งพระภิกษุเฒ่าด้วย

ครั้นเจ้าภาพองค์ถวายอาหาร พระสงฆ์ทำภัตตกิจเสร็จแล้วก็ถวายไทยทานเป็นจำนวนมาก เสร็จแล้วพระสงฆ์อนุโมทนา

เจ้าภาพจัดการเลี้ยงกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว พวกกระบี่กระบองกระบี่กระบองราวี่พวกมวยก็เข้าคลีเป็นคู่คู่ พวกเพลงก็ร้องสู้กันแข่งแซ่ พวกกลองยาวของพม่าก็บูมม บำราถถวาย คนดูก็เดินกรายชายตามองจ้องที่ต่องใจ สมโภชพระบวชใหม่จนถึง

ห้าโมงเย็น เวลายืนทานเจ้าเมืองทั้ง ๕ จัดกระบวนพระกระบวนแห่ แห่พระเข้า
ไปเจริญพุทธมนต์เย็นที่จวนสมโภชพระบวชใหม่

พระสงฆ์นั่งบนอาสนะถวายน้ำร้อน น้ำตาล กล้วยหมากพลูพุทรีเป็นที่สำราญ
ผู้ว่าการเมืองจุดเทียนหลวงบูชา หลวงนาวาว่าที่กรมการอาราธนาศีลแล้วอาราธนา
พระปริตต์ สวดธรรมจักรต่อกับ ๑๒ ตำนาน จบแล้วพระสงฆ์ก็กลับ ก็จัดการ
เลี้ยงกันจนเรียบร้อย ก็จุดไฟมีการสมโภชต่อไปเป็นที่สนุกสนานครึกครื้นรื่นเริง
ทั่วหน้ากัน

เวลาเช้าพระสงฆ์มาสวดมนต์ฉันเช้าแล้ว ก็ถวายเครื่องไทยทานต่างๆ เป็น
อันมากพระสงฆ์รับแล้วอนุโมทนาทานเสร็จแล้วก็กลับ พรหมณ์ ๓ คนเข้าที่ โอม
อ่านพระสุลิตเวราชประสิทธิ์ เบิกแวนอุณาโลม แล้วตีพินพาทย์ฆ้องกลอง เป่าแตร
เป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์ เคาะกรับ แวะเวียนเทียน ๗ รอบสมโภชพระภิกษุโตผู้
บวชใหม่ เป็นอันเสร็จพิธี

กลับกรุงเทพฯ

รุ่งขึ้นเป็นวันแรมสองค่ำเดือนหกศกนั้น ท่านพระยาพิชฌุโลกได้มาส่ง สมเด็จพระวันรัตและพระภิกษุโตกับพระอาจารย์แก้วกลับกรุงเทพฯ ได้ขอทุเลากับ สมเด็จพระวันรัตว่า “เกล้าฯ ขอทุเลาให้หายเหนื่อยสัก ๒ วัน และส่งกิจการต่อ วันแรม ๔ ค่ำ เดือนหก จึงจะไปหาพระคุณเจ้า

สมเด็จพระวันรัตกล่าวว่า “ตามใจเจ้าคุณเถิด”

ครั้นตกลงกันแล้วพระยาพิชฌุโลก ก็ทำรายงานเรื่องอุปสมบทตาม พระกระแสรับสั่ง มอบให้เสมียนตราดวังน้อมเกล้าถวายส่งเข้าเมืองทั้ง ๔ กลับ พร้อมทั้งผู้คน ส่งยกกระบวนและกรมการใหญ่น้อยให้ทำหน้าที่แล้วจัดเรือแจว ๖ แจว มีฝีพาย เรือคร่าวไปส่งพระในกรุงเทพฯ ในวันแรม ๔ ค่ำเดือนนั้น

อยู่วัดนิพพานารามหรือวัดมหาธาตุ

แรม ๔ ค่ำศกนั้น พระยาพิชณุโลกได้อาราธนาสมเด็จพระวันรัต พระอาจารย์แก้ว พระภิกษุโตบวชใหม่เข้าไปฉันในจวน เลี้ยงข้าทลวงเสมียนตรา ผีพาย พราหมณ์ เสร็จแล้วก็ลงเรือล่องมาเป็น ๕ ลำ

แรม ๖ ค่ำศกนั้น ครั้นถึงวัดนิพพานาราม สมเด็จพระวันรัตพระอาจารย์แก้วได้พาพระภิกษุโต พระยาพิชณุโลก พระโหราธิบดี เสมียนตราดั่งง ฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเจ้าพร้อมกัน กราบเรียนให้ทราบพอสมควร

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงมอบให้เป็นหน้าที่ของสมเด็จพระวันรัตเป็นอาจารย์สอน และบอกคัมภีร์พระปริยัติธรรมต่อไปด้วยพระดำรัส “การสอนการบอกลงเป็นภาระของสมเด็จพระเจ้า ด้วยข้าพเจ้าชรามากแล้ว ลมก็กล้า อาหารก็น้อย จำวัดไม่ใคร่หลับ บอกหนังสือก็ออกจะพลาดๆ ผิด”

รับสั่งให้พระครูฐานาจัดภิกษุโตอาศัยต่อไป ในคณะตำหนักวัดนิพพานารามแต่วันนั้นมา

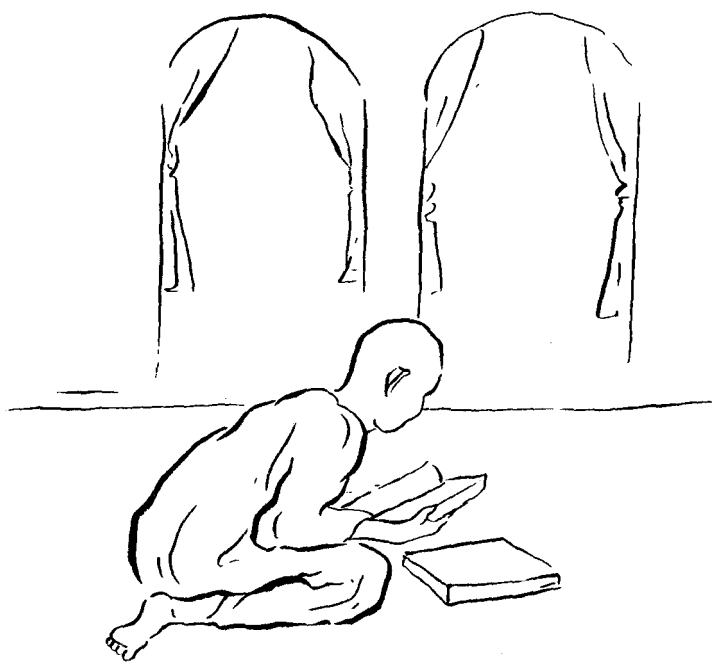

เริ่มมีชื่อเสียง

บรรดาสัปบุรุษ ลีกา ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เลื่อมใสคุ้นเคยกับพระภิกษุโต แต่ครั้งเป็นสามเณร ครั้นทราบว่าอุปสมบทแล้ว ต่างก็พากันมาเยี่ยมเยียนปวารณาด้วยความอึดคัดขัดข้องไม่มีแก่ภิกษุโตเลย

ครั้นเข้าพรรษาปีนั้น พระโตได้ข้ามไปเรียนคัมภีร์กับสมเด็จพระวันรัตเสมอๆ จนมีความรู้แตกฉานลึกซึ้งในธรรมวินัยไตรปิฎก ทั้งท่านก็ปฏิบัติตรงต่อธรรมวินัย มีความเคารพยำเกรงต่อผู้ใหญ่ ปฏิบัตินอบน้อมถ่อมตน จึงเป็นเหตุให้ประชาชนผู้คุ้นเคยไปมาหาสู่อาราธนาให้แสดงธรรมตลอดไตรมาสบ้าง พิเศษบ้าง เทศน์มหาชาติบ้าง สวดมนต์เย็นฉ่ำเช้าในงานมงคลต่างๆ เกิดอดิเรกလာเสมอๆ มิได้ขาด ทั้งพระโหราธิบดี เสมียนตราดั่ง พระวิเชียรขุนพรหม ปลัดนุท ข้าราชการโง่เสมียนบุญ ๗ ท่านนี้ ได้เป็นอุปัฏฐากประจำที่ไว้วางใจ

๕. เจ้าฟ้าอุปถัมภ์

ครั้นเห็นว่างราชกิจควรเข้าเฝ้าถวายพระพรราชกุศล จึงหารือด้วยพระโหราธิบดี พระวิเชียร สมียนตราดวังทั้งหมดเห็นดีด้วยจึงพร้อมกันเข้าเฝ้าถวาย ณ พระราชวังเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จออกทรงรับพระพรราชกุศล ถวายองค์เป็นอุปัฏฐากแต่นั้นมาท่านก็รู้เรื่อง

ปีชกาล อัฐศก พ.ศ.๒๓๔๔ (จ.ศ.๑๑๙๘) พระภิกษุโตมีอายุ ๓๐ ปี มีพรรษา ๑๐ อันเป็นปีที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้รับพระราชทานพระบรมราชอิสริยยศตั้งขึ้น เมื่อเสร็จอุปราชาภิเษกแล้ว ท่านได้เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล จึงได้ทรงโปรดพระราชทานเรือพระที่นั่งกราบเป็นเรือสีถวายแก่พระภิกษุโต โปรดรับสั่งว่า

“เอาไว้สำหรับไปเทศน์โปรดญาติโยม”

ทั้งยังทรงตั้งให้เป็น “มหาโต” ด้วย

แต่นั้นมาทุกคนจึงเรียกท่านมหาโตทั่วทั้งแผ่นดิน หากมีราชกิจกุศลในวังหน้าหรือการงานเล็กน้อยแล้ว พระมหาโตเป็นต้องถูกราชการด้วยองค์หนึ่ง

๒ ปีต่อมา สมเด็จพระสังฆราชมีชราภาพ ถึงมรณะล่วงไปแล้วยังมีสมเด็จพระสังฆราชครองวัดนิพพานารามไม่ ปีมะเส็งเอกศก พ.ศ.๒๓๕๒ (จ.ศ. ๑๑๗๑) กรมพระราชวังบวรเสด็จขึ้นเถลิงราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงทรงพระมหากรุณาโปรดยกพระปัญญาวิสารเถร (พระชินวร) วัดสมอรายขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงพระราชทานนามวัดนิพพานารามเสียใหม่ว่า “วัดมหาธาตุ” สมเด็จพระสังฆราชได้ลงมาประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุด้วย

พระมหาโตจึงร่วมอุโบสถสังฆกรรมกับสมเด็จพระสังฆราชถึง ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระสังฆราชมี สมเด็จพระสังฆราชนาค (จึงได้ให้ช่างเขียนเป็นรูปพระสังฆราชไว้ ๒ พระองค์

ในศกนี้ พระมหาโตมีพรรษา ๑๒ ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ กรุงเทพฯ พระมหาโตทำสง่าโอโง่งภาคภูมิมาก เทศนาวาจากล้าหาญองอาจ เพราะเชี่ยวชาญรอบรู้พระไตรปิฎกแตกฉาน ทั้งยังเป็นพระของพระเจ้าแผ่นดิน อันพระองค์ทรงเป็นอุปภูรุษอีกด้วย อติเรกลาก็มีทวีคุณมากมาย ลูกศิษย์ลูกหามากมาย ชื่อเสียงโด่งดังกึกก้องตลอดกรุง

ปีฉลู นพศก พ.ศ.๒๓๖๐ (จ.ศ.๑๑๗๙) ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าให้สร้างพระตำหนักใหม่ในวัดมหาธาตุ เพราะทูลกระหม่อมฟ้าองค์ใหญ่ จะทรงพระผนวชเป็นสามเณร ครั้นทรงพระผนวชแล้วก็เสด็จมาประทับอยู่ พระมหาโตก็ได้เข้าเป็นพระพี่เลี้ยงและได้เป็นครูสอนอักษรขอม ตลอดจนถึงคัมภีร์มูลกัจจายน์ เมื่อสมเด็จพระสังฆราชมีกิจ พระมหาโตก็ได้อธิบายขยายความแทน เป็นเหตุให้ทรงสนิทคุ้นเคยกันแต่นั้นมา

ครั้งทูลกระหม่อมเถรทรงลาสิกขานิวัตกลับพระราชวังแล้ว ก็ทรงทำ

สักการะแก่พระมหาโตยั้งขึ้น พระมหาโตเลยกว้างขวางยิ่งใหญ่รู้จักคุณทั่ว คุณนางฝ่ายใน ทั้งจำวนายฝ่ายนอกมากมาย บ้านขุนนางก็แยะ เมื่อมีงานต้องนิมนต์พระมหาโตมิได้ขาด

พ.ศ.๒๓๖๗ (จ.ศ.๑๑๘๖) ปิวอก ฉศก วันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทูลกระหม่อมมองคี่ใหญ่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เสด็จขึ้นไปประทับวัดสมอราย (ต่อมาคือวัดราชาธิวาส) ภายหลังเสด็จกลับมาประทับ ณ ตำหนักเดิมวัดมหาธาตุ พระมหาโตก็ได้เป็นผู้บอกรธรรมวินัยและพระปริยัติธรรมอีก เป็นเหตุให้ทรงคุ้นเคยกันมากขึ้นเพราะมีธรรมาศัยตรงกัน

ในปีนี้ สมเด็จพระพุทธเลิศล้านาถลัย เสด็จสวรรคต วันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปิวอก ฉศก พ.ศ.๒๓๖๗ (จ.ศ.๑๑๘๖) เสด็จขึ้นเถลิงราชย์ได้ ๑๔ ปี ๑๐ เดือน ศิริพระชนมายุได้ ๕๖ พระพรรษา

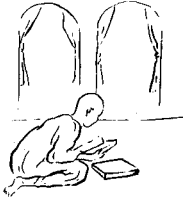
ปีนี้พระมหาโตอายุได้ ๔๙ พรรษา ๒๘ พระชนมายุ ทูลกระหม่อมได้ ๒๑ พระพรรษา พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงราชย์เปลี่ยนเป็นรัชกาลที่ ๓ ในปีนั้นวันนั้น

พ.ศ.๒๓๖๘ (จ.ศ.๑๑๘๗) ปิจอ อัฐศก สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้นิมนต์ทูลกระหม่อมพระองค์ใหญ่ให้ทรงแปลพระปริยัติธรรม ๓ วัน ก็ทรงแปลให้หมด แล้วให้พระมหาโตแปลแก้ราคาญทุเสียบ้าง ท่านเข้าแปลถวายวันหนึ่ง แปลไปได้สักลานกว่า ผู้กำกับการสอบไล่ถือพัดยศเข้ามาท่านก็เลยม้วนหนังสือถวาย กราบลามาช้างนอกพระราชวังใครถามว่า

“ได้แล้วหรือขอรับคุณมหา”

ท่านรับคำว่า “ได้แล้วจ๊ะ”

ปีฉลูออกศก พ.ศ.๒๓๗๒ (จ.ศ.๑๑๙๑) ทูลกระหม่อมมองคี่ใหญ่ไม่สำราญพระหฤทัยในวัดมหาธาตุ จึงทรงกลับมาประทับ ณ พระตำหนักเดิมวัดสมอราย

มารดาถึงแก่กรรม

ในปีที่พระมหาโตมีอายุ ๕๔ ปี พรรษา ๓๒ ยังอยู่วัดมหาธาตุมีผู้บอก
ข่าวว่า

“โยมผู้หญิงอยู่ทางเหนือป่วยหนัก”

ท่านซีเรือเสาชั้นไป พร้อมกับนำเรือลี้ไปด้วยเพื่อจะพายอวดโยมของท่าน
แต่โยมก็ถึงแก่อนิจกรรมเสียก่อน ท่านทำฌาปนกิจเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงแบ่ง
ทรัพย์มรดกของโยมแก่บรรดาญาติและหลานๆ ทั่วกัน ที่ยังเหลือเป็นเงินทองก็นำ
มาตั้งอู่อาบป่าโมกข์ จังหวัดอ่างทอง ณ ที่วัดขุนอินทรีประมุข ท่านก็เอาทรัพย์นั้น
ออกสร้างพระนอนไว้ มีลักษณะงดงามองค์หนึ่งยาวมาก สร้างอยู่หลายปีจึงสำเร็จ

ต่อนั้นก็เป็นพระสงบ มีจิตแน่วแนต่อญาณคติ มีวิถีจิตแน่วไปใน
โลกุตตรภูมิ ไม่ฟังชานโอ้อ่า เจียมตัวเจียมตนเทศน์ได้ปัจจัยมาสร้างพระนอนนั้น
จนหมด ท่านทำซอมซ่อเสียบๆ สงบปากเสียงมา ๒๕ ปี ตลอดรัชสมัยของ
แผ่นดินพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ปีกุน โทศก พ.ศ.๒๓๓๓ (จ.ศ.๑๒๑๒) วันพุธขึ้น ๑ ค่ำ เดือนห้า เวลาค่ำ ๘ ทุ่ม ๕ บาท สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จสวรรคต ศิริพระชนมายุได้ ๖๓ พรรษา กับ ๑๑ วัน ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ๒๕ ปี ๗ เดือน ๒๓ วัน พระมหาโตอายุได้ ๖๔ ปี ๔๒ พรรษา พวกข้าราชการได้ทูลอัญเชิญเสด็จทูลกระหม่อม พระราชาคณะ วัดบวรนิเวศน์วรวิหาร ให้เสด็จนิวัติออกเกลิงราชย์

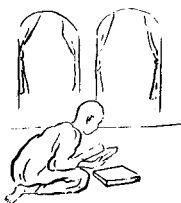
พระมหาโตเลยออกชุกดงค์หนีหายไปหลายเดือน ครั้นทรงระลึกได้จึงรับสั่งให้หาตัวมหาโตก็ไม่พบ ก็ทรงกริ้วสั่งกรมการรับสั่งว่า

“ท่านหาะก็ไม่ได้ดำดินก็ไม่ได้ แหกกำแพงจักรวาลหนีก็ยังไม่ได้”

จึงรับสั่งให้พระญาณโพธิออกติดตามก็ไม่พบ ก็รับสั่งว่า

“ฉันจะตามเอง”

ครั้นถึงเดือนเจ็ดปีนั้น มีกระแสน้ำถึงเจ้าเมือง ฝ่ายใต้ ฝ่ายเหนือ

ตะวันตก ตะวันออก หัวพระราชอาณาจักร จับพระมหาโตส่งมายังเมืองหลวงให้ได้ ให้เจ้าคณะเหนือ กลาง ใต้ ตก ออก ออกคั่นทามหาโต เลยสนุกกันใหญ่ทั้งฝ่ายพุทธจักร อาณาจักร แม้จะมีห้องตรารับสั่งเร่งรัดอย่างไรก็ยังเงียบอยู่ เจ้าเมือง เจ้าหมู่ฝ่ายพระร่วมใจกันจับพระอาคันตุกะทุกองค์ส่งยังศาลากลาง คราวนี้พระมหาโตลองวิชาเปลี่ยนหน้า ทำให้คนรู้จักกลับจำไม่ได้ เห็นเป็นพระองค์อื่น ปล่อย่านไปก็มี (อาคมชนิดนี้ พระอาจารย์เจ้าเรียกว่านารายณ์แปลงรูป) ต่อมาท่านพิจารณาเห็นว่านายด่าน นายตำบล เจ้าเมืองกรมการ จับพระไปอดเข้าบังเพลิงบัง ตากแดดตากฝน ได้รับความลำบากทำทุกข์ท่ายากแก่พระสงฆ์คงไม่ดีแน่ จึงแสดงตนให้กำนันบ้านไผ่รู้จัก จึงส่งตัวมายังศาลากลาง เจ้าเมืองมีใบบอกมายังกระทรวงธรรมการ กระทรวงธรรมการบอกลงไปวัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพน) พระญาณโพธิ์ขึ้นไปดูตัวก็จำได้ แล้วคุมตัวลงมาเฝ้า ณ พระที่นั่งอมรินทรรทามกลางขุนนางข้าราชการ

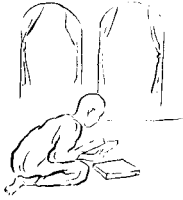
เป็นพระธรรมกิติ และเจ้าอวาสวัตรระฆังโฆสิตาราม

ครั้นเห็นพระญาณโพธิ นามหาโตเข้าเฝ้า จึงมีพระดำรัสว่า

“เป็นสมัยของฉันทปกครองแผ่นดิน ท่านต้องช่วยฉันพยุงพระบวร-
พุทธศาสนาด้วยกัน”

แล้วมีพระบรมราชโองการ ให้กรมสังฆการีวางฎีกาตั้งพระราชาคณะตาม
ธรรมเนียม พระมหาโตก็เข้าไปตามฎีกานิมนต์ จึงทรงถวายสัญญาบัตรตาลิप्तแจก
หักทองขวางด้ามงาเป็นพระราชาคณะที่พระธรรมกิติเจ้าอวาสวัตรระฆังโฆสิตาราม
มีฐานานุกรม ๓ องค์ มีนิตยภัตรเดือนละ ๔ ตำลึง ๑ บาท หั่งค่าข้าวสาร

เมื่อออกจากพระบรมราชวังแล้ว ท่านแบกพัดไปเองถึงบางขุนพรหมและ
บางลำภูบอกลาพวกสัปนุรุษที่เคยนับถือ มีเสมียนตราดั่งและพระยาโหราธิบดีเก่า
และผู้อื่นอีกมาก แล้วท่านก็กลับมาวัดมหาธาตุลาพระสงฆ์ทั้งปวง ลงเรือกราบสี่ที่
ได้รับพระราชทานมาแต่พระพุทธเลิศหล้าข้ามไปกับเด็กข้างผู้เป็นหลาน ท่านถือ

บาตรผ้าไตรและบริขารไปบอกพระวัดระฆังว่า

“จ้าวชีวิต ทรงตั้งฉันเป็นที่พระธรรมกิตติมาเฝ้าวัดระฆังวันนี้จะ เปิดประตูโบสถ์รับฉันเถอะจะ ฉันจะต้องเข้าจำวัดเฝ้าโบสถ์ จะเฝ้าจัดตามพระราชโองการรับสั่งจะ”

ท่านแบกตาลละบัดพักแฉก สะพายถุงย่ามสัญญาบัตรไปแก้ๆ กังๆ พระรุ่งพระรังพวกพระนิกขบชั้นจะช่วยท่านถือ เจ้าคุณธรรมกิตติก็ไม่ยอม พระเลยสนุกตามมุงดูกันแน่นแท่งกันเป็นพรวนเข้าไปในโบสถ์ บางองค์ก็จัดโน่นทำนี่ ดั้นน้ำบ้าง ตักน้ำถวายบ้าง ตะบันหมากบ้าง กิตติศัพท์เกรียวกราวตลอดกรุง คนนั้นก็มาเยี่ยม คนนั้นก็มาดูเลื่อมใสในจรรยาบ้าง เลื่อมใสในยศศักดิ์บ้าง ท่านทำขบขันมาก ดูสนุกเป็นมหรสพโรงใหญ่ทีเดียว

บางคนชอบหวยก็เอาไปแทงหวย ช้างเข้าทุกๆ วันคนก็ยังเอาไปแทงหวย ถูกกันมากกรายยิ่งขึ้น เลยไม่ขาดคนไปมาหาสู่ บางคนก็ว่าท่านบ้า บางคนก็ตอบว่า “เมื่อซรวโตบ้า พวกกันนิยมชมว่าซรวโตเป็นคนดี ยามนี้ซรวโตเป็นคนดีพูดกันบนอุ้อ้วว่าซรวโตบ้า”

บางวันเขาใจมนต์ไปเทศน์ เมื่อจบท่านบอกว่า

“เฮ่ว พังก๊วย” บ้าง

บางวันก็บอกว่า “เฮ่ว กังลือ”

บางวันก็บอกว่า “เฮ่ว หุนหัน”

ปฐมสมโพธิ

เล่ากันต่อๆ มาว่าท่านเทศน์ไม่เว้นแต่ละวัน

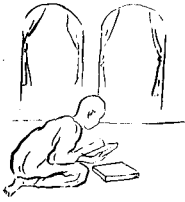
ครั้งหนึ่ง ที่วังเจ้าฟ้ามหามาลากรมหมื่นนาราบปรปักษ์มีเทศน์ไตรมาส ๓ วันยก พระพิมลธรรม (อัน) ถวายเทศน์พระธรรมกิตติเป็นผู้รับสัพพี พระพิมลธรรมถวายเทศน์เรื่องปฐมสมโพธิ ปรีเฉหลักขณะปริวัตระความว่า

“กาลเทวินทร์ดาบสร้างให้ เสียใจว่า ตนจะตายไปก่อนไม่ทันเห็นพระ-
สิทธิ์ตถะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ข้าจะต้องไปเกิดในอสังขญภพเสียอีก เพราะผล
ของอรุปรสมบัติเนวะสังขญานาสัญญาอะตะนะญานในปัจจุบันชาติ”

วันที่ ๓ ก็มาถวายอีก พระธรรมกิตติ (โต) ก็ไปรับสัพพีอีก เจ้าฟ้า
มหามาลาฯ ทรงรับสั่งถามพระพิมลธรรมว่า

“พระคุณเจ้าฉนโลกิยน์ได้ยินว่าเสื่อมได้ไม่ใช่หรือ”

พระพิมลธรรมรับว่า “ถวายพระพรเสื่อมได้”

ทรงรับสั่งรูกอีกว่า “เสื่อมก็ได้ ทำไมกาลเทวินทร์ไม่ทำให้เสื่อมเสียก่อน บ้าเพี้ยน แต่กามาวจรผานถึงตายก่อนสิทธิตถะ ก็พอไปเกิดอยู่ในรูปพรหม หรือฉกามาพจร ชั้นใดชั้นหนึ่งก็พอจะได้ เหตุใดไม่ทำญาณของตนให้เสื่อม ต้องมานั่งร้องไห้เสียน้ำตาอยู่ทำไม”

คราวนี้พระพิมลอันตู่ ไม่สามารถแก้ไขออกให้แจ้งได้ ส่วนพระธรรมกิตติ (โต) เป็นพระรับสั่งพิี เห็นพระพิมลธรรมเฉยไม่เฉลยข้อปัญหา นั้น จึงออกเสียงเรอด้ง “เออ”

แล้วบ่นว่า “เราหนอช่างกระไร วัดระฆังอยู่ใกล้ๆ ตรงวังข้ามฟาก เหตุใดจึงไม่ข้ามฟาก ต้องมาผินร่างกายทนลำบากจนตึกดิน ๒ วัน ๓ คืน” แล้วท่านก็นั่งนิ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ ก็ทรงจุดเทียน พระพิมลธรรมก็ขึ้นถวายเทศน์จนจบ ลงธรรมาสน์แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ ก็ประเคนเครื่องไทยธรรม พระพิมลธรรมยกธำพระธรรมกิตติรับสั่งพิี พระพิมลธรรมถวายพระพรลา เมื่อถึงกำหนดเทศน์อีก พระธรรมกิตติก็ได้รับฎีกาอันเป็นลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ นิมนต์เทศน์ต่อจากพระพิมลธรรม ท่านเต็มใจรับและบอกมหาดเล็กให้ไปกราบทูลให้ทรงทราบ

วัน ๗ ค่ำ เวลา ๒ หุ้ม พระธรรมกิตติก็ไปถึงห้องพระโรง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลาฯ เสด็จออกทรงเคารพ แล้วปราศรัยแล้วจุดเทียนพระธรรมกิตติขึ้นธรรมาสน์ถวายศีล ถวายสักการช ถวายพระพร แล้วจึงเดินคาถาที่ผูกขึ้นว่า

วิมลธมมสุส ฯลฯ กสฺมาโส วิโสจตติ

อธิบายความว่า “มหาบพิตรเจ้า มีพระปจฺฉาแก่เจ้าคุณพระพิมลธรรมว่า เหตุใดนกาลเทวินทร์จึงร้องไห้ ควรทำณานของตนให้เสื่อมตีกว่านั่งร้องไห้” ดังนี้

ข้อนี้อาตมาภาพผู้มีสติปัญญาทราม หากได้รับพระอภัยโทษ โปรดอนุญาตให้แสดงต่อข้อปจฺฉา อาตมาจำต้องแก้ต่างเจ้าคุณพระพิมลธรรม ดังมีข้อความตาม

พระบาลีที่มีมาในพระปุกุศลบัญญัติ มีอรรถกถาฎีกา แก้วไว้พร้อมตามพระคัมภีร์ว่า
 กุปฺทมโม อุกุปฺทมโม

ท่านแสดงตามคัมภีร์เสียพักหนึ่ง ว่าด้วยข้อฉานโลกีย์ เสื่อมได้ในคนที่
 ควรเสื่อม ไม่เสื่อมได้ในคนที่ไม่ควรเสื่อม ฉานก็เสื่อมไม่ได้ตามบาลี แล้วอธิบาย
 ชี้ว่าธรรมดาฉานโลกีย์เสื่อมได้เร็วก็จริงอยู่ แต่บุคคลผู้เป็นเจ้าของผู้ได้ฉานมี
 ความกระหายต่อเหตุการณ์อารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจเป็นของใหม่ ของเก่าก็ยังอาลัย
 สละทอดทิ้งเสียไม่ได้ เพราะเคยเสวยสุขคุ้นเคยกันมานาน ของเก่าคือฉานที่ตน
 อาลัยสงบอารมณ์ก็เห็นมีคุณได้อยู่ ของใหม่ตามข่าวบอกเล่ากันต่อมาและคนที่ควร
 เชื่อได้ชี้แจงอย่างถี่ถ้วนว่า ของใหม่ดีอย่างนั้นๆ แต่อาลัยของเก่ามาก จึงทิ้งไม่ได้
 ทำไปไม่ได้ จะยึดสองฝ่ายก็ไม่ได้เพราะของใหม่ไม่คุ้นกัน ไม่เคยเห็นใจกัน พะอืด
 พะอมมากเสียดายของรักก็มีเสียดายของใหม่ คือรู้แน่ว่าพระสิทธัตถะจะตรัสเป็น
 พระพุทธเจ้าก็มี แต่แกเสียใจว่าจะตายไปเสียก่อนและเห็นว่าพรหมโลกอยู่ในเงื้อม
 มือแน่นอน แต่คุณของการพบพระพุทธเจ้านั้นจะทำประโยชน์สุขสมบัติอะไร กาล-
 เทวินทร์ยังไม่รู้ จึงไม่อาจทำฉานให้เสื่อม ทั้งเป็นบุคคลที่เป็นอุปปชธรรมยังไม่เป็น
 คนที่ควรเสื่อมจากคุณธรรมที่ตนได้ตนถึงด้วย

เปรียบเหมือนคนที่ป่วยไข้อยู่ จะกระทำการประวีระประเปร่าแข็งแรงศึกคัก
 กินข้าว กินน้ำ อร่อยอย่างคนธรรมดาดีดีนั้นไม่ได้ คนที่ติดใจผิวพรรณผุดผ่องจะ
 มารยาทำป่วยไข้ จะนุ่งท่มผ้าคลุมกรอมชอมซอพุดกระร่อกระแร้เป็นคนไข้ก็ทำไม่ได้
 ทำให้คนอื่นแลเห็นรู้แน่ว่า คนที่ทำเป็นไข่นั้น เป็นไข้มารยาไข้ไม่จริง คนในเห็นคน
 นอกเป็นสุขสบายก็ออกมาเป็นคนนอกไม่ได้ เหตุอาลัยความคุ้นเคยข้างในอยู่มาก
 คนนอกเห็นคนในขนาดน่านวลผ่องใสด้วยผ้านุ่งท่ม แต่ไม่อาจเป็นคนในกับเขา
 เพราะเป็นห่วงอาลัยของข้างนอก จะไปเที่ยวชั่วคราวนั้นได้ แต่จะไปอยู่ที่เดียวไม่ได้
 เพราะไม่ได้วางใจว่าเหตุการณ์ข้างในจะดีหรือเลวยังไม่แน่ใจ เป็นแต่กระหายอยู่เท่า

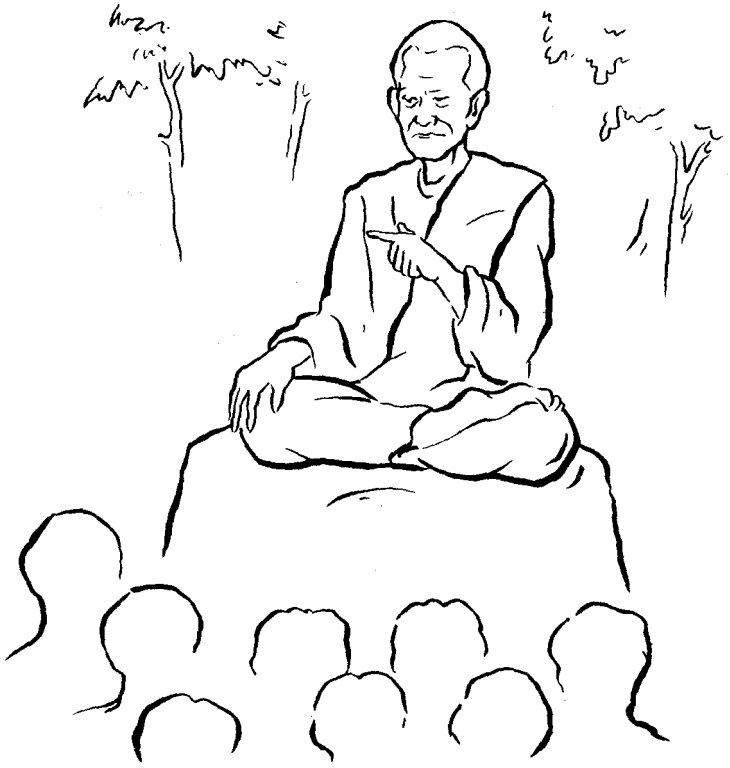
นั้น คนที่มีความสุขสบายอยู่ด้วยเพศบวชมาช้านาน แต่แลเห็นคนที่ไม่บวชเที่ยวเตร่กินนอน ดู ฟัง เล่นหัวสบาย ไม่มีเครื่องขัดคันอะไร บางคราวชาววัดบางคนเห็นดีแต่ไม่อาจออกไป เพราะถ้าออกไปไม่เหมือนเช่นเขาหรือเลวทรามกว่าเขา จะทุกข์ตรมระบบทวีมาก จะเดือดร้อนยิ่งใหญ่มาก ก็เป็นแต่เน่กสนุกแต่ไม่ออกไปทำอย่างเขา เพราะอาลัยในความสุขในการบวชคำใจอยู่ออกไปไม่ได้ เป็นแต่ทำอะอะฮึดฮัดไปตามเพลง

คนที่ยังไม่เคยบวชนั้น เห็นว่าผู้บวชสบายไม่ต้องกังวลอะไร นอนแล้วก็นอน นอนแล้วก็เที่ยวตามสบาย ไม่ต้องเห่ร้องโกลโกลย้อย ไม่ต้องแสวงหาอาหารมีคนเลี้ยง คนเชิญนำสบาย คนที่ไม่บวชคิดเห็นดีไปเพื่อ ๆ เท่านั้น แต่ไม่กล้าหันเข้ามาบวชเหตุว่ากามคุณทั้งห้าเห็นยวรั้งน้ำใจไว้ สละมาเอาอย่างผู้บวชไม่ได้เลยนั่งดูกันไปดูกันมา เพราะยังไม่ถึงคราวจะบวช หรือยังไม่ถึงคราวจะสึก ก็ยังสึกและยังบวชไม่ได้นั่นเอง

ข้ออุปมาทั้งหลายดังถวายเป็นวิสัยชานานี้ ก็มีอุปมาเปรียบเทียบกับฉนวนทั้ง ๔ ประการ ที่เป็นธรรมเสื่อมได้เร็วก็จริง ตั้งได้เร็ว แต่ยังไม่ถึงคราวเสื่อม ก็ยังเสื่อมไม่ได้ กาลเทวรินทร์ดาบสก็เปรียบดังชาววัด ชาวบ้าน ชาวนอก ชาวใน ต่างเห็นของกันและกัน ไม่อาจสร้างให้ฉนวนเสื่อม ที่ตรงแກ້ອງให้ฉนวน อตมมาภาพเข้าใจว่าแກ້ອງให้เสียดายขันธ เพราะแກ້ອງโดยอันยังไม่รู้เท่าทันขันธว่ามันเป็นสภาพแปรปรวนแตกดับเป็นธรรมดาของมันเอง แต่เวลานั้นโลกยึดถือขันธมาช้านาน ที่กาลเทวรินทร์เจริญอุปมาจนสำเร็จ ก็เพราะคิดรักษาขันธ เพื่อมิให้ขันธพลันแตกสลายทำลาย จึงพยายามมาได้สำเร็จ ความปรารถนาและเสียดายหน้าตา ถ้าชีวิตของแกอยู่มาอีก ๓๖ ปี แกจะได้เข้าบรรจบประสพคุยกับหมู่พุทธบริษัทและหมู่พระประยูรญาติ และหมู่พุทธมามกะผู้นับถือ แกจะพลอยมีชื่อยกตัวเป็นครูอย่างดีกว่าที่แล้วมา แต่พระอรธกถาจารย์ท่านไม่ว่าอย่างขรัวโตเห็นท่านว่าเพียงว่ากาล

เทวินทร์เสียใจว่าจะตายเสียก่อนเท่านั้น ไม่ทันพระสิทธิ์ตะถะเป็นพระพุทธรเจ้าเท่านี้

เรื่องเทศน์ถวายและเฉลย พระปัญหาถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมหมื่นบำราบปรปักษ์ ตามที่เรียบเรียงไว้นี้ ได้ฟังมาจากสำนักพระปรีชาเฉลิม (แก้ว) เจ้าคุณพระปรีชาเฉลิม (แก้ว) ได้ฟังมาจากเจ้าคุณปรีชาเฉลิม (เกษ) พระปรีชาเฉลิม (เกษ) เป็นเปรียญ ๖ ประโยค อยู่วัดอรุณราชวรารามได้เป็นพระรับสัพพัตถิ จึงได้ยื่นเทศนาถวายของคุณธรรมกิตติ (โต) ภายหลังเลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)

๖. เป็นนักเทศน์มีชื่อเสียง

ต่อแต่นั้นมาท่านก็มีชื่อเสียงในทางเทศน์ ตัดทอนธรรมะให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ไม่ต้องเสียเวลาไตร่ตรองสำนวน เพราะเทศน์อย่างคำไทยตรงๆ จะเอาข้อธรรมะอะไรแสดงก็ง่ายต่อผู้ฟังดังประสงค์ อย่างที่ถวายในวังสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา ผู้ฟังชมว่าดีเกิดโอชะในธรรมสวนะได้ง่าย โลกนิยมเทศน์อย่างนี้มาก พระธรรมกิตติแสดงธรรมตามภาษาชาวบ้าน ถือเอาความเข้าใจของผู้ฟังเป็นเกณฑ์ไม่ต้องร้อยกรอง

ปีชวด ฉศก พ.ศ.๒๔๐๗ (จ.ศ.๑๒๒๖) ได้ถูกนิมนต์เทศน์หน้าพระที่นั่ง พอเข้าไปถึงพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออก จึงปราศรัยสัพยอก

“ว่าไงเจ้าคุณ เขาพากันชมว่าเทศน์ดีนักนี่ วันนี้ต้องลองดู”

พระธรรมกิตติ (ต) ถวายพระพรว่า

“ผู้ที่ไม่มีความรู้เหตุผลในธรรม ครั้นเขาฟังรู้ เขาก็ชมว่าดี ขอถวายพระพร”

พระองค์ทรงพระสรวล แล้วทรงถามว่า

“ได้ยินข่าวเขาว่า เจ้าคุณบอกห่วยเขาถูกกันจริงหรือ”

ทูลว่า “ขอถวายพระพร อาตมาภาพจะขอแกลงแจ้งคำให้การแก่พระราชกระษัตริย์โดยสัจจว่า ตั้งแต่อาตมาภาพได้อุปสมบทมา ไม่เคยออกวาจาว่าห่วยจะออก ด กวางเหมง ตรงๆ เหมือนดังบอก ด กวางเหมง แต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าอย่างวันนี้ ไม่ได้เคยบอกแก่ใครเลย”

ได้ทรงฟังแล้วพระสรวลอีกแล้วทรงจุดเทียน พระธรรมกิตติจับตาลบตีรณรงค์ขึ้นธรรมาสน์ เมื่ออาราธนาแล้ว ก็ถวายศีล แล้วถวายคักราช พอถึงบิณฑบาตท่านก็ยก

“ฉก ฉก ฉก ฉก”

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังทรงพระอักษรอยู่ ได้ทรงฟังบิณฑบาต ฉก ฉก ย้ายๆ อยู่นาน ก็เวยพระพักตร์ขึ้น พนมหัตถ์รับว่า

“ถูกแล้วชอบแล้ว เจ้าคุณ”

แต่กาลก่อนที่ล่วงมาแล้ว เดิมเลข ๖ ห้ายคักราช เขียนและอ่านต่อๆ มาว่า “ฉ้อฉก” นั้นไม่ถูก แล้วรับสั่งกรมราชเลขาให้ตราพระราชบัญญัติออกประกาศเป็นไบปลิวให้รู้ทั่วกันทั่วพระราชอาณาจักว่า “ตั้งแต่บิณฑบาต ฉก เหมือนฉกนี้มีเลข ๖ เป็นเศษท้าย ไม่ให้เขียนและอ่านว่า ฉ้อฉก อย่าเขียนตัว อ เคียงไม่ให้เขียนไม้โท (ˊ) ลงไปเป็นอันขาด ให้เขียน ฉ เฉยๆ ก็พอ ถ้าเขียนและอ่านว่า ฉ้อฉกอีกจะต้องว่าผู้นั้นผิดและฝ่าฝืน” กรมราชเลขาภิบันทึกลงและออกประกาศให้ทราบทั่วกันและนิมนต์ท่านเทศน์ต่อไป

พระธรรมกิตติที่ตั้งคัมภีร์ บอกคักราชต่อจนจบ ถวายพรแล้วเดินคาถา จุณเณียบท อันมีมาในพราหมณ์สังยุตตนิกายปาฏิวารคณั้น แปลถวายว่ายังมีพราหมณ์ผู้หนึ่งแก่แก้งคิดว่า “สมณ โคตม ออุปสงกมัตวา อิม ปณห์ ปุจฉามิ อหัง กูจะเข้าไปหาพระสมณะโคตมแล้ว กูจะถามปัญหาเกี่ยวกับเจ้าสมณะโคตมดูสักหน่อย สีสณหาตวา ปารุปนํ นิวาสตวา คามโตนิภุมิตวา เขตวน มหาวิหาราภิมุโขคมาลี”

แปลว่า โสฬราหุมนโณ พรหมมณฺเฬนุํนํ คิตฺตณฺเฬนํแล้ວ แกจึงลงอาบนํ้าดํ่าเกล้า โสฬฺเฬน ในหํวย แล้ວแกออกจากบ้านแก แกตั้งหน้าตรงไป พระเซตวัน มหาวิหาร ถึงแล้ວ แกจึงตั้งข้อถามขึ้น แกเรียกกระตูกให้รู้ตัวขึ้นก่อนนํว

“โภ โคตม นีแนะพระโคตม”

ครันทํานนํวมาถึงคํานํว “นีแนะพระโคตม” เทํานีแล้ວ ก็กลํวว่า คํถาม ของพรหมมณฺเฬนํ แล้ວคํเฉลยของพระผู้มีพระภาคเจํานันนํมีอยู่เป็นประการใด สมเด็จพระบรมบพิตรเจําได้ทรงตรวจตราตริตรองแล้ວ ก็ได้ทรงทราบแล้ວทุก ประการ ดั่งรับประทานวิสิขณามา ก็สมควรแก่เวลาแต่เพียงนี ขอถวายพระพร

พอยถาสัพพีแล้ວ ก็ทรงพระสรวลตบพระหัตถ์ถึว่า “เทศน์เก่งจริงพวก พรหมมณฺเฬนํที่เขาก็อือตัวว่าเขารู้มากเขาก็มก เขาก็เชื่อในธรรม เขาก็ลํสำเร็จเป็นพระโสดา ที่ ความดําริข์ของพรหมมณฺเฬนํผู้เจําทิฎฐิหังหลายเขาวงโตทุกคน เจําคุดแปล อนํวํกุนันนํ ชอบเทํ้าทางความดีจริงงๆ รวงวัลก็ได้รับพระราชทานรางวัล ๑๖ บาท เติม ท้องกัณท์ ๒๐ บาท รวมเป็น ๓๖ บาท

ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระเทพกวี

ครั้นถึงเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีชวดศกนี้เอง ทรงพระมหากรุณาโปรดเลื่อนสมณศักดิ์พระธรรมกิตติ (ต) ขึ้นเป็นพระเทพกวีราชาคณะผู้ใหญ่ในตำแหน่งสูง มีนิตยภัตร ๒๘ บาท ค่าข้าว ๑ บาท

ครั้นออกพรรษาในปีชวดศกนั้นแล้ว พระเทพกวี (โต) จึงลงมาจัดการกวาดล้างกุฏิใหญ่ ๕ ห้อง ช่างคลองคูวัดระฆังข้างใต้ แล้วบอกบุญแก่บรรดาผู้ที่มาประชุมกัน ให้ช่วยการทำบุญขึ้นกุฏิ ได้นิมนต์สงฆ์ลงสวดมนต์ทั้งวัดที่กุฏินั้น คำวันนั้นก็มีมหรศพลอง

ผู้ที่มีศรัทธาหนักถือสือไปถึงไหน ก็ได้มาช่วยงานถึงนั้น บรรดาผู้ที่มาต่างก็หาเลี้ยงกันเอง งานที่ทำคราวนั้นเป็นงานใหญ่มาก เลี้ยงพระถึง ๕๐๐ องค์ ผู้คนต่างนำสารับคารวะทานเครื่องไทยทานมาถวายพระเทพกระวีแน่นวัดแน่นวา

ครั้นการเลี้ยงพระเลี้ยงคนสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านลงแจกจ่ายถักผูก

ข้อมือคนละเส้น แล้วท่านบอกว่า "ตีนักจะ ลองดูจะตามประสงค์"

เมื่อพระเทพกวี (ต) ขึ้นอยู่บนภูกิ ๕ ห้องแล้ว ผู้คนก็มาละเล้าลูมเพื่อ
จับหอยทุกวัน

พระยาโหราธิบดี ทำบุญฉลองสัญญาบัตร พระเทพกวีก็ได้ไปสวดมนต์
ไปฉัน

พระยาโหราธิบดี และเสมียนตราดวัง ปฏิสังขรณ์วัดบางขุนพรหม (วัด
อินทรวีหาร) สมเด็จพระสังฆราช (นาค) พระเทพกวีก็ได้ไปฉันการฉลองวัด

เมื่อท่านพระยานิกรบดินทร์สร้างวัดกัลยาณมิตรแล้วก็มี การฉลองสมเด็จพระ
สังฆราช (นาค) พระเทพกวี (โต) ก็ได้ไปเทศน์ไปฉัน

คราวพระยานิกรบดินทร์สร้างโบสถ์วัดเกตุไชโย พระเทพกวี (โต) ก็ได้ไป
เป็นแม่งานฉลองโบสถ์มีการมหรสพใหญ่ตามภาษาชาวบ้านนอกอำเภอไชโยนั้นมี
พระสงฆ์ผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ได้ขึ้นไปช่วยงานฉลองโบสถ์วัดเกตุไชโยนั้นมากท่าน
ด้วยกัน

เวรระงับด้วยการไม่จองเวร

ต่อมา สมเด็จพระวันรัตวัดมหาธาตุถึงมรณภาพแล้ว สมเด็จพระวันรัตเซ่ง
วัดอรุณ เป็นเจ้าคณะกลาง

ครั้งนั้นพระอันดับในวัดระฆังทะเลาะกัน และฝ่ายหนึ่งได้ตีฝ่ายหนึ่งศิระ
แตก ฝ่ายศิระแตกได้เข้าฟ้องพระเทพกวีเจ้าอาวาส ๆ ก็ชี้หน้าว่าคุณตีเขาก่อน
พระองค์หัวแตกเถียงว่าผมไม่ได้ทำอะไร องค์กรันตีกระผม

พระเทพกวีว่า “ก็เธอตีเขาก่อน เขาก็ต้องตีเธอบ้าง”

พระก็เถียงว่า “เจ้าคุณเห็นหรือ”

พระเทพกวีเถียงว่า “ถึงฉันไม่เห็นก็จริง แต่ฉันรู้มานานแล้วว่าคุณตีเขา
ก่อน คุณอย่าเถียงฉันเลย”

พระองค์ศิระแตกเสียใจมาก จึงได้อุตสาห์เดินลงไปวัดอรุณเข้าอุทธรณ์
ต่อสมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) เจ้าคณะกลาง

สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) จึงเรียกตัวพระเทพกวี (โต) ไปชำระตามคำอุทธรณ์ พระเทพกวี (โต) ก็ได้คำอุทธรณ์และตอบสมเด็จพระวันรัตว่า

“ผมรู้ว่าเจ้าคุณอีก เจ้าคุณได้รู้แต่ว่าเห็นเขาหัวแตกเท่านั้นไม่รู้ถึงเหตุในกาลเดิมมูลกรณี ผมรู้ดีว่าคุณองค์นั้นได้ตีคุณองค์นั้นก่อน แต่เขาบ่ท่อนจะรู้สึกตัว เขามาวัวแต่ถือหัว หัวเขาจึงแตก”

สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) ฟังๆ ก็นึกแปลก แยกวินิจฉัยก็ไม่ออก กลับจะเป็นคนถือเอาแต่คำบอก จึงย้อนถามว่า

“เจ้าคุณเห็นอย่างไรจึงรู้ได้ว่า พระองค์นี้ตีพระองค์นั้นก่อน แจ้งให้ฉันฟังสักหน่อยให้แลเห็นบ้าง จะได้ช่วยกันระงับอธิการณ์”

พระเทพกวีว่า “พระเดชพระคุณจะมีวิจารณ์ยกขึ้นพิจารณาแล้ว กระผมก็เต็มใจอ้างอิงพยานถวาย”

พระวันรัตว่า “เอาเถอะผมจะตั้งใจฟังเจ้าคุณชี้พยานอ้างอิงมา”

พระเทพกวีจึงว่า “ผมทราบตามพุทธฎีกา บอกให้ผมทราบว่า น หิ เวรานิ วูป สัมบันติ ว่าเวรต่อเวรย่อมเป็นเวรกันরাไป ถ้าจะระงับเวรเสียด้วยไม่ตอบเวร เวรย่อมระงับ นี่แหละพระพุทธเจ้าบอกผม เป็นพยานกระผมว่าเวรต่อเวร มันจึงทำกันได้ ผมเห็นตามคำพระพุทธเจ้าบอกผมเท่านั้น ผมจึงวิจารณ์พิจารณาถากถางได้ว่า คุณตีเขาก่อน”

สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) ชักงิ้วใหญ่ จะเถียงก็ไม่ขึ้น เพราะท่านอ้างพุทธภาษิตจึงล้มเข้าหาพระเทพกวี (โต) ว่า

“ถ้ากระนั้นเจ้าคุณต้องระงับอธิการณ์เรื่องนี้ว่าใครเป็นผู้ผิด ผู้ถูกโทษจะตกกับผู้ใด แล้วแต่เจ้าคุณจะตัดสินเถิด”

พระเทพกวี (โต) มัดคำพระวันรัตว่า

“พระเดชพระคุณอนุญาตตามใจผม ผมจะชี้โทษชี้คุณให้อินยอมพร้อมใจ

กันทั้งคู่ความทั้งคู่พิพากษาให้อธิการณ์ระงับได้ ให้เวรระงับด้วย”

สมเด็จพระวันรัตก๊อนญาต

พระเทพกวี (โต) ก็ประเล้าประโลมโน้มน้ำกกล่าวธัมมิกกถา พรรณนา
อานิสงฆ์ของผู้ระงับเวร พรรณนาโทษของผู้ต่อเวรให้โจทก์จำเลยสลตจิต คิดเห็น
บาบบุญคุณโทษปราโมทย์เข้าหากัน ท่านจึงแก้ข้อผ้าไตรออกกับเงินอีกสามตำลึง
ทำขวัญองค์ที่ศิระระแตกแยกบทชี้เป็นสามสถาน ผู้ติดอบเอาเป็นหมดเวรจักไม่ตี
ใครต่อไป ถ้าขึ้นไปตีใครอีกจะลงโทษว่าเป็นผู้ก่อเวรผิดต่อพระบวรพุทธศาสนา มี
โทษหนักฐานละเมิด

ผู้ที่ถูกตีก็ระงับใจไม่อาฆาต ไม่มุ่งร้ายต่อกอเวรอีก ถ้าขึ้นคิดในใจทำหน้า
ไหว้หลังหลอกเอาฉันเป็นผู้ครอง หรือขึ้นฟ้องร้องกันต่อไป ว่าฉันเอนเอียงไม่เที่ยง
ธรรมแล้ว จะต้องโทษฐานบังอาจหาโทษผู้ใหญ่ โดยหาความผิดมิได้ ทั้งจะเป็น
เสียหนนามต่อพระบวรพุทธศาสนา เป็นโทษใหญ่ร้อนถึงรัฐบาลจะต้องลงอาญา
ตามรบิลเมือง

ฝ่ายฉันเป็นคนผิดเอาแต่ธุระอื่น ไม่สอดส่องดูแลกุวัด ไม่คอยชี้แจง
สั่งสอนอันเตวาลิก สัทธิวาทริก ให้รู้ธรรมรู้วินัย จึงลงโทษตามพระวินัยว่าไม่ควร
ยอมเป็นโทษแท้ ขอดตีเรื่องนี้จะเลิกระงับไปตามวินัยนี้

พระฐานานาที่นั่งฟังทั้งมหาเปรียญและพระอันดับพระคู่ความก็สาธุการเห็นดี
พร้อมกันนอย่างเย็นใจ

พระวันรัต (เซ่ง) ก็เห็นดีสงบเรื่องลงเท่านี้

ขอฝากตัวด้วย

ครั้งหนึ่งพระวัดระฆังเดินด่าทำร้ายกันขึ้นอีกคู่พระเทพกวี (โต) ท่านเอกเขนกนังอยู่นอกกุฏิท่าน ท่านแลเห็นเข้า ทั้งได้ยินพระทะเลาะกันด้วย จึงลุกเข้าไปในกุฏิจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่พานรีบเดินเข้าไปในระหว่างวิเวก ทరుตองค้ลงนั่งคุกเข่าไปถวายดอกไม้ธูปเทียนพระคู่นั้นแล้วอ่อนวอนฝากตัวว่า

“พ่อเจ้าประคุณ ! พ่อจงคุ้มฉันด้วย ฉันฝากตัวกับพ่อด้วย ฉันเห็นจริงแล้วว่า พ่อเก่งเหลือเกิน เก่งพอได้ เก่งแท้แท้ พ่อเจ้าประคุณ ลูกฝากตัวด้วย”

พระคู่นั้นเลยเลิกทะเลาะกัน มากุ๊กเข้ากราบพระเทพกวี (โต) พระเทพกวี (โต) ก็คุกเข่ากราบตอบพระ กราบกันอยู่นั้น หมอบกันอยู่นั้นนาน

สัมมามัวรินกินน้ำชา

ครั้งหนึ่งสมเด็จพระยามหากษัตริย์วงศ์ (ช่วง) นิมนต์เข้าไปเทศน์ที่จวนสมเด็จพระยาจืดเทียน พระเทพกวีขึ้นธรรมาสน์ รับผิดชอบเสร็จแล้ว พวกหัวเมืองเข้ามาหาสมเด็จพระเจ้าพระยาหมอบกันเป็นแถว ส่วนตัวเจ้าพระยานั้นเอกเซนกรินน้ำชาไขว่ห้างกำลังฟังพระเทศน์

พระเทพกวีเลยเทศน์ว่า

“สัมมามัวรินกินน้ำชา มิจนาหมอบกัมประนมมือ”

สมเด็จพระเลียบาดทูลกเข้าเรียน ส่วนพระเทพกวีก็ลงจากธรรมาสน์กลับวัดระฆัง ขำว่าตึงกันไปนาน

ถวายอดิเรก

ครั้งสมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) ถึงมรณภาพแล้ว พระเทพกวีต้องเป็นผู้ใหญ่
นั่งหน้า ครั้งหนึ่งเมื่อมีกิจการฉลองสวดมนต์ในพระบรมมหาราชวัง พระเทพกวี
เป็นผู้ชักนำพระราชอาคันอุณาฯ ลงมา สวดเสร็จแล้วถวายพระรับสัพพีแล้วสวด
คาถาโมทนาจบแล้ว พระเทพกวี (โต) จึงถวายอดิเรกขึ้นองค์เดียวว่า

“อดิเรกวาสุต ชิวตุ อดิเรกวาสุตติ ชิวตุ อดิเรกวาสุตต์ ชิวตุ ทีฆายุก โหตุ
อโรโค โหตุ สุชิตโต โหตุ มหาราช สิทฺธิกัจจ สิทฺธิกัมม สิทฺธิลาโภ ชโยนิจจ
มหาราชสุส ภาวตุ สพฺพทา ขอถวายพระพร”

สมเด็จพระจอมเกล้าทรงโปรดมาก รับสั่งถามว่า

“แก้ตัดตัดเติมจะได้บ้างไหม”

พระเทพกวี (โต) ถวายพระพรว่าอาตมาภาพได้เปยยาลไว้ในตัวบทคาถา
สำหรับสมเด็จพระมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงตรอกลง ตามพระบรมราช

อภัยค้ายแล้ว สมเด็จพระจอมเกล้าทรงตรอกช้างลงตรงที่ขายอีกบันทัดหนึ่ง ทรง
ตรอกกลงที่หน้าคัณฑ์มหาราชสุต เป็นปรเมนุกรมทหารราชวรสุต นอกนั้นคงไว้ตามคำ
พระเทพกวี (โต) ทุกคำ แล้วตราพระราชบัญญัติประกาศไปทุกๆ พระอาราม ให้
เป็นขนบธรรมเนียมต้องให้พระราชาคณะ ผู้นั่งหน้าถวายคาถาอติเรกนี้ก่อน จึงรับ
ภาวตุสัพพะ จึงถวายพรลาออกจากพระที่นั่งได้ ตลอดจนการพระเมรุ การถวาย
พระกรฐินทานตามพระอารามหลวง ต้องมีพระราชาคณะถวายอติเรกนี้ ทุกคราว
พระราชดำเนิน จึงเป็นราชประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้แล

๕. เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์

ปีฉลู สัปตศก พ.ศ. ๒๔๐๘ (จ.ศ.๑๒๒๗) สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาพระเทพกวี (โต) ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์รับหิรัญบัฏ มีฐานา ๑๐ องค์ มีนิตยภัตร ๓๒ บาท ค่าข้าวสาร ๑ บาท ต่อเดือน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุ ๗๘ พรรษา ๕๖ ได้เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ในปีโสกันต์ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโสกันต์

คราวนี้มีเขาไกรลาส รวมที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นราชาคณะ เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ เป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังมาได้ ๑๕ ปี จึงได้เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ในปีฉลู สัปตศก พ.ศ. ๒๔๐๘ (จ.ศ.๑๒๒๗) เป็นปีที่ ๑๕ ในรัชกาลที่ ๔ กรุงเทพมหานคร

ครั้งหนึ่งมีราชการโสกันต์ สังฆการีวางฎีกาย่ารุ่ง แล้วถวายพระพรถวายชัยมงคลคาถา พระฤกษ์โสกันต์วางฎีกาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ครั้นได้เวลา

ย่ำรุ่งตรงท่านก็มาถึงพระมหาปราสาทยังไม่เปิดพระทวาร สมเด็จพระพุฒาจารย์ ก็มานั่งอยู่บนบันไดพระมหาปราสาทชั้นบน แล้วท่านก็สวดชัยมงคลคาถาขยันโต-โพธิyal้านอยู่องค์เดียว สามจบแล้ว ท่านก็ไปฉันทัดมที่ทิมสงฆ์ แล้วท่านก็ไปพักจำวัดในโรงม้าดัน ในพระบรมมหาราชวัง

เวลาสามโมงเช้าเสด็จออกจวนพระฤกษ์ สังฆการีประจุพระราชา คณะประจำที่หมดยังขาดแต่สมเด็จพระพุฒาจารย์องค์เดียว เทียวตามหากันลันไปหมด สมเด็จพระจอมเกล้าทรงกริ้วใหญ่ พวกทนายเลือกสนมใน บอกต่อๆ กันเข้าไปว่า ได้เห็นสมเด็จพระหยาเข้าไปในโรงม้าดันพวกสังฆการีเข้าไปค้นคว้าเอองค์ท่านมาได้ ช่วยกันรุมกันดันส่งเข้าไปในพระทวาร ครั้นทอดพระเนตรเห็นก็กริ้วเหวรับสั่งว่า ถอดๆ ไม่ระวังร้่วงนราชการ เป็นขุนนางไม่ได้ แฉกคินๆ เร็วๆ เอาขยันโตที่เดียว ขรัวโตก็เดินขยันโตจนถึงอาสน์สงฆ์ แล้วนั่งลงเข้าแถวสวดพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงคิพระเมาลี พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ก็คิบัแลโกนเป็นลำดับไป ครั้นเสร็จแล้วทรงประเคน ถวายพระสงฆ์แล้วเสด็จเข้าไปในพระณาก

ขรัวโตฉันทัดมที่ทิมสงฆ์แล้วก็นั่งนิ่ง เสด็จออกเร่งให้ยถา ขรัวโตก็ยถาแต่ไม่ตั้งตาลปัตร เวลานั้นพระชุธะมาก ม้วหันพระพักตร์ไปรับสั่งราชกิจอื่นๆ พระพุฒาจารย์โต ก็เดินคุ่มๆ รีบออกไปลงเรือข้ามฟาก พอแปรพักตร์มารับสั่งว่าถวายยติเรก จะรีบๆ พระราชาคณะรองๆ ลงมา ก็ไม่มีใครกล้านั่งงันกันไปหมด

รับสั่งถามว่า "อ้าวสมเด็จพระหยาไปไหน"

มีผู้กราบทูลว่า "ท่านกลับไปแล้ว"

"อ้าวพัตยังอยู่ ชรอยจะทำใจน้อยไม่เอาพัตไป เร็วเอาพัตไปส่งให้ตัวมาถวายยติเรกก่อน"

สังฆการีรีบออกเรือตามร้องเรียกเจ้าคุณขอรับ นิมนต์กลับมาก่อนมาเอาพัตแฉก

ท่านร้องตอบมาว่า “พ่อจะมาตั้งสมเด็จพระกลางแม่น้ำได้หรือ”

สังฆการีว่า “รับสั่งให้หา”

ท่านก็ข้ามกลับมาเข้าทางประตูต้นสนดุ่มๆ ขึ้นมาบนพระปราสาท แล้ว
รับสั่ง ให้ถวายอดีตเร็วเร็ว

ทูลว่า “ขอถวายพระพร ! ถวายไม่ได้”

รับสั่งถามว่า “ทำไมถวายไม่ได้”

ทูลว่า “ขอถวายพระพร ! เหตุพระราชบัญญัติตราไว้ว่า ให้พระราชอาณา
ถวายอดีตเร็ว บัดนี้อาตมาภาพกลายเป็นพระอันดับแล้ว จึงไม่ควรถวายอดีตเร็ว
ขอถวายพระพร”

รับสั่งว่า “อ้อจริงๆ เอลิตั้งกันใหม่ กรมวังออกหมายตั้งสมเด็จพระบอกวิเศษ
เลี้ยงพระอีก สังฆการีวางฎีกาเอาพระชุดนี้ก็ได้อีก วิเศษทำไมหนักก็ทำแต่บ่อยก็ได้เพียง
๕ องค์ คุรุรัตน์เตรียมผ้าไตรตั้งและไตรพระชยันโต แล้วเสด็จ

พวกสังฆการี วางฎีกาพระชุดโสภันต์ กำหนดเวลาเลิกกลับไม่ได้

เวลา ๕ โมง เสด็จออกทรงประเคน พระฉันแล้ว (ประกาศตั้งสมเด็จพระ
ทรงพระประเคนทริภูบัตร์ ประเคนไตร บาตร ตาลบัตร์ ย่อม พระชยันโต
คราวนี้สมเด็จพระบอกวิเศษครองกลับเข้ามาอนุโมทนาแล้วถวายอดีตเร็ว ถวายพระพร
ลา เป็นอันเสร็จการไปคราวหนึ่ง

อะไรๆ ก็ถวายเป็นได้ แต่ผ้าเช็ดมือไม่ถวายเป็น

ต่อมาได้เข้าไปฉันในพระบรมราชวัง ได้ทรงพระเคนไตรแพร ท่านก็นำไตรแพรนั้นเช็ดปากเช็ดมือยุ่งไปหมด รับสั่งทักว่า

“ไตรเขาดีๆ เอาไปเช็ดเประอะหมด”

ท่านตอบว่า “อะไรๆ ถวายเป็นได้ ผ้าเช็ดมือถวายเป็นไม่ได้ อาตมาภาพก็ต้องเอาผ้าไตรของอาตมาเองเช็ดอาตมาเอง เป็นอันได้บริโศคของหายกแล้ว ไม่เป็นศรัทธาไทยวินิบาต”

ขรัวโตชอบเงิน

ครั้งหนึ่งเข้าไปฉันในพระบรมมหาราชวังอีก ถวายเงินองค์ละ ๒๐ บาท
สมเด็จพระเจ้าติโลกราบเงินใส่ย่ามกราว

ทรงทักว่า “อ้าว พระจับเงินได้หรือ”

“ขอถวายพระพร เงินพระจับไม่ได้ผิดวินัย แต่ขรัวโตชอบ”

เรื่องแฉงๆ ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) องค์กรนี้ตั้งแต่เป็นพระ-
ธรรมกิตติมาจนเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ต่อหน้าที่นั่งเสมอๆ มา แต่ก็ทรงอภัย
ข้าพระราชทานรางวัลอีกด้วย ถึงวันรวบเงินนี้ ก็รางวัลอีก ๓๐ บาท รวบใส่ย่าม
ทันที ครั้นหัวคอนยามออกมา คนนั้นล้วงบ้าง คนนี้ล้วงบ้างจนหมดยาม ท่านคุย
พึมว่าวันนี้รวยใหญ่

เทศน์ที่เมืองเขมร

คราวหนึ่งนักองค์ด้วง เจ้าแผ่นดินเขมร กลุ่มพระหทัยมิไบบอกเข้ามากราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดให้นิมนต์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ให้ออกไปแสดงธรรมโปรดนักองค์ด้วง ณ เมืองเขมร

คราวนี้สมเด็จพระพุฒาจารย์ถึงกับบ่นที่วัดระฆังว่า

“สมเด็จพระนั่งเกล้าก็ไม่ไซ้ใจแต่จะใช้ชรัวโตไม่ได้ สมเด็จพระจอมเกล้าฉลาดว่องไวกลับมาได้ใช้ชรัวโต”

ถึงวันกำหนด ท่านก็พาพระฐานา ๔ รูปไปลงเรือสยามรูปสดัมภ์ เจ้าพนักงานไปส่งถึงเมืองจันทบุรี แล้วขึ้นเกวียนไปทางเมืองตราด ไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง แขวงเมืองตราดนั้นเป็นตำบลที่มีเสือชุมมาก มันแผ่นเข้าขวางหน้าเกวียน เวลาตอนๆ จวนค่ำ คนนำทางหน้าเกวียนจอดพลองเล่นตีกับเสือ เจ้าเสือแยกเขี้ยวท้อใส่รุกขนาบ คนถือพลองถอยหลังทุกที จนถึงหน้าเกวียนสมเด็จพระพุฒาจารย์ คนหน้าเกวียนยก

เท้ายันคนถือพลองไว้ไม่ให้ถอย

สมเด็จพระพุทธมาจารย์โต ท่านเห็นเสือมีอำนาจดีมาก ท่านจึงบอกว่า
“เสือเขาจะรื้อระฉันคนเดียวดอกจะ ฉันจะพุดจาขอทุเลาเสือกักคินในที่นี้”

ครั้นแล้วท่านก็ลงจากเกวียนส่งคนให้ไปคอยอยู่ข้างหน้า ท่านก็นอนขวาง
ทางเสือกเสีย เสือกก็นั่งเฝ้าท่านคินหนึ่ง เสือกไปไหนไม่ได้ จะไปไล่คนอื่นก็ไปไม่ได้
ต้องเฝ้ายามสมเด็จพระยันรุ่ง

เวลาเช้าท่านเชิญเสือกให้กลับไปแล้วท่านลาเสือกว่า

“ฉันลาก่อนจะ เพราะมีราชกิจใช้ให้ไปจะ”

ว่าแล้วท่านก็เดินตามเกวียนไปทันกันแล้วท่านเล่าให้พระครูปลัดฟัง
(พระครูปลัดคือพระธรรมถาวร) พวกครวก็หุงต้มเลี้ยงท่าน เลี้ยงกันเสร็จแล้วก็
นิมนต์สมเด็จพระยันขึ้นเกวียนคนลาก ท่านไม่ชอบวัวควายเทียมเกวียน

ไปถึงเมืองพระตะบอง ข้าหลวงฝ่ายสยามบอกการเข้าไปถึงกรมเมืองเมือง
เขมร กรมเมืองทราบแล้วนำความทูลนงกอดด้วงเจ้าเมืองเขมร เมื่อทรงทราบแล้ว
สั่งคนนำแคร่ออกไปรับสมเด็จพระยันเข้าไปถึงวังใน กระทำความเคารพปฏิสันฐาน
ปราศรัยปรนนิบัติแก่สมเด็จพระยันอันดี แล้วสั่งให้จัดการเลี้ยงดูข้าหลวง และผู้คนที่
เชิญสมเด็จพระยันมานั้น แล้วให้จัดที่พักที่อยู่ให้ตามสมควร

เวลาเช้าจัดแจงตั้งธรรมาสน์บอกกล่าวพระยาพระเขมร แล้วเจ้านายฝ่าย
เขมร ตลอดพ่อค้าคฤหบดีเขมร ให้มาฟังธรรมของสมเด็จพระยันจอมปราชญ์สยาม
สมเด็จพระยันเจ้ากรุงสยามรับสั่งโปรดให้สมเด็จพระพุทธมาจารย์มาโปรดเขมร เขมร
ทั้งหลายต่างก็ยินดีเต็มใจพร้อมใจกันมาฟังเทศนาสมเด็จพระยันเป็นอันมาก

ครั้นพลแล้วก็อาราธนาให้ขึ้นเทศน์ สมเด็จพระยันก็เลือกเฟ้นหาธรรมะ นำมายก
ขึ้นแสดงชี้แจงและแปลแก้ไขเป็นภาษาเขมร ให้พวกเขมรเข้าใจต่อตลอดมา ถึง
พระมหากรุณาธิคุณของกรุงสยามด้วย เชื่อมกับศาสนปสาสน์และรัฐประปสาสน์ ให้

กลมเกลียวกลืนกันเทศน์ให้ยึดโยงหยั่งถึงกัน ชักเอาเหตุผลตามชาดกต่างๆ พระสูตรต่างๆ ทางพระวินัยต่างๆ อาณิสสสังฆนิภาพและอาณิสสสามัคคีธรรมนำมาปรุ้งเป็นเทศนาถ้อยหนึ่ง

จบลงแล้วนักองค์จันทร่มารดานักองค์ด้วง ได้สละราชบุตร ราชธิดา บุษจาธรรม และสักการะด้วยแก้วแหวนเงินทองผ้าผ่อน และชัชชโกษาหารตระการต่างๆ เขมรนอกนั้นก็เลื่อมใส เห็นจริงตามเทศนาของสมเด็จพระเจ้าประคุณสมเด็จพระ

สมเด็จพระพุฒาจารย์โต จึงได้ฝากนางธิดากุมารีไว้กับมารดา เจ้านักองค์ด้วง รับมาแต่เจ้ากุมารชายคนเดียว นักองค์ด้วงเจ้าเมืองเขมรจึงจัดการส่งสมเด็จพระเจ้าเมืองสงเข้ามาจนถึงเมืองตราด เจ้าเมืองตราดจัดเกวียนส่งมาถึงเมืองจันทบุรี เจ้าเมืองจันทบุรีจัดเรือใบเรือเสาส่งเข้ามาถึงกรุงเทพมหานคร จอดหน้าวัดระฆังทีเดียว

รุ่งเช้าสมเด็จพระพุฒาจารย์โตเข้าไปในพระบรมมหาราชวัง เสด็จออกรับ และทรงสดับรายงาน การที่ไปและไปถึง และเจ้าเขมรยินดีรับรองเลื่อมใส ได้เทศน์โปรดด้วยข้อนั้น นำข้อนั้นเทียบข้อนั้น ให้เจ้าเขมรเข้าใจด้วยนัยอย่างนั้น ลงมตಿಯานั้นตลอดเสนาเขมรทั่วกัน เขมรบุษจาธรรมเป็นธรรมพลีบรรณาการมาอย่างนั้นเท่านั้น ของเท่านั้นๆ ให้ทรงถ่ายโดยละเอียดทุกประการ

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบรายงานของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) บรรยายถวาย เป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่งนัก ทรงนิยมชมเชยความสามารถของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) จึงทรงยินดีถวายเครื่องภัณฑ์ที่ได้มานั้น จงเป็นสรรพสิทธิของเจ้าคุณทั้งหมด ทั้งทรงปวารณาว่า

“เจ้าคุณประสงค์สิ่งอะไร พอที่โยมจะอนุญาตได้โยมก็จะถวาย”

แล้วก็เสด็จขึ้น

สมเด็จพระพุฒาจารย์โตก็กลับวัดระฆัง

ขอที่ดิน

ครั้นหายเหนื่อยได้สองสามวัน จึงเข้าไปในพระบรมมหาราชวัง เสด็จออก
รับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ขอถวายพระพรขอพระบรมราชานุญาตที่ดินที่วัด
เกตุไชโยเท่านั้นว่า ขอพระราชานุญาตสร้างพระใหญ่นั่งหน้าตัก ๘ วาไว้ในอำเภอ
ไชโย ขอให้ทรงพระกรุณารับสั่งเจ้าเมืองกรมการให้วัด ให้มีพระราชลัญจกรประทับ
รับสั่งว่าดีแล้ว จึงเป็นแบบที่ต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน ต้อง
มีบัตรพระราชลัญจกรอนุญาตแล้วจึงเป็นวิสุทธานุภาพ ทรงพระกรุณาโปรดมีใบบอก
พระบรมราชานุญาต ประทับตราแผ่นดินถวายสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เลย
ตราพระราชบัญญัติสุทธานุภาพ ต่อไปในคราวนั้นเป็นลำดับกันมา

สมเด็จพระเจ้าหน่อกษัตริย์แห่งนครจำปาศักดิ์จากเมืองเขมรลงเป็นอิฐเป็นปูนเป็น
ทราย เป็นค่าแรงคนงาน เป็นทุนรองงานขึ้นไปจัดการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่
ณ ที่ริมวัดเกตุไชโย

เจ้าเมืองกรมการก็มารางวัดที่ตามที่มีห้องตราบังคับราษฎรตั้งปวงให้

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังษี และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ราชบุรุษก็วัดตามประสงค์ ชี้ที่โบสถ์ด้วย ชี้ที่อุโบสถทั้งหมดด้วย รวมเนื้อที่วัดเกตุไชโย มีประมาณแฉ่งอยู่ในบัญชีทหารของหลวงเสร็จแล้ว

เมื่อกำลังสร้างพระใหญ่องค์นี้ พระยานิกรบดินทร์ และอำมาตย์ราชตระกูล ราษฎร พ่อค้าแม่ค้า คฤหบดี และสมเด็จพระจอมเกล้า สมเด็จพระปิ่นเกล้า และแขก ฝรั่งเศส เขมร ลาว มอญ จีน ก็ได้เข้าส่วนด้วยมากบ้างน้อยบ้าง สร้างอยู่นานเกือบสามปีจึงสำเร็จ จึงได้ถวายวัดไชโยเป็นวัดหลวง พระราชทานนามว่าวัดเกตุไชโย แปลว่าพระธงไชย วัดธงไชยในอำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง

มีอธิบายว่า รถต้องมีธงทองอรุณ เป็นที่ปรากฏประเทศเมืองหลวงว่าราชรัฐจะต้องมีธงทุกประเทศ ทุกชาติ ทุกภาษา พระศาสนาที่ควรมีธงประกาศให้เทวดามนุษย์รู้ว่าประเทศนั้นนับถือพระพุทธศาสนา จึงสมมุติพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นประดิษฐานธงไชย ให้ปลิวไปปลิวมาปรากฏทั่วกัน เหตุนั้นเทพดาผู้มีฤทธิ์ จึงเข้าสถิตในองค์พระปฏิมากร จึงได้ศักดิ์สิทธิ์ลือขจรทั่วนานาทิศภาคย์ คนหมู่มาเส้นสรวงบวงบน ให้คุ้มกันรักษาช่วยทุกข์ร้อนยากจน บางคนบางคราวก็ได้สมมาตราบรรณา จึงมีผู้สักการะบูชามิได้ขาดเป็นด้วยอำนาจสัจจาธิษฐานของสมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารเจ้าทุกๆ พระองค์ทรงปณิธานไว้อย่างหนึ่ง เป็นไปด้วยความสัจความจริงที่ตีที่แท้ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านแน่วแน้อยู่ในเมตตากรุณา หวังว่าจะให้เป็นประโยชน์แลความสุขสวัสดิมงคลแก่ปัจฉิมชนิกชน แต่บรรดาที่นับถือพระพุทธศาสนา ได้บูชาได้หยั่งน้ำใจแน่วแน่งไปถึงคุณพระพุทธรูปเจ้าว่า มีพระคุณแก่สัตว์โลกพันประมาณ พระจึงบันดาลเปล่งแสงออกด้วยอำนาจเทวดารักษา แสดงอิทธิฤทธิ์ออกับเส้นสรวงบวงบนของคนที่ตั้งใจมาจริง จึงให้สำเร็จประโยชน์สมคิดทุกสิ่งทุกประการ

พระโพธิสัตว์

ในขณะระหว่างการสร้างพระนั้น ท่านได้ขึ้นไปดูแลกิจการต่างๆ อยู่เสมอ ได้ตั้งพระสมุห์ไว้องค์หนึ่ง ชื่อพระสมุห์จัน พระสมุห์จันได้เล่าให้ใครๆ ฟังอยู่เสมอว่า ได้ถามสมเด็จพระพุทธเจ้าว่าพระโพธิสัตว์นั้นจะรู้จักได้อย่างไร สมเด็จพระชูเชนของท่านจึงกล่าวดูแขนขรวิโต ครั้นพระสมุห์และใครๆ กล่าวแซงก็เห็นเป็นกระดุกท่อนเดียว

ตั้งอุปัชฌาย์

ครั้งหนึ่งท่านตั้งขรัวตาขุนเถรเป็นพระวัดชีปะขาว เป็นที่พระอุปัชฌาย์เมื่อ
แต่จากวัดมาวัดเกตไชโยแล้ว นั่งพร้อมกันบนอาสน์สงฆ์ สมเด็จพระโตอุ้มไทรเข้าไป
กระแทกลงที่ตักขรัวตาขุนเถรแล้วออกกวาจว่า

“ฉันให้ท่านเป็นอุปัชฌาย์หนาจ๋า” พระอื่นก็เศกขยันโตโพธิยา

หามดึกๆ

ชวีรดาทองวัดเกตุไชโยเล่าว่า "ท่านได้ทันเห็นสมเด็จพระ ฝั่งตุ่มใหญ่ไว้เหนือ
พระโตแล้วเอาเงินใส่ไว้ ๑ บาท เอากระเบื้องหน้าวัวปิดหลุมไว้"

ครั้งหนึ่งท่านขึ้นไปตรวจงานที่วัดเกตุไชโย ท่านปวาร้องชาวบ้านมาช่วยกัน
ทำบุญเลี้ยงพระบนศาลา ท่านแจกทานของท่านคนละเหรียญฟุต ๑ ในรัชกาลที่ ๔
กับผู้ชาวคนละฝ่ามือจนทั่วกันหมดทุกคน

ตอนสุดท้ายที่พระแล้วท่านขึ้นไปที่วัดเกตุไชโย สัปบุรุษเอาแคร่คานหามลงไป
รับท่าน ท่านนั่งมาบนแคร่แล้วสองมือเหนี่ยวแคร่ไว้แน่น ปากก็ว่าไปไม่หยุดว่า
"หามเขาดึกๆ จ๊ะ อย่าให้เขาตกหน้าจ๋า เขาเป็นของหลวงหน้าจ๋า"

อย่าอวดกล้ากับผี อย่าอวดดีกับตาย

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านทำแปลกๆ ทำซันๆ พุดแปลกๆ พุดซันๆ แต่พุดทำแล้วแล้วไม่ซัยกรำไปได้ปรากฏทันตาเห็นทันหูได้ยินแจ้วๆ แว่วๆ อยู่จนทุกวันนี้

เมื่อการสร้างพระเสริจถวายเป็นวัดหลวงแล้ว ทรงรับเข้าทะเบียนแล้ว ท่านอยู่ในกรุงเทพก็ไม่มีความว่างเปล่าสักวัน มีผู้คนไปมาหาสู่ไม่ขาดสายจนท่านต้องนำปัสสาวะ สาดกุฏิบ้าง เอาทาหัวบ้าง จนหัวเหลือง ต้องมาพักผ่อนอารมณ์ในป่าช้าผีดิบวัดสระเกษ เป็นที่สำราญของท่านมาก จนพวกวัดสระเกษหล່อรูปท่านไว้ ปรากฏจนทุกวันนี้ กุฏิเก่าเขาสร้างถวายท่านหลังหนึ่ง ท่านเขียนภาษิตไว้ในกุฏินี้ บทหนึ่งยาวมาก จำได้บ้าง ๒ วรรค ท่านว่า

“อย่าอวดกล้ากับผี อย่าอวดดีกับตาย”

บางวันก็ไปพักผ่อนอารมณ์อยู่ในวัดบางขุนพรหม มีคนแถบนั้นนิยมนับถือ

ท่านมาก บางรายถวายที่สวนเข้าเป็นที่วัดก็มาก เต็มไปทั้ง ๔ ทิศทางตะวันตกถึงแม่น้ำ ซึ่งเป็นวัดทั้ง ๒ อยู่ในบัดนี้ ผึ่งเหนือจดคลองตะวันออกก็เป็นพรหมแดนกับบ้านพานบ้านหล่อ พระนครเป็นวัดกลางสวนท่านจึงสร้างพระ

คิดจะสร้างพระปางโปรดยักษตนหนึ่งในป่าไม้ตะเคียน ท่านคิดจะทำพระนั่งบนดอกไม้ ตะเคียนใหญ่ ท่านจึงเตรียมอิฐ ปูน หวาย ช่างก่อ แต่เป็นการไม่เร่ง ท่านก่อดอกไม้ขึ้นก่อนแล้วก่อขาพระเป็นลำดับขึ้นไป อนุมาณดูราวๆ ปีเถาะนพศก พ.ศ. ๒๔๑๐ (จ.ศ.๑๒๒๙) ทำพระพิมพ์ ๓ ชนิด สามชั้นนั้น ๘๔,๐๐๐ องค์ ทำด้วยผงบ้างลานจานเผาบ้าง กระจาดขาวเขียนยันต์เผาบ้าง ปูนบ้าง น้ำมันบ้าง ชันบ้าง ปูนแดงบ้าง น้ำลายบ้าง เสดบ้าง เมื่อเข้าไปมองดูคนตำคนโขลก มีจามมีไอขึ้นมา ท่านก็บอกว่า

“เอาใส่เข้าลงด้วย เอาใส่เข้าลงด้วย แล้วว่าดินักจะ ดินักจะ”

เสร็จแล้วตำผสมปูนเพชร กลางคืนก็นั่งภาวนาไปกดพิมพ์ไป ตั้งแต่ยังเป็นพระเทพกวีจนเป็นพระพุฒาจารย์ พระยังไม่แล้ว ยังอีก ๘ หมื่น ๔ พัน ที่สามกับที่สี่

หมดสนุก

ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก พ.ศ.๒๔๑๑ (จ.ศ.๑๒๓๐) ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลายามกับ ๑ บาท นาฬิกา สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ-พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา เกลิงถวัลย์ราชย์ได้ ๑๗ ปี ๖ เดือน ๑๔ วัน เวลานั้นอายุสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ ๘๑ ปี เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๓ ปีเศษ

เมื่อสมเด็จพระทราบแนวว่า สมเด็จพระจอมเกล้าสวรรคตแล้ว ท่านเดินร้องไห้รอบวัด เดินบ่นไปด้วยร้องไห้ไปด้วยว่า

“สิ้นสนุกแล้วๆ ครั้งนี้ๆ สิ้นสนุกแล้ว”

เดินร้องไห้โฮๆ รอบวัดระฆัง ดังจนใครๆ ได้ยิน

ครั้นสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้น เกลิงถวัลย์ราชย์สืบสันตติวงศ์แล้ว สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) จึงทำพระพิมพ์ ๕ ชั้น

๗ ชั้น ๙ ชั้น ขึ้นอีก ตั้งใจว่าจะถวายสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พิมพ์แล้วครั้ง
ก่อนนั้นได้แอบบรรจุไว้ในพระเกตุไชโยหมด แล้วพิมพ์พระ ๕ ชั้น ๗ ชั้น ๙ ชั้น
รวมกันให้ได้ ๘๔,๐๐๐ เท่ากับพระธรรมชั้นกำลังพิมพ์อยู่

วิธีการทำเช่นครั้งก่อน แลกแต่เสกข้าวในบาตรใส่ด้วย จานหนังสือใส่
บาตรไปด้วย ไปบิณฑบาต ก็จานหนังสือไปด้วย แล้วทำผงลงตัวเขียนยันต์
ตำปูนเพชร พิมพ์ไปทุกวันๆ กลางวันไปก่อเท้าพระวัดบางขุนพรหมเจริญทิวาวิหาร
ธรรมด้วย ดูช่างเขียนออกแบบกะส่วนให้ช่างเขียน ประวัติของท่านชั้นที่ผ่านมา
แล้วแต่ต้นจนจบตลอดจนท่านนมัสการพระพุทธบาท ตั้งแต่เป็นพระมหาโตมา จน
เป็นพระพุฒาจารย์ (โต) ก็ยังขึ้นพระพุทธบาทตามฤดูเสมอ

เมื่อครั้งทูลกระหม่อมพระ คือสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช
อยู่วัดสมอราย (ราชาธิวาส) ยังทรงซักถามพระมหาโตว่า

“ท่านเชื่อพระบาทลพบุรีเป็นของแท้หรือ”

พระมหาโตทูลว่า “เป็นเจดีย์ที่น่าประหลาดเป็นที่ไม่ขาดสักการะ”

กระต่ายตัวไหนจะดี

เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ยังเป็นมหาโตในแผ่นดินพระนั่งเกล้าทูลกระหม่อมพระยังเป็นพระราชบิดา คณะเจ้าอาวาสวัดสมอราย ได้นิมนต์มหาโตไปสนทนาด้วยเป็นทางที่จะชวนเข้าห่ม

รับสั่งถามว่า “มีบุรุษสองคนเป็นเพื่อนเดินทางมาด้วยกัน คนทั้งสองเดินมาพบไหมเข้าจึงทิ้งปอที่แบกมาเสียเอาไหมไป อีกคนหนึ่งไม่เอาคงแบกเอาไป ท่านจะเห็นว่าคนแบกปอดีหรือคนแบกไหมดี”

มหาโตทูลเฉลยไปอีกทางหนึ่งว่า “ยังมีกระต่ายสองตัว ขาวตัวหนึ่ง ดำตัวหนึ่ง เป็นเพื่อนร่วมหากินกันมาช้านาน วันหนึ่งกระต่ายสองตัวเที่ยวและเล็มหญ้ากิน แต่กระต่ายขาวเห็นหญ้าอ่อนๆ ผีงปากโน้นมีซุ่มจึงว่ายน้ำข้ามปากไปหากิน ผีงข้างโน้นกระต่ายดำไม่ยอมไปทนกินอยู่ผีงเดียว แต่นั้นมากระต่ายขาว ก็ข้ามน้ำไปหากิน ผีงข้างโน้นอยู่เรื่อย วันหนึ่งขณะที่กระต่ายขาวกำลังว่ายน้ำข้ามปาก

บั้งเกิดลมพัดจัด มีคลื่นปั่นป่วน กระแสน้ำเชี่ยวกรากพัดเอากระต่ายขาวไป จะเข้าฝั่งไหนก็ไม่ได้ เลยจมน้ำตายในที่สุด ส่วนกระต่ายดำก็ยังเที่ยวหากินอยู่ได้ไม่ตาย ฝ่าธุลีพระบาทลองทำนายว่ากระต่ายตัวไหนจะดี”

ได้สิ่งเพื่อง

ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยายคันทิวแห่งเก็บตลาดเอาผล
กำไรได้มาก แก่รู้ว่าในหลวงทรงโปรดผู้ทำบุญสร้างวัด แก่จึงสร้างวัดด้วยเงินราย
ได้ของแก สร้างเป็นวัดไว้ที่ในตรอกแพ่ง พระนคร ครั้นสร้างวัดแล้ว แก่ทูลขอ
พระราชทานนาม ทรงพระกรุณาโปรด พระราชทานนามว่าวัดคณิกาผล แก่จึง
นิมนต์มหาโตไปเทศน์ฉลอง

มหาโตเทศน์ว่า “เจ้าภาพคิดเพื่อเหตุเช่นนี้ทำด้วยผลบุญรอนอย่างนี้ ย่อม
ได้อานิสงส์สิ่งเพื่อง เช่นตากับยายฝังเงินเพื่องไว้ที่สิลารองหน้าบันได เงินสิ่ง
เพื่องหนีไปเข้าคลังเศรษฐี ไปติดอยู่กับเงินก้อนใหญ่ของเศรษฐี ตาจึงขุดตามรอยที่
เงินหนีไปเข้าไปจนถึงบ้านเศรษฐี เศรษฐีจึงห้ามมิให้ขุด”

“ตาก็จะขุดให้ได้ อ้างว่าจะขุดตามไฉนน้อยไปหาอายุใหญ่ เศรษฐีจึงถามว่า
อายุน้อยคืออะไร ตาก็บอกว่าอายุน้อยคือเงินที่เทวดาให้ผมสิ่งเพื่องเศรษฐีมันใจ
ว่า เงินในคลังมีแต่ก้อนใหญ่ๆ ทั้งนั้น เงินยอมหามิได้ จึงทำตาว่ถ้าขุดตามได้เงิน
สิ่งเพื่อง เราจะทำขวัญให้ตาทนิกเท่าตัว ถ้าขุดตามไม่ได้จะเอาเรื่องกับตารูาน
เป็นคนร้ายบุกรุก”

“ตาก็ยินยอมเลยชุดต่อไปได้พบเงินสสิ่งเฟื่อง คลานเข้าไปกอดกับเงินก้อนใหญ่ของเศรษฐีอยู่ เศรษฐีก็ยอมให้ตาปรับตามที่ตกลงกันได้ ครั้นเอาตัวตาขึ้นซึ่ง ก็ได้นำหนักเพียงแค่อสิ่งเฟื่องตามที่เทวดาเคยชั่งให้ ด้วยผลบุญที่ทำไว้น้อยตั้งมูลไว้ผิดฐาน”

“ตั้งเจ้าของวัดนี้สร้างลงไปจนแล้วเป็นการดี แต่ฐานตั้งไม่ถูกบุญใหญ่ผลจึงใหญ่ไปไม่ได้คงได้สสิ่งเฟื่องของเศษบุญเท่านั้น”

เจ้าของวัดขัดใจโกรธหน้าแดง แก่เกือบจะดำเสียอีก แต่เกรงเป็นหมิ่นประมาท แก่ประเคนเครื่องกัณฑ์กระแทกๆ ดังกุกกักใหญ่ แก่ก็ขึ้นไปเชิญเสด็จทูลกระหม่อมพระ มาประทานธรรมบอกอานิสงส์บ้างต่ออีกกัณฑ์

ทูลกระหม่อมทรงแสดงถึงจิตของบุคคลที่ทำการกล่าว

“ถ้าทำด้วยจิตผ่องใสไม่ซุนมัวจะได้ผลมาก ถ้าทำด้วยจิตซุนมัวย่อมได้ผลน้อย ดังเช่น สร้างวัดนี้ด้วยเรื่องซุนมัวทั้งนั้น แต่ท่านมหาโตท่านชกนิทานเรื่องทุกคตะบุรุษที่เคยทำการศรัทธาหวังไว้แต่ชาติก่อน ครั้นมาชาตินี้ได้อัตภาพเป็นมนุษย์เหมือนเขา แต่ยากจน จึงได้ไปอ้อนวอนของเงินเทวดาที่ต้นไม้ใหญ่ เทวดารำคาญจึงชั่งตัวบุรุษนั้นแล้วให้เงินตามน้ำหนัก ครั้นจะให้ก็น้อยก็จจะว่าแก่ลั้งให้ ครั้นจะให้มากก็ไม่เห็นมีบุญคุณ ควรจะได้มาก เทวดาจึงชั่งตัวให้เขาจะได้สิ้นธุระต่อว่าต่อขานชั่งให้ตามน้ำหนักตัวเป็นอันหมดแ่งที่จะค้อนดิงต่อว่า

เรื่องนี้ในฎีกาพระอภิธรรม พระฎีกาจารย์ท่านแต่งใส่ทำฉากให้พระมหาโต ตัดสินบุญรายนี้ ว่าได้ผลแห่งบุญจะอำนวยเพียงเล็กน้อย คือท่านแบ่งผลบุญเป็น ๘ ส่วน คงได้ผลแต่ ๓ ส่วน เหมือนเงิน ๑ บาท แปรเฟื่องโรงเว้าหายไปเสีย ๕ เฟื่อง คือ ๕ ส่วน คงได้แต่ ๓ ส่วน นี่ยังตื้นกที่เดียว

ถ้าเป็นความเห็นของข้าพเจ้า คงจะตัดสินให้ได้บุญเพียงสองไพเท่า นั้น ในการสร้างวัดด้วยวิคิดในใจไว้แต่เดิมเท่านั้น มิติเท่านี้ เอวัง ก็มีด้วยประการดังนี้”

หัวล้าน หัวเหลือง

ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) แต่เมื่อครั้งยังเป็นพระเทพกวี ได้เคยเทศน์คู่กับพระพิมลธรรม (เถิก) วัดพระเชตุพนสมอ เป็นคู่เทศน์ที่เผ็ดร้อนถึงอกถึงใจคนฟัง จนความทราบถึงพระภรรณสมเด็จพระจอมเกล้า ทรงนิมนต์เจ้าคุณทั้ง ๒ เข้าไปเทศน์ในพระบรมมหาราชวังครั้งหนึ่ง สมเด็จพระจอมเกล้าทรงติดเงินพระราชทานให้สลึงเพียง

พระเทพกวีไหวทันหันมาบอกพระพิมลธรรมว่า

“เจ้าเถิกจำเจ้าเถิก เจ้าเถิกรู้หรือยัง”

พระพิมลธรรมถามว่า “จะให้อะไรหนา”

“อ้าวท่านเจ้าเถิกยังไม่รู้ตัวใจจริงๆ แฮะ”

ท่านเจ้าเถิกถามรุกใหญ่ว่า “จะให้อะไรอีก นอกดอกเปล่านั้น”

พระเทพกวีว่า “จะนอกดอกทำไม เรามาเทศน์กันวันนี้ในวังมิใช่หรือ”

รับว่า "ในวังนะซี"

"ก็ในวัง ในคอก ในกำแพงด้วยซ้ำรู้ไหมทะเล"

"รู้อะไรนะ"

"จงรู้เถิดจะบอกให้ว่า ท่านเจ้าถึนั้นหัวล้านมีศรี ฝ่ายพระเทพกวินัน

หัวเหลือง สมเด็จพระบรมพิตร จึงทรงติดให้สลึงเพื่อรู้ไหม"

พอหมดคำ ก็ซาครินแน่นคึกบนพระที่นั่ง

เลยให้รางวัลองค์ละ ๑๐ บาท พอจงเอาเงินนี้มาแบ่ง จงจัดแจงให้เข้าใจ

พ่อถึหัวล้าน พ่อโตหัวเหลือง เป็นหัวละเฟื้องสองไพ ได้อีกษา ได้องค์ละ ๑๐ บาท

คราวนี้เจ้าจอมคึกคักกันแซ่ คุณแม่คุณแกยิงเหวี่ยงยิงฟันอ้าปากกันทวไปหมด

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ก็ทรงพระสรวล แล้วถวายพระธรรมเทศนาปุจฉา

วิสัยนาสิบไปจนจบ

ยถาอุตตริ สัพพีอุตตรอย

ครั้งหนึ่งเมื่อยังเป็นพระเทพกวี ได้เข้าไปฉันทนพระที่นั่งแล้วถวาย
สมเด็จพระจอมเกล้า ทรงสัพพยอกว่า

“ทำไมจึงไปให้เบรตเสียหมด คนผู้ที่จะไม่ให้บ้างหรือ”

สมเด็จพระพุฒาจารย์ยถาใหม่ว่า

“ยถาวาริ วทา ปุราบริ ปุเรนตีสาคร์ เอวเมวอิตทินน ทายกาน ทายิกาน
สพเพส อุกกปปติ”

รับสั่งว่า “ยถาอุตตริ สัพพีอุตตรอย” แล้วทรงรางวัล ๖ บาท สมเด็จพระเจ้า
วังที่ใด อะไรมิอะไรก็ขยายให้เป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้รางวัลทุกครั้ง

ในการที่จะนิมนต์สมเด็จพระพุฒาจารย์ไปเทศน์ ถ้ากำหนดเวลาท่านไม่รับ ถ้าไม่กำหนด
เวลาท่านรับทุกแห่ง ตามแต่ท่านจะไปถึง

คราวหนึ่งเขานิมนต์ท่านไปเทศน์ที่วัดหนึ่งในคลองมอญ สมเด็จพระพุฒาจารย์ไปถึงแต่เช้า

เจ้าภาพเลยต้องจัดให้มีเทศน์พิเศษขึ้นอีกกัณฑ์หนึ่ง เพราะกำหนดเอาไว้ว่าจะมีเทศน์คู่ตอนฉันเพลแล้ว เมื่อสมเด็จพระเจ้าไปถึงก่อนเวลาเลยต้องนิมนต์ให้เทศน์เป็นพิเศษเสียก่อนกัณฑ์หนึ่ง

พอ ๔ โมงกว่าพระพิมลธรรม (ติก) คู่เทศน์ก็ไปถึง สมเด็จพระเจ้าก็หยุดลงฉันเพล ครั้นฉันแล้วก็ขึ้นเทศน์

สมเด็จพระเจ้าถามท่านเจ้าติก ท่านเจ้าติกติดเลยหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบอกกล่าวสัพบุรุษว่า “ดูนะดูเถิดจ๊ะ ท่านเจ้าติกเขาฉลาดฉัน เขาเห็นฉันเทศน์ ๒ กัณฑ์ เขาเทศน์ยังมีได้สักกัณฑ์เขาจึงฉลาดฉัน ฉันถามเขา เขาจึงไม่พูดถามไม่ตอบนิ่งอม... ได้ยินว่า ทายกเขาจัดเครื่องกัณฑ์ให้ท่านเจ้าติกได้เท่ากับ ๒ กัณฑ์ เครื่องเท่ากันแล้ว”

ท่านเจ้าติกจึงถามบ้างว่า

“เจ้าคุณโทโสเป็นกิลเลสสำคัญ พาเอาเจ้าของต้องเสียทรัพย์ เสียชื่อเสียง เงินทอง เสียห้องเสียที่ เสียที่เสียทาง เสียอย่างเสียธรรมเนียม เสียเหลี่ยมเสียแตร็ม ก็เพราะลูกแก่อำนาจโทโส ให้โทษให้ทุกข์แก่เจ้าของมากกว่าลักษณะแรกโทโสจะเกิดขึ้น เกิดตรงที่ไหนก่อนนะขอรับ ขอให้แก้ให้ขาว”

๘. ความโกรธไม่ดีมีแต่เสีย

สมเด็จพระนั้งหลั้บกรนเสี่ยด้วย ทำเป็นไม่ได้ยินคำถาม ท่านเจ้าถึกก็ถามซ้ำอึ้ก ๒-๓ ครั้ง สมเด็จก็นั้งเฉย ท่านเจ้าถึกชักฉิวตวาดแหวออกมาว่า

“ถามแล้วไม่ฟังนั้งหลั้บใน”

ท่านเจ้าถึกตวาดซ้ำไป สมเด็จตกใจตื่นแล้วต่าออกไปด้วยว่า “อ้ายเปรด อ้ายกาก อ้ายท่า อ้ายถึกกวนคนหลั้บ”

ท่านเจ้าถึกมีพื้นฉิวอยู่ก่อนแล้ว ครันถูกต่าเสี่ยเกียรติในที่ประชุมชน เช่นนั้น ก็ชักโกรธชักฉิวลิมสังวร จึงจับกระโถนปามาตรงสมเด็จ

สมเด็จนั้งภาวนากันตัวอยู่ กระโถนไพล่ไปโดนเสาศาลา กระโถนแตกเบร็ยดัง สมเด็จเทศน์ผสมซ้ำแก้ลักษณะโห้โสว่า

“สั้ปบุรุษดูชิ เห็นไหมๆ เจ้าคุณพิมลธรรมองค์นี้ ท่านดีแต่ชอบคำเพราะๆ แต่พอได้รับเสี่ยต่า ก็เกิดโห้โสอั้ง เพราะอนั้ฐารมณั้ รูปร่างที่ไม่อยากจะดู มาก

ระทบนัยน์ตา เสียงที่ไม่น่าฟังมากกระทบหู กลิ่นที่ไม่น่าดมมากกระทบจมูก รสที่ไม่น่ากินมากกระทบลิ้น สัมผัสความกระทบถูกมากกระทบถึงกาย ความคิดที่ไม่สมคิด ผิดหมายมากกระทบใจ ให้เป็นมูลมาริบเกิดสัมผัสซาเวทนาขึ้นภายใน สรรวมไม่ทัน จึงดันออกข้างนอกให้คนอื่นรู้ว่าเขาโกรธ

ดังเช่นเจ้าคุณพิมลธรรมเป็นตัวอย่าง ถ้าเขายอท่านว่าพระเดชพระคุณแล้วท่านยิ้ม พอเขาด่าก็โกรธ โทโสเกิดในทวาร ๖ เพราะถูกกระทบกระเทือน สิ่งที่เป็นอนินทรีย์อารมณ์ไม่พอใจ ก็เกิดโกรธ แต่โทโสก็ไม่มีอำนาจกดขี่เจ้าของเลย เว้นแต่เจ้าของโง่เฟลอสติเช่นพระพิมลธรรมเถิกนี้ โทโสจึงกดขี่ได้ ถ้าฉลาดแล้วระวังตั้งสติไม่พลุ่งพล่าน

โทโสเป็นสหาชาติเกิดกับด้วยจิต ไม่ได้ติดอยู่กับใจ ถึงเป็นรากเงาเค้ามูลก็จริง แต่เจ้าของไม่นำพาหรือคอยห้ามปรามข่มขู่ไว้ โทโสก็ไม่เกิดขึ้นได้ เปรียบเช่นพีชพันธุ์เครื่องเพาะปลูก เจ้าของอย่าเอาไปดอง อย่าเอาไปแช่ อย่าเอาไปหมักในที่ฉ่ำแฉะแล้ว เครื่องพีชพันธุ์เพาะปลูกทั้งปวงไม่ถูกขึ้นแล้วออกไม่ได้ โทโสก็เช่นกัน ถ้าไม่รับให้กระทบถูกแล้ว โทโสก็ไม่เกิดขึ้นได้

ดูแต่ท่านเจ้าเถิกเป็นตัวอย่าง ตัวท่านเป็นเพศพระ ครั้นท่านขาดสังวรท่านก็กลายเป็นโพระ กระโดนเลยพลอยแตกโพละ เพราะโทโสของท่าน ท่านรับรองยึดถือทำให้มูลแฉะขึ้น จงจำไว้ทุกคนเทอญ

มีรายหนึ่งนิมนต์ท่านสมเด็จพระเจ้าโต และพระพิมลธรรม (เถิก) ไปเทศน์ท่านก็ใส่กันเป็นต้นว่า สมเด็จพระเจ้าโตท่านเทศน์บอกสัพบุรุษว่า รูปไปเทศน์กลางทุ่งนายังมีหมาตัวหนึ่ง เจ้าของเขาเรียกว่าอ้ายเถิก อ้ายถึงมันเห็นไส้อาตมา อาตมาไม่มีอะไรจะสู้ อ้ายเถิก หมามีแต่หุบบานๆ สู้ มันจะ หุบบานไม่ใช่อื่นหยาบคายหนาจ๊ำ คือฉันเอาร่มนี้เอง กางบานแล้วหุบเข้าจะ หุบบานๆ ๆ แล้วหมาหนี

หลักดี

ครั้งหนึ่งเข้ามณฑลทวายในพระบรมมหาราชวัง พอถึงตรงชั้นทรงเสื่อ
กระจุยลั่นแทบจะฆ่า แต่ท่านหลักดี มีสติสัมปชัญญะมาก
ท่านผสมก้มลงจับมุมเสื่อ เดินตามเสื่อตื้อตื้อไป สมเด็จพระจอมเกล้าฯ
ทรงทำพระสุรเสียง โอ๊ะ โหะๆ ๆ เจ้าคุณหลักดี เจ้าคุณหลักดี ทรงชม

กลางดึก

ครั้งหนึ่งไปเทศน์บ้านขุนนางผู้หนึ่ง พอบอกักราชแล้วคุยขึ้นว่า
"วันนี้เสียงคล่องเทศน์กุ่มารก็ได้"

ขุนนางผู้นั้นเลยให้เทศน์ทำนองกุ่มาร ชาวว่าเพราะดีผู้หญิงชอบ
ครั้งหนึ่งเขานิมนต์ไปเทศน์ที่ศาลาบ้านหม้อ อ.บางตะนาวศรี กัณฑ์ชูชก
ท่านไปถึงยามสาม เขาไปนอนกันหมด

ท่านไปถึงให้คนแจวติกลงตุมๆ ขึ้นแล้ว ท่านเทศน์ชูชกไปองค์เดียว
ชาวบ้านต้องลุกมาฟังท่านยังรุ่ง

อด อด อด

วันหนึ่งไปเทศน์ที่ไทรมา บ้านขุนนางอยู่ริมน้ำเขาตั้งธรรมมาสน์เทศน์ยังไม่มา ท่านจอดเรือถือคัมภีร์ขึ้นธรรมมาสน์ว่า อด อด อด อดๆ อยู่นานแล้วลงธรรมมาสน์ไป

ใบหวย

ก่อนที่จะเล่าเรื่องเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้า ใบหวย จะต้องย้อนไปกล่าวถึงเรื่อง หวย ก.ข. ที่มีขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ให้ผู้อ่านทราบความเป็นเค้าเงื่อนเสียก่อน เมื่ออ่านเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้า ใบหวยจึงจะเข้าใจได้ตระหนัก*

มูลเหตุที่จะตั้งอาคารหวยขึ้นในเมืองไทยนั้น มีในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้ดังนี้ว่า เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีเถาะ (พ.ศ.๒๓๗๔) น้ำมาก เมื่อปี มะโรง (พ.ศ.๒๓๗๕) น้ำน้อยข้าวแพง ต้องซื้อข้าวต่างประเทศเข้ามาจ่ายขาย คนก็ไม่มีเงินจะซื้อข้าวกิน

---

* ความที่กล่าวต่อไปนี้ คัดจากตำนานการเลียบอนเบี้ยแลเลิกหวย พระนิพนธ์สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ คัดมาลงไว้เฉพาะบางตอน

ต้องมารับจ้างทำงานคิดเอาข้าวเป็นค่าแรง เจ้าภานายอากรก็ไม่มีเงินจะส่ง ต้องเอาสินค้าใช้ค่าเงินหลวง ที่สุดจนเงินผูกปี้ก็ไม่มีเงินจะให้ต้องเข้ามารับทำงานในกรุงเทพฯ จึงทรงพระราชดำริแกลงไปว่าเงินตราบัว เงินตราครุฑ เงินตราปลาชุก (คือเงินบาท) พดด้วงที่ทำเมื่อในรัชกาลที่ ๑-๒-๓) ได้ทำให้ออกไปก็มาก หายไปเสียหมด ทรงสงสัยว่าคนจะเอาเงินไปซื้อฝิ่นมาเก็บไว้ขายในนี้ จึงโปรดให้จับฝิ่นเผาฝิ่นเสียเป็นอันมาก ตัวเงินก็ไม่มีขึ้นมา แลเงินหิงพระศรีชัยบาล (ตำแหน่งเป็นนายอากรสุรา เรียกกันว่าเจ็สวัง)

จึงกราบทูลว่าเงินนั้นตกไปอยู่ที่ราษฎรเก็บฝังดินไว้มากไม่เอาออกใช้ ถ้าอย่างนี้ที่เมืองจันทบูรขึ้นจึงมีเงินมา จึงโปรดฯ ให้เงินหิงตั้งหวยขึ้น^{*} ดังนี้ แลมีในจดหมายเหตุอีกแห่ง ๑ (นายก่อก่าวไว้ในกลอนเพลงยาวกำเนิดหวย) ว่าเจ็สวังแรกออกหวยเมื่อเดือนยี่ ปีมะแม ก็ต้องกระแส พระราชนิพนธ์จึงยุติได้เป็นแนวว่า การเล่นหวยแรกมีขึ้นในเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีมะแมจุลศักราช ๑๑๘๗ ตรงกับ พ.ศ.๒๓๗๘

เมื่อแรกเจ็สวังทำอากรนั้น โรงหวยตั้งอยู่ในกำแพงเมืองใกล้สะพานหัน (ภายหลังย้ายโรงหวยมาตั้งอยู่ริมสะพานข้ามคลองหลอดเหนือประตูสามยอด) ออกหวยเวลาเช้าวันละครั้ง ต่อมาไม่ช้าพระศรีวิโรจน์ดิศ เห็นเจ็สวังมีกำไร จึงกราบบังคมทูลขอตั้งโรงหวยอีกโรง ๑ อยู่บางบำฏ (บน) ออกหวยเวลาค่ำวันละครั้งหวยจึงมีเป็น ๒ โรง เรียกกันว่าโรงเช้าโรง ๑ โรงค่ำโรง ๑ ต่อมาหวยโรงพระศรีวิโรจน์ทำการไม่เรียบร้อย ที่สุดอากรหวยจึงไปรวมอยู่ที่โรงเจ็สวังแห่งเดียว เป็นต้นเหตุที่จะออกหวยเป็น ๒ เวลา และคงเรียกตามมูลเหตุเดิมว่า หวยโรงเช้า

---

* ผู้ที่ได้เป็นอากรหวย มีบรรดาศักดิ์เป็นที่ขุนบานเบิกบุรีรัตน์ คนทั้งหลายจึงพากันเรียกนายอากรหวยว่า "ขุนบาล" เหมือนเรียกนายอากรบ่อนเบี้ยว่า "ขุนพัดณ์" ฉะนั้น

เวลา ๑ หวยโรงค่าเวลา ๑ มาจนกระทั่งเลิกอาการหวย^๒

เมื่อแรกจะเกิดหวยขึ้นในเมืองจีน มีผู้เอาชื่อคนมาตั้งเป็นตัวหวย ๓๔ ตัว ครั้นต่อมามีผู้คิดเพิ่มเติมหวยขึ้นอีก ๒ ตัว เมื่อแรกหวยมีเข้ามาในเมืองไทย จึงมีจำนวนหวยเป็น ๓๖ ตัวนั้น ในเมืองจีนเขาเรียกตามชื่อคนที่สมมติเอามาเป็นตัวหวยที่โรงหวยทำเป็นฉลากเขียนเครื่องหมายไว้หลายอย่าง เพื่อจะให้คนทรงรู้จักหวย คือ

เขียนภาพรูปคนซึ่งสมมติเป็นตัวหวยอย่าง ๑

เขียนหนังสือเงินกำกับรูปภาพ บอกชื่อคนที่เป็นตัวหวยอย่าง ๑

เขียนรูปสัตว์อันสมมติว่า เป็นชาติก่อนของคนที่เป็นตัวหวย กำกับไว้ให้เป็นที่สังเกตด้วยอีกอย่าง ๑

แต่เมื่อเอาหวยเข้ามาเล่นในเมืองไทย ไทยอ่านหนังสือจีนไม่ออกและพูดจีนไม่ได้ เห็นแต่ฉลากรูปหวยก็รู้ไม่ได้ว่าเป็นตัวไหนๆ เจี๊หวงจึงคิดอ่านเอาตัวอักษรไทยเข้าหมายกำกับเพื่อให้ไทยรู้จักตัวหวย ดังนี้คือ

อักษร ก หมายถึงตัวอุปราชา ชื่อสามหวย ชาติเป็นพระนิ

อักษร ข หมายถึงตัวนายทหาร ชื่องวยโป้ ชาติเป็นเต่า

อักษร ช หมายถึงตัวขุนนางผู้ใหญ่ที่จ้อหงวน ชื่อเจียมกาย ชาติเป็นปลา

อักษร ค หมายถึงตัวผู้หญิงชาวตลาด ๒ คน ชื่อหะตั้ง ชาติเป็นหอยแครง

อักษร ต หมายถึงตัวภรรยาเจ้าเมือง ชื่อเม่งจู ชาติเป็นปลาตะเพียน

อักษร ฆ หมายถึงตัวหลวงจีน ชื่อยิดซัว ชาติเป็นไก่

อักษร ง หมายถึงตัวนายทหารใจร ชื่อจีเกา ชาติเป็นสิ่งโต

---

^๒ อาการหวย ก.ข. แรกตั้งขึ้นในเมืองไทยในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีมะแม พ.ศ.๒๓๗๘ เลิกในรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ปีมะโรง ประมวลเวลาอายุของอาการหวย ก.ข. ตั้งแต่เกิดขึ้นในเมืองไทยจนกระทั่งเลิกลำดับสูญ พอดี ๘๑ ปี

- อักษร จ หมายถึงนางชี ชื่ออันลือ ชาติเป็นแมวป่า
- อักษร ฉ หมายถึงคนฆ่าหมูขาย ชื่อจิตติ ชาติเป็นแมวลาย
- อักษร ช หมายถึงพลเมือง ชื่อชกขุน ชาติเป็นสุนัข
- อักษร ซ หมายถึงคนโซ ชื่อแหงวน ชาติเป็นไก่
- อักษร ฌ หมายถึงตัวขุนนาง ชื่อช่วยแก้ว ชาติเป็นไก่ฟ้า
- อักษร ฎ หมายถึงตัวคนใช้ของเจ้าเมือง ชื่อย่องเซ็ง ชาติเป็นห่าน
- อักษร ฏ หมายถึงตัวหลวงจีนเป็นที่ปรึกษา ชื่อกวางเหม็ง ชาติเป็นม้า
- อักษร ฏ หมายถึงตัวคนแจวเรือจ้าง ชื่อปิดติด ชาติเป็นหมู
- อักษร ถ หมายถึงตัวขุนนาง ชื่อพันกั๊ย ชาติเป็นหอยสังข์
- อักษร ท หมายถึงตัวนางงาม ชื่อเซียงเจียว ชาติเป็นนกอีแอ่น
- อักษร ฑ หมายถึงตัวเจ้าเมือง ชื่อไต้เผ็ง ชาติเป็นมังกร
- อักษร ฒ หมายถึงตัวหลวงจีน ชื่อเทียนสิน ชาติเป็นปู
- อักษร บ หมายถึงตัวหลวงจีน ชื่อแจหลี่ ชาติเป็นตะพานน้ำ
- อักษร ป หมายถึงตัวพลเมือง ชื่อกั้งลือ ชาติเป็นงู
- อักษร ผ หมายถึงตัวคนตกเบ็ด ชื่ออิวหลี่ ชาติเป็นเหยี่ยว
- อักษร ฝ หมายถึงตัวคนโซ ชื่อวงกั๊ย ชาติเป็นกิ้งผอย
- อักษร พ หมายถึงตัวคนโซ ชื่อกิดปิ่น ชาติเป็นแกะ
- อักษร ฝ หมายถึงตัวลูกเขยเจ้าเมือง ชื่อเกากั้ว ชาติเป็นกา
- อักษร ภ หมายถึงตัวโจรที่เป็นแม่ทัพ ชื่อคูนซัว ชาติเป็นเสือ
- อักษร ม หมายถึงตัวขุนนางนายทหาร ชื่อหันหุน ชาติเป็นควาย
- อักษร ย หมายถึงตัวขุนนาง ชื่อฮ่องซุน ชาติเป็นนกยูง
- อักษร ร หมายถึงตัวน้องสาวเจ้าเมือง ชื่อกิงเง็ก ชาติเป็นผีเสื้อ
- อักษร ล หมายถึงตัวหลวงจีน ชื่อเทียนเหลียง ชาติเป็นปลาไหล

อักษร ว หมายถึงตัวหลวงจีน ชื่อแซ่หุน ชาตินี้เป็นนกกกระลา

อักษร ส หมายถึงตัวขุนนาง ชื่อสะไฮ้ ชาตินี้เป็นกบ

อักษร ท หมายถึงตัวคนขายถ่าน ชื่อบ้องหลิม ชาตินี้เป็นผึ้ง

อักษร ฟ หมายถึงตัวคนโซ ชื่อ่ง่วนกิด ชาตินี้เป็นเนื้อทราย

อักษร อ หมายถึงตัวนักเรียน ชื่อบัวนิกิม ชาตินี้เป็นงูดิน

อักษร ฮ หมายถึงตัวขุนนางนายทหารรักษาด่าน ชื่อเจี๋ยสุน ชาตินี้เป็นหมาป่า

เพราะเหตุที่อาศัยอักษรไทยเข้ากำกับดังนี้ รัฐบาลจึงเรียกว่า "อักษรหวาย ก.ข." และพวกไทยที่เล่นหวาย จึงมักเรียกตัวหวายด้วยชื่ออักษรและชื่อจีนกำกับกัน ดังเช่นว่า "กอสสามหวาย ซ่อง่วยโป๊ สอสะไฮ้" เป็นต้น บางตัวก็เอาคำไทยใช้แทนชื่อจีน เช่นว่า "จอหลวงซี ฉอชายหมู ตอเรือจ้าง" บางตัวก็เอาภาษาไทยเข้าแทนทีเดียว ดังเช่น "ผอผี ผอฝน ฟไฟ" ฉะนั้นก็มี แต่ส่วนเงินถึงเงินในเมืองนี้เขาเรียกชื่อตัวหวายแต่ตามภาษาจีนว่า "สามหวาย และ ง่วยโป๊" เป็นต้น หากได้เรียกตัวอักษรไทยด้วยไม้

อนึ่งเมื่อแรกเอาหวายเข้ามาเล่นในเมืองนี้ เล่นเต็มตามแบบจีนคือในหวาย ๓๖ ตัวนั้น ถ้าออกตัวใดแล้วต้องเว้นหวายตัวนั้นและตัวอื่นที่มีชื่อพ้องกันเสีย ๓ วัน จึงจะเอากลับมาออกได้อีก จะยกตัวอย่างดังออกตัว บ. แจหลิแล้ว ต้องเว้นตัว บ. แจหลิแล้ว ตัว ผ. อิวหลิ จะออกภายใน ๓ วัน ไม่ได้ ฉะนั้นเป็นต้น เล่ากันว่า เมื่อหวายยังมี ๒ โรง เจี๊ส้วงออกตัว ง. จิกา มีคนแหงไม่ยอมให้เงิน ทำนองจะหาว่าเป็นตัวพ้องกับ ฟ เกากั๋ว หรือ ฉ จิตติที่ได้ออกแล้วหรืออย่างไรอย่างหนึ่ง เกิดวิวาทถึงจะตีรันฟันแทงกันครั้ง ๑ ฝ่ายข้างโรงพระศรีวิโรจน์ก็เกิดเหตุด้วยเรื่องออกตัว ฐ. ไข่เผิงครั้ง ๑ แต่จะเป็นเหตุอย่างไรหาปรากฏไม่ ถึงรัฐบาลต้องว่ากล่าวจึงตกลงลดตัวหวายเสีย ๒ ตัว คงให้มีแต่ ๓๔ ตัว แต่ยอมให้ออกติดต่อกันได้ ไม่ต้องเว้น ๓ วันตามแบบจีน จึงได้ยกตัว ง. จิกา และตัว ฐ ไข่เผิง อันเป็นตัว

เกิดความเสีย ไม่ได้ออกแต่นั้น^๑

ข้อใหญ่ใจความสำคัญของคนแหงหวย ก็คือที่จะคิดให้ถูกว่าหวยจะออกตัวใด แล้วดักแหงหวยตัวนั้น การเลือกตัวหวยที่จะแหงนี้เรียกว่าหาหวยดี มีวิธีของนักเล่นหวยหลายอย่าง บางคนก็คิดเตาใจขุนบาลว่าจะออกหวยตัวใดตามตำราการพนันที่เรียกว่าคิดโสฬส บางทีก็สืบถามตรวจตราหาเค้าเงื่อนว่า ขุนบาลจะออกหวยตัวไหนในวันหนึ่งวันใด มีวิธีหลายอย่างเหมือนกัน เบื้องต้นก็คือพยายามที่จะถามตัวขุนบาลเอง ขุนบาลถูกถามรำคาญจึงจ้างคนคิดไปหวยลวงบอกไว้ที่หน้าโรงหวยทุกวัน^๒ แต่บางครั้งขุนบาลถูกผู้ที่อยู่ใกล้ชิดอ่อนวอนถามบอกไปให้จริงๆ เขาแหงถูกก็มีบ้าง ยังพวกที่หาหวยดีโดยทางวิทยาคม เช่น บนบานขอหวยต่อวัตตุและบุคคลที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ก็มี แม้ที่สุดจนพระพุทธรูปหรือต้นไม้ก็มีคนไปอธิษฐาน ชัดถูรอยตัวหวยเมื่อจะผุดโผล่มาให้บ้าง ยังมีการขอหวยดีโดยวิธีอื่นๆ อีกจะดไว้ จะยกตัวอย่างแต่ที่ขอต่อบุคคล และไม่กล่าวถึงพกอลัจฉลชชิตีให้หวยเขาโดยมิจงฉาชีพ บางทีคนดีๆ เช่นพระสงฆ์ซึ่งคนทั้งหลายนับถือคุณวุฒิถ้าองค์ไหนชอบประพฤติแปลกๆ ก็มักมีคนเลยเข้าไปว่าท่านไปหวยให้เป็นทาน ดังเช่นเจ้าประคุณสมเด็จเจ้า ท่านมักชอบประพฤติแปลกๆ เมื่อพวกนักเลงหวยเห็นท่านประพฤติแปลกๆ อย่างนั้น ก็จับเลศนัยมาคิดแหงหวยถูกกันเนืองๆ จึงเกิดเลื่องลือว่าเจ้าประคุณสมเด็จเจ้า ไปหวยแมนด้วยประการฉะนี้ อันเรื่องเกี่ยวกับเจ้าประคุณสมเด็จเจ้า ไปหวยนั้น ได้ฟังเล่ากันมาหลายเรื่องจะเขียนลงไว้แต่บางเรื่องดังต่อไปนี้

^๑ หวยครึ่งเจี๊ส้วงนั้น กำหนดให้แหงได้ตัวละบาทเป็นอย่างมาก ใครแหงถูกก็เอาไปขึ้นเอาเงินที่เสมียนใช้ให้ ๓๐ ต่อ แต่ไม่คืนทุนเดิมให้ เพราะฉะนั้นผู้ที่ถูกคงได้แต่ ๒๙ ต่อ

^๒ กล่าวกันว่า อาจารย์หวยเมื่อจะบอกหวยให้ผู้ใด ต้องบอกไปให้ผู้ผู้นั้นคิดเอาเอง ว่าถ้าบอกให้ตรงๆ วิชานั้นจะเสื่อมความขลัง

เรื่อง ๑ ว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้จัดสิ่งของเครื่องกฐินแล้วลงเรือแจวขึ้นไปว่าจะไปทอดกฐินที่วัดแขวง จังหวัดอ่างทอง ไปจอดพักนอนอยู่ ณ ที่แห่ง ๑ ขโมยขึ้นลักเอาเครื่องกฐินไปหมด ท่านตื่นขึ้นแล้วดีใจเลยให้กลับส่งมา ใครถามว่าท่านว่าทอดกฐินแล้วหรืออย่างไร ท่านตอบว่า "ฉันได้บริจาคแล้ว ฉันขอแบ่งส่วนบุญให้พระเจ้า" ครั้นมาถึงบ้านบางตะนาวศรี แขวงจังหวัดนนทบุรีท่านได้ซื้อหม้อบรรทุกเต็มเรือมา ใครถามว่าซื้อไปทำไม ท่านตอบว่า "เอาไปแจกชาวบ้านกอกเขาจะ" แล้วก็แจกหม้อนั้นเรื่อยไป เข้าคลองบางลำภูออกคลองสะพานหัน แล้วแจวขึ้นไปจนถึงวัดระฆังฯ เขาว่าวันรุ่งขึ้นห้วยออกตัว ม. หันหันเซ็ด (คือออกตัว ม. หั้งเซ้าค่า)

เรื่อง ๒ ว่า เขาอาราธนาเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ไปเป็นอุปัชฌาย์บวชนาคที่วัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิฯ) ว่านาคนั้นชื่อกรุด โยมบิดาเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (อยู่) ๐ วัดสระเกศ ถึงเวลาท่านก็ข้ามไป เขาเอาคานหามมารับท่านที่ท่า ท่านขึ้นคานหามมีคนกันสับหนวดยไปตามทาง เวลานั้นเปลื้องมีลมพัดแรง พัดเอาสับหนวกก็กันหมุนไป ท่านก็ทำหมุนไปบนคานหามตามสับหนวสนั้น ท่านจะบอกใบ้ห้วยหรืออย่างไรไม่มีใครทราบ ว่าในวันรุ่งขึ้นห้วยออกตัว ม. หันหันด้วย

เรื่อง ๓ ว่า เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช มาที่วัดมหาธาตุฯ ด้วยธรรมาศ ๑ ไปคอยอยู่ที่ประตูวัดทางที่ท่านจะออก พอท่านออกไปถึง พระองค์นั้นก็กราบเรียนว่า "กระผมจะมาขอห้วยหลวงพ่อ เขาลือกันว่าหลวงพ่อให้ห้วยแม่น" ท่านตอบว่า "จะมายอนั้นเลยจะ" แล้วท่านก็หลีกไป เขาว่าวันรุ่งขึ้นห้วยออกตัว ย. ฮ่องซุน และตัว จ. อันลือ แต่พระองค์นั้นก็ไม่ได้ถูก

เรื่อง ๔ ว่า มีเด็กหญิงรุ่นสาวคน ๑ พายเรือเข้าไปขายขนมจีนในคลอง

---

* ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๘ พระชนมายุ ๙๑ พรรษา

วัดระฆังฯ (กุฎิเจ้าประคุณสมเด็จฯ อยุริมคลองนั้น) ท่านได้ให้ศิษย์ชื่อขนมจีนมา ฉ้น ๒ จาน เสร็จแล้วจะชำระเงิน เด็กหญิงนั้นบอกว่า “หนูไม่รับเงิน หนูถวาย หลวงปู่ค่ะ” ท่านว่า “ขนมจีน ๒ จาน นะแม่หนู” แม่เด็กหญิงนั้นจะกล่าวอย่างไรๆ ท่านก็ยังไม่พูดย่ออยู่ว่า “๒ จาน นะแม่หนูๆ” จนเด็กหญิงนั้นพายุเรือเลย กุฎิ ไปแล้ว ท่านก็ยังร้องบอกไปดังนั้นอีก เมื่อกลับถึงบ้านเด็กนั้นได้เล่าเรื่องให้บิดา มารดาฟัง ฝ่ายบิดามารดาจะคิดกันอย่างไร ไม่ทราบได้แหงหวายตัว จ. อันเลื้อย ทั้งเข้าค้ำก็ถูก ว่าได้เงินหลายร้อยบาท

เรื่อง ๕ ว่า เจ้าประคุณสมเด็จฯ ไปเทศน์ที่วัดบางปะกอก จังหวัดธนบุรี โดยเรือเก๋ง ก่อนที่ท่านจะไปเทศน์นั้น หวยได้ออกตัว ม. ยิดฉิว และตัว พ. กินปิ่น มาแล้วซากลับพอมมาถึงปากคลองบางกอกใหญ่ ท่านได้ออกมายืนที่หน้าเก๋งเรือ มือหนึ่งถือพานหมาก (ทองเหลือง) อีกมือหนึ่งเอาสาเกต่าหมากเคาะพานนั้น พร้อม กับร้องบอกว่า “ฉันกลับมาแล้วจ๊ะๆ” ตลอดทางจนถึงวัดระฆังฯ ในวันรุ่งขึ้นหวย ออกตัว ม. ยิดฉิว กับ ตัว พ. กินปิ่นซ้ำอีก

เรื่อง ๖ ว่า ในปีหนึ่งเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้แต่งวัดรับเสด็จจตุริน เอา ตึกตากระดาศที่เขาทำเป็นรูปช้างมาตั้งเรียงรายตามกำแพงแก้ว พระอุโบสถ พวกนักเลงหวยที่ไปในกระบวนพระกฐินนั้น เอาช้างเป็นนิมิตแหงตัว ฉ. ช ฉ ใน วันรุ่งขึ้นหวยออกตัว ฉ. ฮวยแก้ว ว่ามีคนถูกกันมาก

เรื่อง ๗ ว่า เจ้าประคุณสมเด็จฯ ข้ามฟากไปฝั่งพระนครด้วยกิจธุระอย่าง หนึ่ง พบชายหญิง ๒ คนผิวเมียนั่งอยู่ในเรือ ซึ่งบรรทุกแดงโมเต็มลำจอดอยู่ที่ท่า ข้างวัดหลวงทั้ง ๒ คนนั้น มีอาการส่อว่ามีความทุกข์ใจอย่างใดอย่างหนึ่งถาม ได้ความว่า บรรทุกแดงโมมาขายหลายวันแล้ว ก็ยังขายไม่ได้เป็นทุกข์กลัวจะ ขาดทุน ท่านจึงรับซื้อแดงโมนั้นทั้งหมด เมื่อให้ศิษย์ชำระเงินแล้ว ท่านได้บอกคิน แดงโมให้เป็นสิทธิ์แก่ชายหญิงนั้นแล้วหลีกไป ชาวเรือเจ้าประคุณสมเด็จฯ ชื่อ

แดงไม่ได้แพร่สะบัดไปโดยรวดเร็วราวกับไฟไหม้ป่าวว่าพวกนักเลงหวยถือเอาแดงโม
เป็นนิมิตแห่งตัว ม. หุนหันก็ถูก

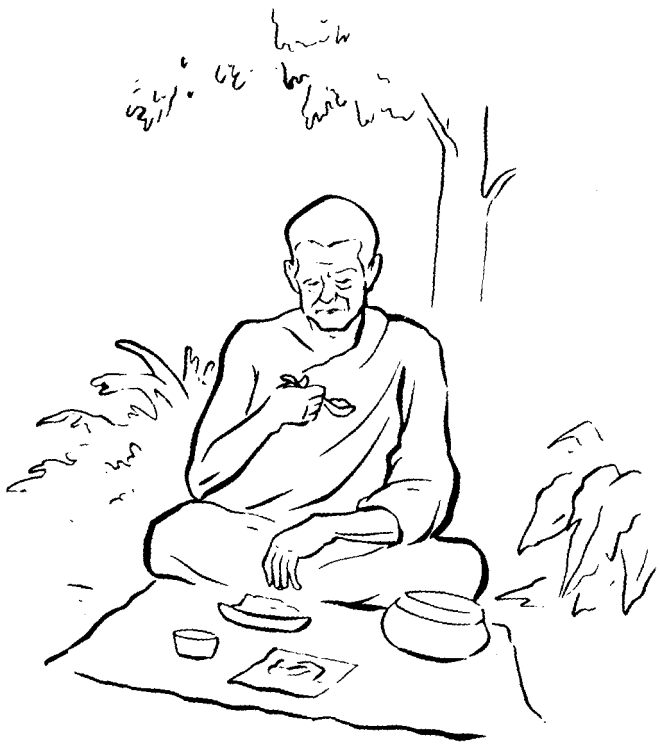
เรื่อง ๘ ว่า มีชายคน ๑ อยากแทงหวย จะไปขอกับเจ้าประคุณสมเด็จฯ
ก็เกรงท่านจึงให้บุตรชายอายุราว ๗-๘ ขวบไปขอ พ่อเด็กนั้นบอกขอหวย ท่านก็
ทำหน้าตาตมึงทึง จนเด็กนั้นตกใจกลัว กลับไปเล่าให้บิดาฟังว่าท่านไม่ให้หวย แต่
ท่านทำหน้าเหมือนยักษ์ เขาว่าบิดาเด็กนั้นได้แทงหวยตัว ย. ซ่องซุนก็ถูกรวยมาก

เรื่อง ๙ ว่า หลวงสวัสดิ์นคร (กล่อม จันทนบุปผา) เล่าว่าเมื่อเป็นเด็ก
อยู่วัดระฆังฯ วันหนึ่งไปเล่นกับเพื่อนเด็กๆ ที่ในลานโบสถ์ได้เห็นเจ้าประคุณสมเด็จฯ
มือถือยามใบเล็ก อีกมือหนึ่งถือยามใบใหญ่ลากไปรอบๆ โบสถ์ ทั้งตัวหลวงสวัสดิ์ฯ
และเด็กอื่นๆ ต่างเห็นแปลกและขบขันได้ไปบอกเล่าให้ใครต่อใครอีกหลายคนฟัง
ในวันรุ่งขึ้นหวยออกตัว ย. ย่องเชิง และตัว ย. ซ่องซุน ว่ามีคนถูกกันหลายคน

เรื่อง ๑๐ ว่า นางพุก สวัสดิ์นคร เล่าว่า เมื่อยังเป็นเด็กไว้จุก อายุอยู่
ในราว ๑๒ ขวบ ได้ไปกับมารดาในงานฉลองศาลาฟังธรรมที่ในตรอกเจ็สัวเนียม
(ตรอกอิศราณภาพ) เจ้าประคุณสมเด็จฯ ไปเทศน์ในงานนั้นด้วย แต่ก่อนจะเทศน์
เจ้าภาพได้ถวายไตรให้ครองไตร ๑ ขณะที่กำลังครองไตรนั้น มีหลายคนได้เห็น
ท่านคาดเชือกปอแทนรัดประคดเอว ต่างรู้สึกนึกขบขัน ที่เข้าใจว่าท่านไขหวยให้ก็มี
ในวันรุ่งขึ้นหวยออกตัว ป. กังสือ แต่จะมีใครถูกบ้างหาทราบไม่

ฉันข่าวสารกับหมูดิบ

สมเด็จพระโตท่านการบิณฑบาตไม่ขาด ท่านชอบไปจอดเรือในคลอง
บางนกแขวก พวกเขาริรตมาก แล้วท่านออกบิณฑบาตตอนเช้า พวกเขาริรตเข้าใจ
ว่ามาขอทาน เขาใส่ข้าวสาร หมูดิบ ท่านก็มานั่งเคี้ยวข้าวสารกับหมูดิบ

๙. เพลที่ไหน ฉันที่นั่น

บางทีไปเทศน์ทางคลองบางนกแขวก ท่านนอนจำวัดหลับไปพอบ่าย
สองโมงตื่นท่านถามคนแจวเรือว่า

“เพลหรือยัง”

เขาเรียนว่า “เพลแล้วขอรับ”

ท่านถามว่า “เพลที่ไหนจะ”

เขาเรียนว่า “เพลที่วัดล่างขอรับกระหม่อม”

ท่านอ้อนวอนเขาว่า “พ่อคุณ พ่ออย่าเห็นกับเหน็ดเหนื่อย พ่อช่วยพาฉัน
ไปฉันเพลที่วัดตึกลองเพลสักหน่อยเถอะจะ นี่กว่าช่วยชีวิตฉันไว้”

คนเรือแจวกลับลงไปอีกสามคั้งน้ำถึงวัดที่ตึกลอง ท่านขึ้นไปขออนุญาต
สมภารเจ้าวัดสมภารยอมปูเสื่อที่หอฉันใกล้กับคลองแล้วคนเรือยกสำรับกับข้าว
ขึ้นไปประเคนท่าน ท่านก็ฉัน

สมภารมากอดดูแล พระเด็กๆ แอบดู เจ้าพวกเด็กวัดก็กรูกรียวมาห้อมล้อม บ้างตะโกนบอกกันว่า พระกินข้าวเย็นไว้อยู่ เด็กบางคนกรียวเข้าไปบอกผู้ใหญ่ถึง บ้านเขาพากันออกมา บ้างมีสัมชมนกับข้าวลูกไม้ ก็ออกมาถวายเป็นอันมาก ฉันทันไม่ ทวาดไหว เลยเลี้ยงเด็กเลี้ยงคนเรืออ้อมแต่ตามกัน

(บางที่ท่านเห็นในตติยัคณฐฎีกา แก่โภชนะมีบาลีว่า "อญญตรรตติยา มาภุญชติ" แปลว่าให้เจ้าภิกษุขบฉันในเวลากาลตั้งแต่เห็นดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงอาทิตย์ ตก ยังเห็นดวงเรียกว่ากาล ถ้าคำคืนเรียกว่าวิกาล ฉันทันกลางวันนี้เป็นบัญญัติ เพิ่มเติม เมื่อครั้งแผ่นดินพระพิมลธรรมในกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีอยู่นั้น)

กราบคัมภีร์

จรรยาอาการของสมเด็จพระพุฒาจารย์โตพระองค์นี้ ประพฤติอ่อนน้อม
ยำเกรงผู้ใหญ่ และพระสงฆ์

ถ้าพระแบกคัมภีร์เรียน สามเณรแบกคัมภีร์เรียน หากท่านไปพบกลาง
ถนนหนทาง ท่านเป็นต้องหมอบก้มลงเคารพ

ถ้าพระเณรไม่ทันพิจารณาสำคัญว่าท่านก้มตนเคารพตน และก้มตอบ
เคารพตอบท่าน ที่นั่นเฒ่าไม่ต้องไปกัน ต่างหมอบกันแต่อยู่นั่นเอง

ถูกขับออกนอกประเทศ

ตั้งแต่ท่านรับสมณศักดิ์เป็นที่พระธรรมกิตติ จนกระทั่งเป็นพระเทพกวีได้ มีความผิดครั้งหนึ่ง เมื่อเทศน์ถึงตั้งกรุงกบิลพัสดุ์ และตั้งวงศ์ศกยราช ในพระปฐมโพธิ์ปริเฉทที่ ๑ นั้น แต่ในสมัยใช้กาลจะเทศน์พระปฐมโพธิ์ปริเฉทที่ ๑ ไม่ใช้กลางเดือน ๖ ท่านก็นำไปเทศน์ถวายว่า

“เมื่อตั้งกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว จึงนำบุตรกษัตริย์ในวงศ์เดียวกันมาเสก แต่ กษัตริย์องค์แรกได้นำพระชนินุฐานารีมาอภิเษกตามลัทธิคติของพวกเขาพราหมณ์ ที่พากันนิยมว่าแต่งงานกันเองไม่เสียววงศ์ จนเป็นโลกย์บัญญัติสืบมาช้านาน จนถึง กษัตริย์โอกาสวงศ์รัชกาลที่ ๑ รวมพี่น้อง ๗ องค์ เจ้าชาย ๓ เจ้าหญิง ๓ ออกจากเมืองพระราชบิดา มาตั้งเป็นราชธานี ชานานนามว่ากรุงกบิลพัสดุ์ตามบัญญัติของกบิลฤาษี

ตอนนี้ไปก็แต่งงานราชาภิเษก พี่เอน้อง น้องเอาพี่ เอากันเรื่อยไม่ว่ากัน เห็นตามพราหมณ์เขาถือมั่นว่าสมภินนวงศ์ไม่แตก พี่แตกน้องแน่นแผ่นดิน บริสุทธิไม่เจือไพร่ คราวนี้เลี่ยนอย่างมาถึงประเทศใกล้เคียงมีชฌิมประเทศ ก็

พลอยเอาอย่างกันสืบๆ มาจนถึงสยามประเทศก็เอาอย่างเอาที่เอานั่นขึ้นราชาภิเษก และสมรสกันเป็นธรรมเนียมมา

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไม่พอพระราชหฤทัย ไล่ลงธรรมมาสน์

“ไป ไป ไป ไปให้พ้นพระราชอาณาจักร ไม่ให้อยู่ในดินแดนของฟ้าไปให้พ้น”

พระเทพกวีออกจากวังเข้าไปนอนในโบสถ์วัดระฆังออกมาไม่ได้นาน ใช้ บิดนทาตบนโบสถ์ ลงดินไม่ได้เกรงผิดพระบรมราชโองการ

ครั้นถึงคราวถวายพระภจฺฉิน เสด็จมาพบเข้ารับสั่งว่า

“อ้าวไล่แล้วไม่ให้อยู่ในราชอาณาจักรสยามทำไมยังขึ้นอยู่อีกละ”

“ขอถวายพระพร ! อาตมาภาพไม่ได้อยู่ในพระราชอาณาจักร อาตมาภาพอาศัยอยู่ในพุทธจักร ตั้งแต่วันมีพระราชโองการ อาตมาภาพไม่ได้ลงดินของ มหาบพิตรเลย”

“ก็กินข้าวที่ไหน ไปถานที่ไหน”

“ขอถวายพระพร ! บิดนทาตบนโบสถ์นี้ ฉันทถาน ในกระโถน เทวดา คนนำไปลอยน้ำ”

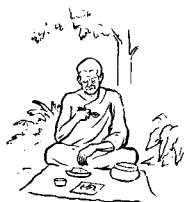
รับสั่งว่า “โบสถ์นี้ไม่ใช่อาณาจักรสยามหรือ”

ถวายพระพรว่า “โบสถ์เป็นวิสุคาม เป็นส่วนหนึ่งจากพระราชอาณาจักร กษัตริย์ไม่มีอำนาจจับไล่ได้ ขอถวายพระพร”

ลงท้าย “ขอโทษๆ” แล้วทรงถวายภจฺฉิน

ครั้นเสร็จการภจฺฉินแล้ว รับสั่งว่า “อยู่ในพระราชอาณาจักรสยามได้ แต่วันนี้เป็นต้นไป”

(เหตุนี้แหละทำให้พระเทพกวี คิดถวายอดีตเรก ทั้งเป็นคราวหมดรุ่นพระ ผู้ใหญ่ด้วย)

เทียนสู่ลม

ครั้งเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์แล้ว ท่านก็ยังเป็นตลกมากขึ้น คอยไหวพริบในราชการแจจตั้งขึ้นยิ่งกว่าเป็นพระเทพกวี ดูเหมือนคอยแนะนำเป็นบุโรหิตทางอ้อมๆ

ครั้งหนึ่งไปสวดมนต์ที่วังกรมท้าวฯ วังเหนือวัดระฆัง พอพายเรือไปถึงท้ายวัง เกิดพายุใหญ่ฝนตกทำใหญ่ เม็ดฝนโตโต คลื่นก็จัดลอกก็จัด สมเด็จพระพุฒาจารย์ เอาโอตันเถามาใบหนึ่ง แล้วจุดเทียนติดปากโอแล้วลอยลงไป บอกพระให้คอยดูด้วยว่าเทียนจะดับเมื่อใด พระธรรมถาวร เล่าว่าเวลานั้นท่านเป็นที่พระครูสังฆวิชัยได้เป็นผู้ตั้งตาคอยตามดู แลเห็นเป็นแต่โอโคลงไปโคลงมา เทียนก็ติดลูกแวววาบไปจนสุดสายตาเลยหน้าวัดระฆังก็ยังไม่ดับ

สุนัขไม่เห่า

ท่านเข้าบ้านแขกบ้านจีน ส่วนใหญ่ๆ เดินได้ สบายไม่ต้องเกรงสุนัขที่เขา
เลี้ยงนอนขวางทาง ท่านต้องก้มให้สุนัขแล้วยกมือขอทางเจ้าสุนัขว่า
“ขอดิฉันไปสักทีเกิดจ๊ะ”
แล้วก้มหลิกไป ไม่ข้ามสุนัข จะดูเท่าๆ ไร
จะเป็นสุนัขฝรั่งหรือสุนัขไทยล่า ก็ไม่เห็นเห่าท่าน นอนดูท่านทำแต่ตา
ปริบๆ มองๆ เท่านั้น โดยสุนัขจุกที่ปากเปราะๆ ก็ไม่เห่าไม่ห้ามท่าน

พจกฏทะเลบ้ำ

ครั้งหนึ่งสมโภชพระราชวังบนเขามโหฬารค์ เมืองเพชรบุรี ลังฆการี วา
ฎีกา ท่านไปเรือญวน ๔ แจว ออกทางปากน้ำบ้านแหลม เวลานั้นทะเลเป็นบ้ำ
คลื่นลมจัดมากชาวบ้านในอ่าวบ้านแหลมช่วยกันร้องห้ามว่า

“เจ้าประคุณอย่าออกไปจะล้มตาย”

ท่านตอบว่า “ไปจ๊ะ ไปจ๊ะ”

ท่านออกยืนหน้าแก่งเอาพชนีใบตาลโบกแหวกลมหน้าเรือ ลูกคลื่นโตกว่า
เรือท่านมากบังเรือมิดแต่ทางหน้าเรือคลื่นไม่มี ลมก็แหวกทางเท่ากับแจวในลำท้องรอง
น้ำเรียบแต่น้ำข้างๆ กระเซ็นบ้าง เพราะคลื่นข้างเรือทั้งสองโตเป็นตลิ่งทีเดียว

พระธรรมถาวรเล่าว่า เวลานั้นท่านเป็นพระครูปลัดไปกับท่านด้วยได้เห็น
หน้าอัศจรรย์ ใจท่านหายๆ ดูไม่รู้ว่าจะคิดเกาะเกี่ยวอะไร สมเด็จพระพุฒาจารย์
ท่านยืนโบกพัดเฉย คนก็แจวเฉยเป็นปกติ จนเข้าปากน้ำเมืองเพชร ท่านจึงเข้าแก่ง

เอนกาย ชาวปากอ่าวเมืองเพชรเกรงบารมีสมเด็จพระนันทมัยกษัตริย์ หัว
สรเสริญคุณสมบัติของสมเด็จพระนันทมัยกษัตริย์ (โต) ตลอดจนเจ้าขุนนางที่ตาม
เสด็จคราวนั้นว่าเจ้าพระคุณสำคัญมาก แจ้วฝาคีลนลมกลางทะเลมาได้ตลอด
โปรดไปร้องปราศจากอุทกอันตราย

ปริศนาธรรมดับกิเลส

ในปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘ (จ.ศ.๑๑๒๗) ปีนั้นเอง สมเด็จพระปวเรนทรา-
เมศร์มหิศเรศร์รังสรรค์พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชวัง (วังหน้า) เสด็จ
สวรรคต ในพระที่นั่งอิศเรศร์ ณ วัน...เดือนยี่ เป็นปีที่ ๑๕ ในรัชกาลที่ ๔
เถลิงราชย์ได้อุปราชาภิเษก ๑๔ ปี กับ ๓ เดือน พระชนม์ ๕๗ กับ ๔ เดือน
ประกอบโกศตั้งบนพระเบญจา ในพระที่นั่งอิศเรศร์ฯ นั้น

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานในพระ-
บวรศพ แต่พอเสด็จถึงพระทวาร พระที่นั่งนั้น พวกพระสวดพระอภิธรรม ๘ รูป
ท่านตกใจเกรงพระบรมเดชานุภาพ ท่านลุกวิ่งหนีเข้าแอบในพระวิสูตร (ม่าน) ที่
กั้นพระโกศ

ทรงทราบแล้วกริ้วใหญ่แหวก ๆ ว่า

“ดูซิ ดูซิ ดูถูกเข้า มาเห็นข้าเป็นเสื่อ เป็นยักซ์ เอาไว้ไม่ได้ต้องให้มันลึก

ให้หมด”

รับสั่งแล้วทรงพระอักษรถึงสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ส่งให้พระ-
ธรรมเสนา (เนียม) นำลายพระราชหัตถ์เลขามาถวายสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)
วัดระฆัง

ครั้นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) รับจากสังฆการี มาอ่านดูแล้วท่านก็จุด
ธูป ๓ ดอก แล้วจี้ที่กระดาดที่ว่างๆ ลายพระหัตถ์นั้น ๓ รูป แล้วส่งให้พระ
ธรรมเสนานำมาถวายคืนในเวลา นั้น

พระธรรมเสนาทูลเกล้าถวาย ทรงทอดพระเนตรเห็นรูปกระดาดใหม่ไม่ลาม
ถึงตัวหนังสือ ก็ทรงทราบปริศนาธรรม จึงรับสั่งว่า

“อ้อท่านให้เราดับราคะ โทสะ โมหะ อันเป็นไฟ ๓ กอง งตที่ งตที่ เอาเออะๆ
ถวายท่าน”

พระธรรมเสนาไปเอาตัวพระสวดมานั่งประจำที่ให้หมด แล้วทรงแนะนำ
สั่งสอนระเบียบจรรยาในหน้าพระที่นั่งให้พระรู้ระเบียบรับเสด็จแต่นั้นมาจนถึงทุก
วันนี้

ครั้งหนึ่งถึงเดือน ๑๑-๑๒ ลอยกระทงหลวง เสด็จลงประทับบนพระที่นั่ง
ชลังคะพิมาน (ตำหนักแพ) พร้อมด้วยฝ่ายในเป็นอันมาก

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) แจ้วเรือข้ามฟากฝ่าริ้วเข้ามาเจ้ากรมเรือตั้งจับ
เรือแหกทวน รับสั่งถามว่า

“เรือใคร”

เจ้ากรมกราบบังคมทูลพระกรุณา “เรือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)”

รับสั่งว่า “เอาเข้ามานี่”

ครั้นเจ้ากรมเรือตั้งนำเรือสมเด็จพระพุฒาจารย์ เข้าไปถวาย นิมนต์ให้นั่งแล้วรับสั่งว่า
“ไปไหน”

ทูลว่า “ขอถวายพระพรตั้งใจมาเฝ้า”

“ทำไมไม่เป็นถึงสมเด็จพระเจ้าแล้ว เหตุใดต้องแจวเรือเอง เสี่ยงภัยรตติยศแผ่นดิน”

ทูลว่า “ขอถวายพระพร ! อาตมาภาพทราบว่ เจ้าชีวิตเสวยน้ำเหล้า
สมเด็จพระเจ้าก็ต้องแจวเรือ”

“อ้อ ! จริง จริง การกินเหล้าเป็นโทษ เป็นมูลเหตุให้เสื่อมเสียเกียรติยศ
แผ่นดินใหญ่โตทีเดียว ตั้งแต่วันนี้ไปโยมจะถวายพระคุณเจ้า จักไม่กินเหล้าอีกแล้ว”

สมเด็จพระพุฒาจารย์เลยถวายยถาสัพพี ถวายพระพรลา รับสั่งให้ฝีพาย
เรือตั้งไปส่งถึงวัดระฆัง

คุณความดีมีมาก

ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมเทวมหามงกุฎ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ นั้น สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) ท่านได้ประพาศคุณงามความดีดำรงตะบะเดชะชื่อเสียงกระเดื่องเฟื่องฟุ้งมาในราชสำนักก็หลายประการ ในสงฆ์สำนักก็หลายประการ

จนท่านมีคนนับถือลือชาราษฎร ตลอดสิ้นแผ่นดินรัชกาลที่ ๔ เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง พ.ศ.๒๔๑๑ (จ.ศ.๑๒๓๐) เวลายาม ๑ กับ ๑ บาท สิริพระชนม์ ๖๔ เสวยราชสมบัติได้ ๑๗ ปี กับ ๖ เดือน ๑๔ วัน อายุสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) ได้ ๘๑ ปี รับตำแหน่งสมเด็จพระพุทธาจารย์มาได้ ๔ ปี สิ้นรัชกาลที่ ๔ นี้

มีดจริงหนอ !

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ คือสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเถลิงราชย์สุริยสมบัติ เป็นบรมกษัตริย์ครอบครองสยามรัฐ อาณาจักรในเดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ วันพุธ ปีมะโรง ศกนั้น พึ่งเจริญพระชนมายุได้ ๑๕ ปี ๗ เดือน ๙ วัน

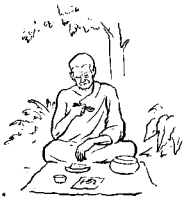
สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านจุดเทียนเล่มใหญ่เข้าไปในบ้านสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) คือสมเด็จพระประสาธ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เอาคัมภีร์หินบรึกแร่ ตาลปัตรทำทางเสด็จเทียนเล่มใหญ่เข้าไปที่บ้านสมเด็จพระประสาธในเวลากลางวันแสดๆ เดินรอบบ้านสมเด็จพระประสาธ (คลองสาน)

สมเด็จพระประสาธอาราธนาขึ้นบนทอนั่งแล้ว

“โยมไม่สู้มีदनักดอกเจ้าคุณ อนึ่งโยมนี้มีใจแน่นแฟ้นในพระพุทธศาสนา

แน่นอมนั่นคงเสมอ อึ้ง โยมทะนุบำรุงแผ่นดินโดยเที่ยงและ และตั้งใจประทับ
ประคองสนองพระเดชพระคุณโดยตรงโดยสุจริตคิดถึงชาติและศาสนาพระ-
มหากษัตริย์ เป็นที่ตั้งตรงอยู่เป็นนิตย์ ขอเจ้าคุณอย่าบวิรัตกให้ยิ่งกว่าเหตุนิมนต์
กลับได้"

ลิมโศก

หม่อมฉันเลิกตัวโปรดของสมเด็จพระประสาทถึงอนิจกรรมลง สมเด็จพระประสาทรักหม่อมฉันมาก ถึงกับโศกไม่คอยห่าง จึงให้นายให้ไปอาราธนาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังให้ไปเทศน์ดับโศกให้ท่านฟัง

นายก็ไปอาราธนาว่า "พณฯ หัวเจ้าท่านให้อาราธนาพระเดชพระคุณ ไปแสดงธรรมแก้โศกให้ พณฯ ท่านฟังขอรับกระผมในวันนี้เพลแล้วขอรับกระผม"

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) รับว่า "จะ เรื่องเทศน์แก้โศกนั้นฉันยินดีเทศน์นักจะ ฉันจะไปจะ"

ครั้นถึงเวลาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ก็ลงเรือกราบสี่ ไปถึงบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์วงศ์นั่งที่บัญญัติพาสน์

สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ก็ออกับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ปฏิสังขานแล้วจุดเทียน

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ขึ้นธรรมมาสน์ ให้ศิลาบอกตักกราชแล้วถวายพร แล้วเริ่มนิมิกเขปบทเป็นทำนองเส้นเหล่าในกัณฑ์ชูชก ว่า “ตะหากาลิง คะรัฎฐเรู ทุนนะวิญญูจะพราหมณวาสิ ชูชโกนามพราหมโณ ฯลฯ ตัสสอหาสิ”

แปลความว่า “ตะหากาเล ในกาลเมื่อสมเด็จพระบรมสอหน่อชินวงศ์วิศณุเวทหา ว่าความพระคลัง ที่สมเด็จพระประสาธต์ตั้งขึ้นนั้น พอกกล่าวถึงกำเนิดชูชกของท่าน ว่าผูกขึ้นใหม่ ขบขันคมสันมากกว่าความพระคลัง เพราะเหล่านอกแบบต้องขำอยู่เองและแลเห็นเป็นความจริงเสียด้วย

คราวนี้สมเด็จพระประสาธต์ก็ยิ้มเป็น พวกหม่อมๆ เหล่านั้น และคนผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้เด็ก ทนาย ข้าราชการ ฟังเป็นอันมาก ก็พากันยิ้มเป็นทุกคน

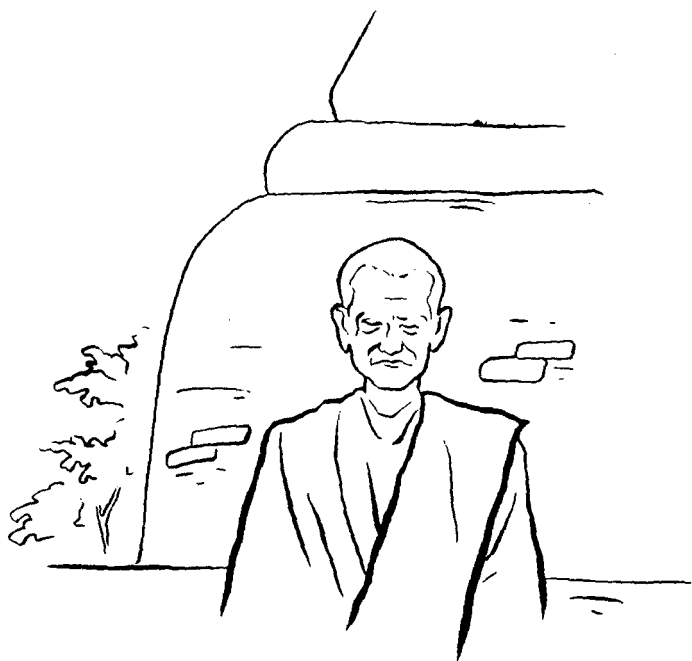
พอถึงแหล่ขอทาน แหล่ทวงทอง แหล่พานาง คราวนี้ก็ถึงกับหัวเราะกัน ท้องคัดท้องแข็ง ถึงกับเยี้ยวรดเยี้ยวรดก็มีบ้าง

ส่วนสมเด็จพระเจ้าพระยาเองก็หัวเราะถึงกับออกวาจาว่าสนุกดีจริง ชุนนางและ ทนายหน้าหอพนักงานเหล่านั้น ลืมเกรงสมเด็จพระประสาธต์ สมเด็จพระประสาธต์ ก็ลืมิศอกถึงหม่อมเล็ก ตั้งกองหัวเราะกึกกักไปทั้งบ้าน

เทศน์ไปถึงแหล่ยิงแหล่เชิญ แหล่นำทาง แหล่จบก็จบกัน ลงท้ายเหน้อย ไปตามกัน รุ่งขึ้นที่บ้านนั้นก็พูดลือกันแต่ชูชก สมเด็จพระเทศน์

ฝ่ายสมเด็จพระประสาธต์ก็ลืมิศอก ชักคุยเรื่องความชูชก ตรงนั้นผู้นั้นๆ แต่ง ไม่มีใครร้องให้ถึงหม่อมเล็กมานาน

๑๐. เทศน์ ๑๒ นักขัตร์

ล่วงมาอีกปีหนึ่ง ท่านพระยาผู้หนึ่งเคยนิมนต์พระมาแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟังอยู่เรื่อยๆ ที่บ้านของท่าน วันหนึ่งท่านคิดอยากจะฟังเทศน์จตุรวิสัย จึงใช้บ่าวคนหนึ่งว่าเจ้าจงไปนิมนต์เจ้าประคุณสมเด็จฯ ที่วัดมาเทศน์จตุรวิสัยสักกัณฑ์หนึ่งในค่ำวันนี้ ท่านหาได้เขียนกราบบอกชื่ออริยวิสัยให้บ่าวไปไม่ บ่าวก็รับคำสั่งไปนิมนต์เจ้าประคุณสมเด็จฯ ที่วัดว่า เจ้าคุณที่บ้านให้มาอาราธนาเจ้าประคุณไปแสดงธรรมที่บ้านค่ำวันนี้ เจ้าประคุณสมเด็จฯ จึงถามว่า ท่านจะให้เทศน์เรื่องอะไร บาวลืมน ชื่ออริยวิสัยเสีย จำไม่ได้ นึกคะเนได้แต่ว่า ๑๒ นักขัตร์ขอรับผม แล้วก็กราบลา

ฝ่ายเจ้าประคุณสมเด็จฯ ก็คิดว่า เห็นท่านพระยาจะให้เทศน์อริยวิสัย แต่บ่าวลืมนชื่อไป จึงมาบอกว่า ๑๒ นักขัตร์ ดังนี้ พอถึงเวลาค่ำท่านก็มีลูกศิษย์ตามไป เข้าไปแสดงธรรมเทศนา ที่บ้านท่านพระยาผู้นั้น มีพวกอุบาสกอุบาสิกา

คอยฟังอยู่ด้วยกันมาก

เจ้าประคุณสมเด็จฯ จึงขึ้นธรรมมาสน์ ให้ศิlobอกพุทธคักราช แลตั้งนโม ๓
 ทน จบแล้ว จึงว่าจตุณเฑียบทลิสสองนักชัตรว่า มุสิโก อุลโก พยคโฆ สโล นาโค
 สบไป อุลโส เอฟโก มกุกโฏ กุกุกโฏ สุนโซ สุกโร แล้วแปลเป็นภาษาไทยว่า มุสิโก
 หนู อุลโก วัผู้ พยคโฆ เสือ สโล กระจ่าย นาโค ฎใหญ่ สบไป ฎเล็ก อุลโส ม้า
 เอฟโก แพะ มกุกโฏ ลิง กุกุกโฏ ไก่ สุนโซ สุนข สุกโร สุกกร ฝ่ายท่านพระยา
 เจ้าของกัณฑ์กับพวกสัปปุรุษหายกทหายิกาก็มีความสงสัยว่าทำไมเจ้าประคุณ
 สมเด็จฯ จึงมาเทคนิ ๑๒ นักชัตรดั่งนี้เล่า แลสงสัยว่าบ่าวจะไปนิมนต์ท่านเรียก
 ชื่ออริยสังฆิตไปดอกกระมัง ท่านพระยาจึงเรียกบ่าวคนนั้นเข้ามาถามว่า เจ้าไป
 นิมนต์เจ้าประคุณสมเด็จฯ เทคนิเรื่องอะไร บ่าวก็กราบเรียนว่านิมนต์เทศเรื่อง ๑๒
 นักชัตร ขอรับผม ท่านพระยาจึงว่านั่นอะไรเล่า เจ้าลิมชื่ออริยสังไปเสียแล้ว ไป
 คว่าเอา ๑๒ นักชัตรเข้า ท่านจึงมาเทคนิตามเจ้านิมนต์นั้นซี

ฝ่ายเจ้าประคุณสมเด็จฯ ก็เป็นผู้ฉลาดเทคนิ ท่านจึงอธิบายบรรยายพหน้า
 ธรรมมาสน์ว่า อาตมภาพก็นึกอยู่แล้วว่าผู้ไปนิมนต์จะลิมชื่ออริยสังเสีย ไปบอกว่า
 ท่านให้นิมนต์เทคนิ ๑๒ นักชัตร อาตมภาพก็เห็นว่า ๑๒ นักชัตรนี้ คือเป็นต้น
 ทางของอริยสังแท้ทีเดียว ยากที่บุคคลจะได้ฟังธรรมเทศนาเรื่อง ๑๒ นักชัตรสัก
 ครั้งสักหน เทคนิที่โหนๆ ก็มีแต่เทคนิอริยสังทั้งนั้น ไม่มีใครจะเทคนิ ๑๒ นักชัตร
 สู้กันฟังเลย ครั้งนี้เป็นบุญลาภของมหาบพิตรเป็นอัศจรรย์เทพยเจ้าผู้รักษา
 พระพุทธศาสนาจึงได้ดลบันดาลให้ผู้รับใช้เคลิบเคลิ้มไปให้บอกว่าเทคนิ ๑๒
 นักชัตรดั่งนี้ อาตมภาพก็มาเทคนิตามผู้นิมนต์ เพื่อจะให้สาธุชนแลมหาบพิตรเจ้า
 ของกัณฑ์ได้ฟังธรรมเทศนา เรื่อง ๑๒ นักชัตร อันเป็นต้นทางของอริยสังทั้ง ๔
 จะได้ธรรมสวนานิสงส์อันล้ำเลิศซึ่งจะได้ให้ก่อเกิดปัจจเวกขณะญาณในอริยสังทั้ง ๔
 แท้ที่จริงธรรมเนียบนับปี เดือน วัน คืน นี้ นักปราชญ์ผู้รู้โหราศาสตร์

แต่ครั้งโบราณต้นปฐมกาลในชมพูทวีปบัญญัติตั้งแต่งขึ้นไว้ คือกำหนดหมายเอาชื่อดวงดาวในอากาศเวหา มาตั้งเป็นชื่อปี เดือน วัน ดังนี้ คือ

(๑) หมายเอาชื่อ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวอังคาร ดาวพุธ ดาวพฤหัสบดี ดาวศุกร์ ดาวเสาร์ รวม ๗ ดวง มาตั้งเป็นชื่อวันทั้ง ๗ วัน แลให้นับเวียนไปเวียนมาทุกเดือนทุกปี

(๒) หมายเอาชื่อดวงดาวรูปสัตว์ แลดาวรูปสิ่งอื่นๆ มาตั้งเป็นชื่อเดือนทั้ง ๑๒ เดือน มีดังนี้ คือ

เดือนเมษายน	ดาวรูปเนื้อ
เดือนพฤษภาคม	ดาวรูปวัวผู้
เดือนมิถุนายน	ดาวรูปคนคู่หนึ่ง
เดือนกรกฎาคม	ดาวรูปปูพาหรือปูทะเล
เดือนสิงหาคม	ดาวรูปราชสีห์
เดือนกันยายน	ดาวรูปนางสาวที่นารีใคร่
เดือนตุลาคม	ดาวรูปคันทิ้ง
เดือนพฤศจิกายน	ดาวรูปแมลงปอง
เดือนธันวาคม	ดาวรูปหนู
เดือนมกราคม	ดาวรูปมังกร
เดือนกุมภาพันธ์	ดาวรูปหม้อ (จะเข้)
เดือนมีนาคม	ดาวรูปปลา (ตะเพียน)

รวมเป็น ๑๒ ดาว หมายเป็นชื่อ ๑๒ เดือน

(๓) หมายเอาดาวรูปสัตว์ ๑๒ ดาวที่ประทับอยู่ในท้องฟ้าอากาศเป็นชื่อปีทั้ง ๑๒ ปี ดังนี้ คือ

ปีชวด	ดาวรูปหนู
-------	-----------

ปีฉลู	ดาวรูปวัวตัวผู้
ปีชกาล	ดาวรูปเสือ
ปีเถาะ	ดาวรูปกระต่าย
ปีมะโรง	ดาวรูปงูใหญ่ คือ นาค
ปีมะเส็ง	ดาวรูปงูเล็ก คือ งูธรรมดา
ปีมะเมีย	ดาวรูปม้า
ปีมะแม	ดาวรูปแพะ
ปีวอก	ดาวรูปลิง
ปีระกา	ดาวรูปไก่
ปีจอ	ดาวรูปสุนัข
ปีกุน	ดาวรูปสุกร

รวมเป็นชื่อดาวรูปสัตว์ ๑๒ ดวง ตั้งชื่อเป็นปี ๑๒ ปี ใช้เป็นธรรมเนียมเยี่ยงอย่างนับปีเดือนวันคืนนี้ เป็นวิธีกำหนดนับอายุกาลแห่งสรรพสิ่งสรรพสัตว์ในโลกทั่วไป ที่นับของใหญ่ๆ ก็คือนับอายุโลกธาตุ นับเป็นวัฏจักร มหาจักรภวัตรจักรเป็นต้น แลนับอายุชนเป็นรอบๆ คือ ๑๒ ปี เรียกว่ารอบหนึ่ง แล ๑๒ รอบ เป็น ๑๔๔ ปี แต่มนุษย์เราเกิดมาในภพชาตินี้ กำหนดอายุเป็นชายเพียง ๑๐๐ ปี แลในทุกวันนี้อายุมนุษย์ก็ลดถอยลงน้อยกว่า ๑๐๐ ปีก็มีมาก ที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไปถึง ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปี ก็มีบ้างในบางประเทศ ตามจดหมายเหตุของประเทศต่างๆ ได้กล่าวมา แต่มีเป็นพิเศษแห่งละ ๑ คน ๒ คน หรือ ๓ คน ๔ คน เท่านั้น หาเสมอทั่วกันไปไม่ แต่ที่อายุต่ำกว่า ๑๐๐ ปี ลงมานั้น มีทั่วกันไปทุกประเทศ จึงเป็นที่สังเกตได้ว่า คำเรียกว่าภพชาตินี้เป็นภาษาพราหมณ์ชาวชมพูทวีปแปลว่าคราวชั่วร้าย คือว่าสัตว์เกิดมาภายหลัง อันเป็นครั้งคราวชั่วร้าย นี้ย่อมทำบาปกุศลมาก จนถึงอายุสัตว์ลดน้อยถอยลงมาก

ด้วยสัตว์ที่เกิดในตันโลกตันกัลปนนั้น เห็นจะมากไปด้วยเมตตากรุณาแก่กันและกัน ชักชวนกันทำบุญกุศลมาก อายุจึงยืนหลายหมื่นหลายพันปี แลยังจะต่อลงไปข้างปลายโลก บางทีสัตว์จะทำบาปอกุศลยิ่งกว่านี้ อายุสัตว์บางทีก็จะเรี่ยรน้อยถอยลงไปจนถึง ๑๐ ปีเป็นชาย แลสัตว์มีอายุเพียง ๕ ปี จะแต่งงานเป็นสามีภรรยาต่อกันก็อาจจะเป็นไปได้ แลในสมัยเช่นนั้น อาจจะมีเกิดมิลกัญญา ขาดเมตตาดต่อกันแลกัน อย่างประหนึ่งว่านายพรานสำคัญในเนื้อ จะฆ่าฟันกันตายลงเกลื่อนกลาด ดังมีฉาชาติต้องยาพิษทั่วไปในโลก แต่สัตว์ที่เหลือตายนั้นจะกลับบ่าหน้าเข้าหาบุญก่อสร้างการกุศล ผู้คนในครั้งนั้นจะกลับมีอายุยืนยิ่งๆ ขึ้นไป จนอายุตลอดสองชาย ซึ่งแปลว่านับไม่ได้นับไม่ถ้วน ภายหลังสัตว์ทั้งปวงก็กลับตั้งอยู่ในความประมาทก่อสร้างบาปอกุศลครุ่นๆ ไปอีกเล่า อายุสัตว์ก็กลับลดน้อยถอยลงมากอีก ตามธรรมดาของโลกเป็นไปดังนี้

สมเด็จพระพุทธเจ้าของเรา ผู้เป็นพระสัมพันธัญญ์ตรัสรู้แจ้งในธรรมทั้งปวง พระองค์จึงทรงแสดงธรรมที่จริง ๔ ประการไว้ให้สัตว์ทั้งหลายรู้แจ้ง คือ

(๑) ความทุกข์มีจริง

(๒) สิ่งให้เกิดทุกข์มีจริง

(๓) ธรรมเป็นที่ดับทุกข์มีจริง

(๔) ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์มีจริง นี้แลเรียกว่าอริยสัจ ๔ คือ

เป็นความจริง ๔ ประการ ซึ่งเพิ่มอริยเข้าอีกคำหนึ่งนั้น คืออริยแปลว่า พระผู้รู้ ประเสริฐอย่างหนึ่ง พระผู้ไกลจากกิเลสอย่างหนึ่ง รวมอริย สัจจะสองคำเป็นนามเดียวกัน เรียกอริยสัจ แลเติมจตุรสังขยานามเข้าอีกคำหนึ่ง แลแปลงตัว ะ เป็นตัว ๑ เพื่อจะให้เรียกเพราะสละสลวยแก่ลิ้นว่า จตุราริยสัจ แปลว่าความจริงของพระอริยเจ้า ๔ อย่าง

ซึ่งท่านอ้างว่าความจริง ๔ อย่างนี้เป็นของพระอริยนั้น อธิบายว่าต่อไปนี้

พระอริยเจ้าจึงจะเห็นจริง คือพระอริยเจ้าเห็นว่า ให้เกิดความทุกข์จริง
 ตัณหาคือความอยากความดิ้นรนของสัตว์นั้น ให้เกิดความทุกข์จริง
 พระอมตมทานิพพาน ไม่มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นที่ดับทุกข์จริงและสุขจริง
 พระอริยมะพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมเห็นจริงแจ้งประจักษ์ในธรรม ๔ อย่างดังนี้
 แลสั่งสอนสัตว์ให้รู้ความจริง เพื่อจะให้ละทุกข์ เข้าหาความสุขที่แท้จริง
 แต่ฝ่ายปุถุชนนั้นเห็นจริงบ้างแต่เล็กน้อย ไม่เห็นความจริงแจ้งประจักษ์
 เหมือนอย่างพระอริยเจ้าทั้งปวง พวกปุถุชนเคยเห็นกลับไปว่า เกิดแล้วตายๆ แล้ว
 เกิดก็ดี ไม่เป็นทุกข์อะไรนักบ้างก็ว่าเจ็บก็เจ็บ สนุกก็สนุก ทุกข์ก็ทุกข์ สุขก็สุข จะ
 กลัวทุกข์ทำไม

บ้างว่าถ้าตายแล้วเกิดใหม่ ได้เกิดที่ดีๆ เป็นท้าวพระยามหาเศรษฐีมั่งมี
 ทรัพย์สมบัติมากมายแล้ว ก็หากกลัวทุกข์อะไรไม่ ขอแต่อย่าให้ยากจนเท่านั้น

บ้างว่าตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ ได้เสวยทิพยสมบัติ มีนางฟ้านับพัน
 แวดล้อมเป็นบริวาร เป็นสุขสำราญชื่นอกชื่นใจดังนั้นแล้ว ถึงจะตายบ่อยๆ ก็ไม่
 กลัวทุกข์กลัวร้อนอะไร

บ้างก็ว่า ถ้าไปอมตมทานิพพาน ไปนอนเป็นสุขอยู่ยาวนานแต่ผู้เดียว ไม่มี
 คู่เคียงเรียงหมอนจะนอนด้วยแล้วเขาก็ไม่อยากจะไป เขาเห็นว่าอยู่เพียงเมือง
 มนุษย์กับเมืองสวรรค์เท่านั้นดีกว่า เขาหาอยากไปหาสุขในนิพพานไม่ พวกปุถุชนที่
 เป็นโลกิยชนย่อมเห็นไปดังนี้

นี่แลการฟังเทศน์อริยสัง จะให้รู้ความจริง และเห็นธรรมที่ดับทุกข์เป็น
 สุขจริงของพระอริยเจ้าทั้ง ๔ อย่างนั้นก็ควรฟังเทศน์เรื่อง ๑๒ นักขัตร์เสียก่อน
 จะได้เห็นว่า วัน คิน เดือน ปี ซึ่งเป็นอายุของเราย่อมล่วงไปทุกวันทุกเวลา ประเดี๋ยว
 ก็เกิด ประเดี๋ยวก็แก่ ประเดี๋ยวก็เจ็บ ประเดี๋ยวก็ตาย เราเวียนวนทนทุกข์อยู่
 ด้วยความลำบาก ๔ อย่างนี้แลไม่รู้สิ้นรู้สุด เมื่อเราสลดใจเมื่อหน่ายต่อความเกิด

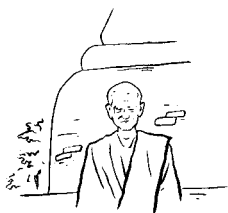
แก่เจ็บตายในโลกแล้ว เราก็ควรรีบเร่งก่อสร้างบุญกุศลจนกว่าจะได้มีบารมีแก่กล้า จะมีความสุขในสวรรค์ แลความสุขในอมตมหานิพพานในภายหลัง ซึ่งไม่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสุขเที่ยงแท้ถาวรอย่างเดียว ไม่มีทุกข์มาเจือปนเลย

แลเรื่อง ๑๒ นักฆัตร คือ ดาวชื่อเดือน ๑๒ ดาว แลดาวชื่อปี ๑๒ ปี แลดาวชื่อวันทั้ง ๗ วันนี้ เป็นที่นับอายุของเราไม่ให้ประมาท แลให้คิดพิจารณา เห็นความจริงในอริยสังข์ทั้ง ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเราไว้ ให้รู้ตามนั้นทีเดียว

สาธุชนทั้งหลายผู้มาได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่อง ๑๒ นักฆัตรกับอริยสังข์ ๔ ด้วยในเวลานี้ ไม่ควรจะโทมนัสเสียใจต่อผู้ไปนิมนต์ ควรจะชื่นชมโสมนัสต่อผู้รับใช้ไปนิมนต์อติมาภาพมาเทศน์ด้วย ถ้าไม่ได้อาศัยผู้นิมนต์เป็นต้นเป็นเหตุดังนี้แล้ว ที่ไหนจะได้ฟังธรรมเทศนาเรื่อง ๑๒ นักฆัตรเล่า ควรจะโมทนาสาธุการ อวยพรแก่ผู้ไปนิมนต์จงมาก เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายท่านพระยาเจ้าของกัณฑ์กับสัปบุรุษหายกัณฑ์ปวงได้ฟังธรรมเทศนาเรื่อง ๑๒ นักฆัตรกับอริยสังข์ ๔ ของเจ้าประคุณสมเด็จฯ แล้ว ต่างก็ชื่นชมยินดีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสบ้างก็ยิ้มน้อยยิ้มใหญ่ไม่มีใครจะวายยิ้มเลยแทบทุกคน ท่านพระยาเจ้าของกัณฑ์จึงว่า ข้าขอบใจเจ้าคนไปนิมนต์ ขอให้เจ้าได้บุญมากๆ ด้วยกันเถิด ฯ

คนอื่นเขาก็มีแรง

ครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ชราภาพมากแล้ว ท่านไปไหนมาเพื่ออุปเวศน์ ปวดปัสสาวะ ท่านออกมาปัสสาวะกรรมหลังแก่งข้างท้าย แล้วโยงโยงโค้งโค้งข้ามพนักแก่งเรือกลับเข้าไปในแก่ง

พอถึงกลางพระองค์ จำเพราะคนท้ายทั้ง ๔ ออกแรงกระทุ้มแจ้วพร้อมกันส่งท้ายเข้า สมเด็จพระท่านยังไม่อยู่เพราะชราภาพมาก ท่านอุตสาห์ขยับลดศีรษะออกจากแก่งเหลียวหลังไปว่ากับคนท้ายว่า

“พ่อจ่าอย่าเข้าใจว่าพ่อมีแรงแต่พ่อคนเดียวหนาจ่า คนอื่นเขาก็มีแรงยิ่งกว่าพ่อก็คงมีจะ”

ว่าแล้วก็โยงโยงกลับเข้าแก่งไปจำวัดอีก คราวนี้หม่อมราชวงศ์เจริญ บุตรหม่อมเจ้าทัพในกรมเทวา เป็นศิษย์นั่งหน้าแก่งไปด้วย จึงได้ยิน (หม่อมราชวงศ์องค์นี้ภายหลังได้เป็นสามเณร เป็นหม่อมราชวงศ์สามเณรเปรียญ ๖ ประโยค ภายหลังได้อุปสมบทในสำนักหม่อมเจ้าพระพุทธบาทพิลังก์ ภายหลังเลื่อนเป็นพระราชอาคันตุกะที่พระราชพัช เจ้าอาวาสวัดท้ายตลาด ภายหลังเลื่อนเป็นเจ้าอาวาสวัดระฆัง เป็นหม่อมราชวงศ์พระพิมลธรรม เป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดระฆัง รับพระสุพรรณบัฏทุกคราวในรัชกาลที่ ๕)

เผชิญหน้านักปราชญ์

ที่บ้านสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) มีการประชุมนักปราชญ์ทุกชาติ
ทุกภาษา ล้วนเป็นตัวสำคัญๆ รอบรู้การศาสนาของชาตินั้น

สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ให้ทนายอาราธนาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ไป
แสดงเผยแผ่ความรู้ในสิ่งที่ถูกที่ชอบด้วยการโลกการธรรม ในพุทธศาสนาอีก
ภาษาหนึ่งในชาติของสยามไทย

สมเด็จพระพุฒาจารย์ฯ ยินคำอาราธนา จึงรับสั่งว่า

“ฉันยินดีแสดงนักในข้อเข้าใจ”

ทนายกลับไปกราบเรียนสมเด็จพระประสาทว่า

“สมเด็จพระเจ้าฯ ที่วัดรับแสดงแล้ว ในเรื่องแสดงให้รู้ความผิดถูกทั้งปวงได้”

ถึงวันกำหนด สมเด็จพระเจ้าฯ ที่วัดระฆังก็ไปถึง

นักปราชญ์ทั้งหลายยอมให้นักปราชญ์ของไทย ออกความก่อนในที่ประชุม

ทั่วถึงแล้ว

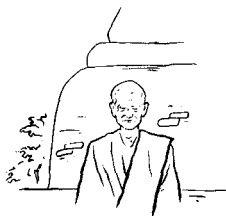
ทุกๆ คนจะรู้จักประโยชน์คุณเกื้อกูลตน ตลอดทั้งเมื่อนี้เมื่อนั้นจะรู้ประโยชน์อย่างยิ่งได้ ก็ต้องอาศัยกิจพิจารณาเลือกเฟ้นค้นหาของดีของจริง เดินเห็นชัดปรากฏแก่คน ก็ด้วยการพิจารณาของคนนั่นเอง ถ้าคนใดสติปัญญา อดยปัญญา พิจารณา เหตุผล เรื่องราว กิจการงาน ของโลก ของธรรม แต่พื้นๆ ก็รู้ได้พื้นๆ ถ้าพิจารณาด้วยสติปัญญาเป็นอย่างกลางก็รู้เพียงชั้นกลาง ถ้าพิจารณาด้วยสติปัญญาอันละเอียดลึกซึ้ง ในข้อนั้นๆ อย่างสูงสุด ไม่หลับหูหลับตา ไม่มกมายแล้ว อาจจะมีผลแก่ตนประจักษ์แก่ตนเอง ดังปริยายมา ทุกประการจบที่

จบแล้ว ท่านลงจากบัลลังก์ นักปราชญ์ชาติอื่นๆ ภาษาอื่นๆ มีแขกแลฝรั่งเป็นต้น ก็ไม่อาจออกปากขัดคอคัดค้านถ้อยคำของท่านสักคนอึดอันผู้หมด

สมเด็จพระเจ้าพระยาพยุหยาภรณ์ให้หมื่นนักปราชญ์ในชาติทั้งหลายที่มาประชุมคราวนั้นให้ขึ้นบัลลังก์ ก็ต่างคนต่างแหงไม่อาจนำออกแสดงแถลงในที่ประชุมได้ถึงต่างคนต่างเตรียมเขียนมาก็จริง

แต่คำของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ครอบไปหมด จะยกย้ายโวหารหรือจะอ้างเอาศาสตาสถาของตนๆ มาแสดงในที่ประชุมเล่า เรื่องของตัวก็ชักจะเก้อ จะต่ำจะขึ้นเหนือความพิจารณาที่สมเด็จพระเจ้าที่วัดระฆังก็กล่าวนั้นไม่ได้เลย ลงนั่งพยักหน้าเพียงให้กันขึ้นบัลลังก์ใครก็ไม่อาจขึ้น สมเด็จพระประสาธน์เองก็ชิมทราบได้ดี เห็นจริงตามปริยายของทางพิจารณารู้ได้ตามนั้น ตามภูมิ ตามกาล ตามบุคคล ที่ยิ่งและหย่อน อ่อนและกล้า จะรู้ได้ก็ด้วยการพิจารณา ถ้าไม่พิจารณา ก็หาความรู้ไม่ได้เลย ถ้าพิจารณาต่ำ หรือน้อยวันพิจารณา หรือน้อยพิจารณาก็มีความรู้ไม่พอทางความรู้จริงของสมเด็จพระเจ้าที่วัดทุกประการ

วันนั้นก็เป็นการประชุมปราชญ์ ต่างคนต่างลากลับ

อุปมาพระนิพพาน

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) องค์นี้ พุทธธรรมสากัจฉากันในที่สภากาการต่างๆ ถ้ามีผู้ถาม ถ้ามขึ้นว่า คำที่เรียกกันว่านิพพานๆ นั้น บางคนเป็นนักแปลก็แปลตามศัพท์ว่า ดับบ้าง ออกจากเครื่องร้อยรัดบ้าง แปลว่าเกิดแล้วไม่ตายบ้าง ตายแล้วไม่มาเกิดบ้าง ดับจากกิเลสบ้าง ดับไม่มีเศษเป็นนิรินทพินาสบ้าง เลยไม่บอกพื้นฐานเป็นทางเดียว จะยังกันและกันให้ได้ความรู้จักพระนิพพานเป็นเงาๆ หรือรู้ราวบ้างก็หึงยาก จึงพากันหารือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ในเรื่องใครรู้จักนิพพาน

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านว่าท่านก็ไม่รู้แห่ง แต่จะช่วยชี้แจงอุปมาเปรียบเทียบให้รู้และเข้าใจเอาเอง ตามเหตุแลผล เทียบเทียบได้บ้างว่านิพพานจะรู้ได้อย่างไร

ท่านอุปไมยด้วยหญิงสองคนพี่น้องจ้องคิดปรารภปรารมภ์อยู่แต่การมีผิว อุตสาห์อาบน้ำ ทาขมิ้น นุ่งผ้าใหม่ ผัดหน้า ทวีผมแปร์ ก็ประสงค์ความรักให้เกิด

กับชายผู้แลเห็นจะได้มาสู่ขอเป็นสามีเท่านั้น ครั้นล่วงมาก็สบโชคสบช่องของคนพี่
 สามีผู้มีชื่อมีหน้ามาขอ ได้ตกลงแต่งงานร่วมห้องร่วมหอกันแล้ว หญิงผู้ที่เป็น
 นางน้องสาวก็มาเยี่ยมแล้วตั้งวิงวอนเข้าชี้ซักถามว่า

“พี่จ๋า การที่พี่หลับนอนกับผัวนั้น มีรสมีชาติครีกครื้นสนุกสนานชื่นบาน
 เป็นประการใด จงบอกให้ฉันรู้อ้าง”

นางพี่สาวก็ไม่รู้แห่งจะนำความรื่นรมย์สมสนิทด้วยสามีนั้น ออกมาตีแผ่
 เปิดเผยให้น้องสาวสมรู้ตามเห็นตามในรื่นรมย์แห่งโลกสันนิวาสได้ นางพี่สาวก็ได้
 แต่บอกว่ามีผัวบ้างก็จะรู้อเอง ไม่ต้องถามเอาเรื่องกับพี่หรอก

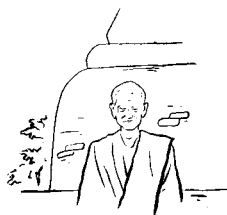
ครั้นอยู่มาไม่ช้านาน นางผู้เป็นน้องได้สามีแล้วไปหาพี่สาวๆ ถามว่า “การ
 หลับนอนรมย์รื่นชื่นใจกับผัวน้องมีความรู้ว่าเป็นเช่นไร ลองเล่าบอกออกความให้พี่
 เข้าใจบ้างซิแม่ น้อง”

นางน้องสาวฉะเลาะตอบพี่สาวทันทีว่า

“พี่ไม่ต้องเฝ้า ไม่ต้องเฝ้า แล้วพี่น้องหญิงคุณนั้นก็นั่งสำรวลหัวเราะกัน
 ตามฐานที่รู้รสสังวาสเสมอกัน”

ข้ออุปมานี้ฉันใดก็ตี พระโยคาวจรกฤษทุตรมีความมุ่งหมายจะออกจากชาติ
 จากภพเมื่อหน่ายโลกสันนิวาส เห็นว่าเป็นหม้อต้มหรือเรือนอันไฟไหม้ คิดจะออก
 จะหนีให้พ้น ก็ทำความพยายามแข็งข้อถกเขมรจะเผ่นข้ามให้พ้นจากหม้อต้มสัตว์
 และเรือนไฟอันไหม้ลุกลาม ก็เตรียมตัวทำศิลปะปริสฺฐที่ปราศจากโทษเศร้าหมอง
 ทำสมาธิตั้งใจตรงจงใจทำสัมมะณะกัมมัฏฐาน ทำปัญญาให้เป็นวิปัสสนาญาณอย่าง
 ยิ่งยอด ตัดสังโยชน์ให้ขาดเด็ดแล้วด้วยมีตมกกล้า กล่าวคือ โคตรภูญาณ
 อนุโลมญาณ มรรคญาณ ทำช่องให้แว้งว้างเห็นแสงสว่างปรากฏ

พระโยคาวจรกฤษทุตรก็กำหนดดวงจิต จิตวางอารมณ์ วางสัญญา วาง
 อุบาทนเครื่องยึดถือ ทำลายเครื่องกั้นทั้ง ๕ ละวางได้ขาด ประกอบองค์ ๕ คือ

วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกกคตา ฟอกใจ คราวนี้ใจก็ก่อปรด้วยวิสุทธิ ๗ เมื่อวิสุทธิ ๗ ประการผุดขึ้นแล้ว พระโยคาวจรกฤษฏ์ก็มาละวิตก ลีวิจารณ์ ละปิติ ละสุข ละเอกกคตา เหลือแต่อุเบกขาญาณดำเนินไป อุเบกขาญาณเมืองด์ ๖ ประการเป็น พื้นมโนธาตุ ก็กลายเป็นอภัยากฤตไม่ติดบุญ ไม่ติดบาป ต่อไป จะยังมีลมหายใจ หรือหมดลมหายใจมโนธาตุก็ตั้งอยู่ตามตำแหน่ง ไม่เข้าสิงในเบญจขันธ์ต่อไป เรียกว่า ธรรมธาตุ บริสุทธ์จำเพาะตน เรียกว่าพระนิพพาน ท่านผู้ได้ผู้ถึงท่านรู้กันว่าเป็นเอกนตบรมสุข ไม่ระคนปนด้วยทุกข์ต่อไปท่านไม่ต้องซักถามเข้าชี้ เช่นหญิงทั้ง ๒ ดังสำแดงมา

๑๑. เลิกเทศน์เลิกสวด

ในปลายปีมะเมีย โทศก นี้มา พ.ศ.๒๔๑๓ (จ.ศ.๑๒๓๒) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ได้มีลายลิขิตแจ้งแก่กรมสังฆการีว่า

“จะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกเป็นกิตติมศักดิ์ ด้วยเหตุซราทุพพลภาพไม่สามารถรับราชการเทศน์แลสวดฉัน ในพระบรมมหาราชวังได้”

ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตตกเป็นพระมหาเถรกิตติมศักดิ์ และได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาหม่อมเจ้าพระ (ทัส) ในกรมสมเด็จพระราชวังหลัง ขึ้นเป็นพระราชาคณะรองเจ้าอาวาสพระราชทานพระสุพรรณบัฏ มีราชทินนามว่า หม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลันท์มีฐานา ๓ รูป มีนิตยภัตรเดือนละ ๑๖ บาท ค่าข้าวสาร ๑ บาท เป็นผู้ช่วยบัญชากิจการวัดระฆังต่อไป

พูดกับนกกา

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ตั้งแต่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ปลดชราयกเป็นสมเด็จพระราชาคณะกิตติมศักดิ์แล้ว ท่านก็คลายอิสริยยศ บริวารยศ แบกตาลปัตรเอง พายเรือบิณฑบาตเอง จนเป็นที่คุ้นเคยกับอีกา กาจับปากกินอาหารกับท่าน จนท่านพูดกับกาที่ประตูนองคสิลา (ประตูตุน)

กาดัวหนึ่งบอกว่าจะไปวัดมหาธาตุ กาดัวหนึ่งว่าจะไปทำเตียน สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ว่า

“ไปทำเตียนดีกว่าไปวัดมหาธาตุ เพราะคนเขาทิ้งหัวกุ้งหัวปลา หมักหมมไว้มาก หัววัดมหาธาตุถึงมีโรงครัวก็จริง แต่ว่าคนเขาขนเก็บกวาดเสียหมดแล้วจะ”

ช่วยขโมย

เวลาจำวัดอยู่ในกุฏิของท่านที่วัดระฆังนั้น เจ้าขโมยเจาะพื้นกุฏิล้วงเอาข้าวของที่วางเกลื่อนไว้ เจ้าขโมยล้วงไม่ถึง ท่านก็ช่วยเอาไม้เคียวของนั้นๆ เข้าไปให้ใกล้มือขโมย

เจ้าขโมยลักเซ็นเรือได้ฤกษ์ ท่านก็เปิดหน้าต่างสอนขโมยว่า

“เซ็นเบาๆ หน่อยจ้ะ ถ้าดังไปพระท่านได้ยินเข้าท่านจะตีเอา เจ็บเปล่าจ้ะ เซ็นเรือบนแห้ง เขาต้องเอาหมอนรองข้างทำให้โด่งก่อนจ้ะถึงจะกลิ้งสะดวกดี เรือก็ไม่ชำไม่รั่วจ้ะ”

เจ้าขโมยเกรงใจไม่เซ็นต่อไป

ปราบแม่หน้าคพระโขนง

ครั้งเมื่อนางนาคบ้านพระโขนง ตายทั้งกลมปีศาจของนางนาคกำเริบ เข
ลือกันต่อมาว่าปีศาจนางนาคมาเป็นรูปคนช่วยผู้วิดน้ำเข้านาได้ จนทำให้ชายผู้ผู้ผู้มี
เมียใหม่ไม่ได้ ปีศาจนางนาคเที่ยวรังควานหลอนหลอก

คนเดินเรือในคลองพระโขนงไม่ได้ ตั้งแต่เวลาเย็นตะวันรอนๆ ลงไป ต้อง
แลเห็นปีศาจนางนาคเดินท่อมสี่ข้าง โหนตัวบนต้นโพธิ์ต้นไทรบ้าง

พระสงฆ์ในวัดพระโขนงมันก็ล้อเล่น จนกลางคืนพระภิกษุสามเณรต้อง
นอนรวมกัน ถ้าปลุกไปนอนองค์เดียวเป็นต้องถูกปีศาจนางนาครบกวน

จนเสียงกรือกแกกรักอื่นๆ ก็เหมามาเป็นปีศาจนางนาคไปหมด

นักเลงเที่ยวกลางคืนก็ต้องหยุดเขาลงเพราะกลัวปีศาจนางนาค

พวกหมอมผีไปทำเป็นผู้วิเศษตั้งพิธีผูกมัดเรียกภูตมัน มันก็เข้ามานั่งแลบ
ลิ้นเหลือกตาเอาเจ้าหมอตองเจิ้งมันมาหลายคน

พวกแย่งชิงล้างลักปลอมเป็นนางนาคหลอกหลวงเจ้าของบ้าน เจ้าของบ้าน
กลัวนางนาคเลยมุดหัวเข้ามุ้ง ขโมยเก็บเอาของไปสบาย คำลงก็ต้องล้อมต้อนั่ง

กองกันยั้รุ่งก็มี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านรู้เหตุปีศาจนางนาคกำเริบเหลือมือหมอ ท่านจึงลงไปค้างที่วัดมหาบุศย์ในคลองพระโขนง พอค่ำท่านก็นั่งอยู่ปากหลุม แล้วท่านเรียกนางนาคปีศาจขึ้นมาสนทนากัน ฝ่ายปีศาจนางนาคก็ขึ้นมาพูดจาทกลงกันอย่างไรไม่ทราบ ลงผลท้ายที่สุดท่านได้เจาะเอากระดูกหน้าผากนางนาคที่เขาฝังไว้มาได้ แล้วท่านมานั่งขัดกลางจนเป็นมัน ท่านนำขึ้นมาวัดระฆัง ท่านลงยันต์เป็นอักษรไว้ตลอด เจาะเป็นปั้นเหน่งคาดเอว ไปไหนท่านก็เอาติดเอวไปด้วย ปีศาจในพระโขนงก็หายกำเริบซาลง

เมื่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ) ยังเป็นสามเณรอยู่ในกุฏิ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) นางนาคได้ออกมารบกวอน ม.ร.ว.เณรฯ ก็ร้องฟ้องสมเด็จพระเจ้า ว่า

“สิกมากวนเขาเจ้าข้า สิกมากวนเขา”

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ท่านร้องว่า “นางนาคเอ๊ย ! อย่ารบกวอนคุณเณรซี”

ปีศาจนั้นก็สงบไป นานๆ จึงออกมารบกวอน

ครั้งท่านชรามากแล้ว ท่านจึงมอบปั้นเหน่งกระดูกหน้าผากนางนาคประทานไว้กับหม่อมเจ้าพระพุทธรบาทพิลันท์ หม่อมหม่อมราชวงศ์สามเณรเจริญ ให้ไปอยู่กับหม่อมเจ้าพระพุทธรบาทพิลันท์ด้วย นานๆ นางนาคออกหยอกเย้า หม่อมราชวงศ์สามเณรเจริญ หม่อมราชวงศ์สามเณรเจริญต้องร้องฟ้องหม่อมเจ้าพระพุทธรบาทฯ ต้องทรงกริ้วนางนาคว่า

“เป็นผู้หญิงยิ่งเรือย่ำมารบกวอน คุณเณรจะดูหนังสือหน้า”

เสรีจกริ้วแล้วก็เงียบไป

(เรื่องนี้สำหรับเจ้านายหม่อมราชวงศ์วังหลังเล่าให้ฟัง)

เที่ยวไปตามสบาย

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) ตั้งแต่ปลดภาระการวัดการสอนให้หม่อมเจ้าพระพุทธรบาทปีลันท์แล้ว ตัวท่านก็ไปตามสบาย กับรับทำพระพิมพ์ ดูให้คนโหลกปูนเพชรและนั่งพิมพ์ไป

บางทีไปเยี่ยมป่าช้าวัดสระเกศ เข้าก็บิณฑบาตได้อะไรก็ฉันไปพลางบางทีเที่ยวสะพายบาตรไป ใครใส่เวลาไหน ท่านก็ฉันฉลองศรัทธาเวลานั้น

ไปนั่งในโลหะปราสาทวัดราชนัดดาราม ไปคุยกับหลวงพ่อร์วัดเทพธิดารามบ้างแล้วถูกคอ

ไปดูช่างเขียนประวัติของท่านที่ผนังโบสถ์วัดบางขุนพรหมในดูให้ช่างก่อๆ พระโต ก่อขึ้นไปจนถึงพระโสณิ (ตะโพก) ถึงหน้าชั้นพระบาทก็ขึ้นนมัสการพระพุทธรบาทเสมอทุกปี จนพวกลพบุรี สระบุรีนับถือเอาน้ำล้างเท้าท่านไปเก็บไว้รักษาผีตาขตินิก ถึงผีจะร้ายแรงดาษตะกั่วก็หาย เด็กๆ ที่ออกผีไม่มีใครเป็น

อันตรายเลย เรื่องผีตาขเป็นตีมาก จนตลอดมาถึงพระโตวัดเกตุไซโยก็ศักดิ์สิทธิ์
ในการรตนนำมนต์รักษาผีตาขดี ชาวเมืองอ่างทองนับถือมากจนตราบเท่าทุกวันนี้
สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ขึ้นนมัสการพระพุทธรูปคราวใดเป็นต้องมิ
ไต่รไปพาดที่หัวนาคตินกระได แล้วนิมนต์พระชังบังสกุลโยมผู้ญิงของท่านที่เมือง
พิจิตรทุกคราวว่า

“นิมนต์บังสกุลโยมฉันด้วยจ๊ะ พระจำ”

แล้วเลยไปนมัสการพระฉายเขามันทกบรรพตด้วย จนกะเหรียงดงนับถือ
มาก เข้ามาปฏิบัติ ท่านไปกับอาจารย์วัดครุฑ อาจารย์อื่นๆ บ้าง กลับมาแล้วก็มา
จำวัดสบายอยู่ ณ วัดบางขุนพรหมในเป็นนิตยกาล

๑๒. มรณภาพ

ครั้นถึง ณ วันเดือน ๕ ปีมอก จัตวาศก พ.ศ.๒๔๑๕ (จ.ศ.๑๒๓๔) เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพมหานคร สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (โต) ไปดูการก่อพระโตวัดบางขุนพรหมใน ก็ไปอาพาธด้วยโรคชราภาพ ๑๕ วัน ก็ถึงมรณภาพบนศาลาใหญ่วัดบางขุนพรหมใน

สิริรวมชนมายุ ๘๔ บริบูรณ์ เป็นเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตารามมาได้ ๒๑ ปีบริบูรณ์ รับตำแหน่งที่สมเด็จพระพุทธอาจารย์มาได้ ๗ ปีบริบูรณ์ ถ้าจะนับปีตามจันทรคติก็ได้ ๘ ปี นับอายุตามจันทรคติก็ได้ ๘๕ ปี เพราะท่านเกิดปีวอก เดือน ๖ วอกรอบที่ ๗ ถึงวอกรอบที่ ๘ เพียงย่างขึ้นเดือน ๕ ท่านก็ถึงมรณภาพ คิดทอดทักเดือนตามอายุโหราจารย์ตามสุริยคตินิยม จึงเป็นอายุ ๘๔ ปีบริบูรณ์

ท่านได้รับพระราชทานน้ำสรงศพ ไตรครอง ผ้าขาวเย็บถุง โศศ กลองชนะอภิรมย์ สนมช้าย ผีพาย เรือตั้งบรรพทุกศพ

เมื่อเจ้านาย ขุนนาง คุณท้าวเตมาแก่พวกอุปฐาก พวกอุบาสก อุบาสิกา ประชาชนชาวบ้านบางขุนพรหม ปวงพระสงฆ์ สรงน้ำสมเด็จพระเจ้าโตแล้ว สนมก็ กระสันตราสังคพ บรรจุนิโกศไม้ ๑๒ เสร็จแล้วก็ยกลงมาที่ท่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝืนพายหลวงพายลงมาตามลำแม่น้ำ เรือตามก็ตามหลายแม่น้ำ ส่งศพกระทั่งถึงหน้า วัดระฆัง สนมเชิญโกศศพขึ้นบนกุฏิสมเด็จพระเจ้าอยู่แถบข้างท้ายวัดริมคลองคู วัดระฆัง ตั้งศพบนฐานเบญจาสองชั้นมือภิรมย์ ๖ คัน มีกลองชนะ ๒๓ จำปี จำกลองพร้อม มีพระสวดพระอภิธรรม มีเลี้ยงพระ ๓ วัน เป็นของหลวง

วันเมื่อศพสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) มาถึงวัดระฆัง วันนั้นผู้คน มาส่งศพรับศพพนมัสการศพนั้นแน่นอัดคับคั่ง ทั้งผู้ดี ผู้ไพร่ พลเมือง ไทย จีน ลาว มอญ ชาวละคร เขมร พราหมณ์ พระสงฆ์ทุกๆ พระอาราม เด็กวัด เด็กบ้าน แน่นไปเต็มวัดระฆัง พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ (ช้าง) คือ พระธรรมถาวรราชาคณะ ที่มีอายุ ๘๘ ปี ได้ตักพระพิมพ์แจกช่วยเหลือบรรดาผู้มาส่งศพสักการะศพ เคารพศพนั้น แจกหัวกันคนละองค์สององค์ ท่านประมาณราว

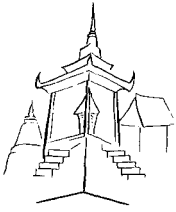
สามหมื่นองค์ที่แจกไป และต่อๆ มา ก็แจกเรื่อย จนถึงวันพระราชทานเพลิงและยังมีผู้ขอ และแจกให้อีกหลายปีจนพระหมด ๑๕ กระถางมังกร

สร้างวัด-สร้างพระ

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยมักน้อยสันโดษ ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ ถึงได้ลาภสักการะมาในทางเทศนาหรือทางอื่นใด ท่านก็จะบริจาคไปในการสร้างวัด และสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณกุศลต่างๆ เป็นนิจ และท่านมักชอบสร้างของที่ใหญ่ๆ โดๆ กล่าวกันว่าเพื่อให้สมนามของท่านที่ชื่อโต ว่าเฉพาะสิ่งทีสร้างเป็นอนุสรณ์ยัตถุเนื่องในตัวท่าน คือสร้างพระพุทธรูปไสยา (พระนอนใหญ่) ที่วัดสระตือ (เหนือท่าเรือพระพุทธบาท) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา องค์ ๑ เป็นอนุสรณ์ว่าท่านได้เกิดที่นั่น สร้างพระนั่งโต (องค์เดิม)* ที่วัดไชโย จังหวัดอ่างทอง องค์ ๑ เป็นอนุสรณ์ว่า

---

๑. องค์ที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดให้สร้างใหม่เป็นของหลวง ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ท่านสอนนึ่งได้ที่นั้น และสร้างวัดอินทรวีฬาร^๒ ที่บางขุนพรหม จังหวัดพระนคร พร้อมกับสร้างพระโตยีน องค์ ๑ เป็นอนุสรณ์ว่าท่านสอนนึ่งได้ที่นั้น จะพรรณนาว่าด้วยพระโตเหล่านั้นต่อไปโดยลำดับ

พระนอนใหญ่ วัดสะตือก่อด้วยอิฐปูน ยาว ๑ เส้น ๖ วา สูง (แต่พื้นถึงพระรัศมี) ๘ วา ฐานยาว ๑ เส้น ๑๐ วา กว้าง ๔ วา ๒ คอก องค์พระโปร่ง เมืองพระปฤษฎางค์ ทำเป็นช่องกว้าง ๒ คอก สูง ๑ คอก ประดิษฐานอยู่กลางแจ้ง ณ ริมคูวัด ด้านใต้

เจ้าอธิการบัตร์ จันทโชติ เข้าอาวาสวัดสะตือ เจ้าคณะตำบลจำปาศักดิ์แจ้งว่าพระนอนวัดสะตือ สร้างในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ (ตัวท่านเกิดปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๙ เวลานั้นอายุได้ ๕ ขวบ) ว่าเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าให้พวกทาสในตำบลไถ่จัน และตำบลอื่นช่วยกันสร้างก่อเตาเผาอิฐกันเองที่บริเวณหน้าพระนอน (ยังมีซากเตาปรากฏอยู่) สร้างอยู่ราว ๒ ปี จึงสำเร็จ เมื่อสร้างพระเสร็จแล้ว เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้า ได้ช่วยพวกทาสเหล่านั้นให้พ้นจากความเป็นทาสทุกคน

ถึงปีชวด พ.ศ. 2457 (สร้างพระพุทธรูปได้ 45 ปี) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการมณฑลกรุงเก่า วันที่ 21 มกราคม เสด็จวัดสะตือ เสด็จเข้านมัสการพระในอุโบสถ และเสด็จกลับออกมานมัสการพระพุทธรูปได้แล้ว มีพระดำรัสว่า "พระพุทธรูปนี้ พระลักษณะได้ส่วนงามเป็นสง่าผ่าเผย แต่ชำรุดแล้ว พระกรรมหนักข้างหนึ่ง ยังติดอยู่ข้างหนึ่ง ตาม

๒. วัดนี้ เดิมเป็นสำนักสงฆ์ เรียกกันว่า วัดบางขุนพรหมนอก อยู่ในสภาพรุดโทรมมาก เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้า ได้จัดการสร้างขึ้นใหม่หมดทั้งวัด ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระองค์เจ้าอินทวงศ์ ในกรมพระราชวังบวรมหาดคีติพลเสพทรงปฏิสังขรณ์แล้วชานานนามว่า วัดอินทาราม ถึงรัชกาลที่ ๖ ทางกรมพระคงสรีพิจารณาเห็นว่านามพ้องกับวัดอินทาราม (วัดบางยี่เรือใต้) ในคลองบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี จึงเปลี่ยนนามว่า วัดอินทรวีฬาร ดังนี้

พระองค์บางแห่งปูนกระเทาะ อิฐที่ก่อหักพังลงบ้างแล้ว มีผู้ปรารถนาจะสร้างวิหารขึ้น
ครั้งหนึ่ง แต่ทำไม่สำเร็จก่อไว้ได้แต่เสา (ยังมีซากเสาปรากฏอยู่จนบัดนี้) ผู้สร้างหา
คิดให้รอบคอบไม่ เสาขึ้นก่อขึ้นใกล้พระองค์บังพระพักตร์ และเห็นพระพักตร์ไม่
ถนัด ทำให้เสียงาม และเสาทีก่อค้างไว้นั้นกลับให้โทษ หักพังลงมาทับองค์พระ ได้
ตรัสแก่พระอริการบัตร์ จันทโชติ ให้คิดจัดการป้องกัน เพื่อรักษาของเก่าไว้ให้เป็น
ศรีแก่วัดสืบไป"

ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕ เจ้าอริการบัตร์ จันทโชติ ได้จัดการปฏิสังขรณ์
พระพุทธรูปด้วยตัวท่านเอง อาศัยนายเรืองกับนางแดง ภรรยา บ้านท่าแดงตำบล
จำปา อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผู้ช่วย ใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัว
ของท่านทั้งสิ้น ไม่ได้บอกบุญเรียไร เป็นแต่ชาวบ้านที่มีศรัทธาได้จัดซื้อหาอิฐปูน
ทรายมาช่วยท่าน ทำการปฏิสังขรณ์อยู่ ๔ ปี จึงสำเร็จสมบูรณ์ (เมื่อปีฉลู ๒๔๖๘)
ว่าสิ้นปูนขาวถึง ๖๕ เกวียน (เฉพาะพระเศียรว่าสิ้นปูนขาว ๑๐ เกวียน) แต่สิ้น
เงินเท่าไรหาทราบไม่ (เพราะได้เงินมาก็ทำไปไม่ได้จัดไว้) ต่อมาในปีหนึ่ง ท่านได้
จัดให้มีการประชุมมัสการและเปิดทองพระพุทธรูปในวันขึ้น ๑๓-๑๕ ค่ำ เดือน
๑๒ และวันขึ้น ๑๓-๑๕ เดือน ๕ และกำหนดเป็นงานเทศกาลประจำปีแต่นั้น
สืบมา

ถึงวันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก พ.ศ. ๒๔๙๙ (ตรงกับวันที่ ๑๗
พฤศจิกายน) ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีกับท่านผู้หญิง
ละเอียด พิบูลสงครามกับคณะ เดินทางมานมัสการและเปิดทองพระพุทธรูป วัด
สะตือ เวลานั้นพระพุทธรูปอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก ท่านนายกรัฐมนตรีมีจิต
กอรปด้วยพระบาท ศรัทธาแรงกล้า ได้จัดการปฏิสังขรณ์พระนอนใหญ่หมดทั้งองค์
โดยบัญชาให้กรมโยธาเทศบาล (ปัจจุบันนี้เรียกกรมโยธาธิการ) อำนวยการ ปฏิสังขรณ์
อยู่ ๓ เดือนจึงสำเร็จ (นับเป็นการปฏิสังขรณ์ครั้งที่ ๒ ตั้งแต่สร้างพระมา)

พระโต วัดไชโยวรวิหาร ที่เจ้าประคุณสมเด็จฯ สร้าง (องค์เดิม) เป็นพระก่อด้วยอิฐปูน สร้างในรัชกาลที่ ๔ อยู่กลางแจ้ง องค์พระฉาบปูนขาวไม่ได้ปิดทอง หนังสือเรื่องเสด็จประพาสมณฑลอยุธยาในปีชวด พ.ศ.๒๔๒๑ พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ความตอนหนึ่งว่า “พระใหญ่ที่สมเด็จฯ พระพุฒาจารย์ (โต) สร้างดูหน้าตารูปร่างไม่งามเลย แลดูที่หน้าวัด ปากเหมือนท่อนขรัวโตไม่ผิด ถือปูนขาวไม่ได้ปิดทองทำนองทำนองไม่คิดปิดทอง จึงได้จะหาหน้าไว้ที่พระหัตถ์ แต่เดี๋ยวนี้มีผู้ไปก่อวิหารขึ้นข้างอยู่ ใครจะทำต่อไปไม่ทราบ”

ต่อมาเจ้าพระยารัตนบดินทร (รอด กัลยาณมิตร) ที่สมุหนายกมีศรัทธาสร้างวัดไชโยใหม่ * พร้อมทั้งอุโบสถ * และวิหารพระโต แต่เมื่อกระหุงรากลวิหารพระพุทธรูปใหญ่ที่สมเด็จฯ พระพุฒาจารย์ (โต) สร้าง ทนกระเทือนไม่ได้พังลง พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ รับสร้างพระโตใหม่เป็นของหลวง” ตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสร้างพระโต วัดกัลยาณมิตร ช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต ต้นสกุลกัลยาณมิตร) ผู้เป็นบิดาของเจ้าพระยารัตนบดินทรมาแต่ก่อน และทรงรับวัดไชโยเป็นพระอารามหลวงแต่นั้นมา” (งานเทศกาลประจำปีวัดไชโย เริ่มวันแรม ๕-๑๐ ค่ำ เดือน ๑๑)

๑. ได้ฟังเล่ากันว่า วัดไชโย เจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นผู้สร้างในที่ดินของตา อูทิศให้ มารดากับตา มารดาชื่อเกตุ ตาชื่อไชย จึงตั้งนามว่าวัดเกตุไชโย แต่มักเรียกกันตามสะดวกปากว่า “วัดไชโย” การสร้างค้างอยู่ช้านาน แต่ในหนังสือตำนานพระอารามหลวงว่า เป็นวัดโบราณ
๒. ปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ ว่า ทำพิธียกเครื่องบนพระอุโบสถวัดไชโย วันที่ ๔ สิงหาคม ร.ศ.๑๐๘ (พ.ศ.๒๔๓๒) เวลาเช้า ๓ โมงกับ ๓๒ นาที
๓. พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ เป็นนายช่าง
๔. ฉลองวัดไชโย เดือนตุลาคม ร.ศ.๑๑๔ (พ.ศ.๒๔๓๘) เริ่มวันที่ ๒๕-๒๗ โปรดพระราชทานของช่วย คือดอกไม้เพลิง ๑ ละครโรง ๑ หนังสือ ๑ กัลปพฤกษ์ ๒ ต้น ทั้ง ๓ วัน (-จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕)

ตรงนี้จะกล่าววินิจฉัยเรื่อง "พระโต" แทรกลงไว้สักหน่อย อันพระพุทธรูปสร้างขนาดใหญ่อย่างเรียกกันว่า "พระโต" นั้น จะสร้างเป็นพระนั่งขัดสมาธิอย่าง "พระเจ้าพนัญเชิง" ที่พระนครศรีอยุธยาที่ดี เป็นพระนั่งห้วยพระบาทอย่าง "พระปาเลไลย์" ที่เมืองสุพรรณบุรีก็ดี หรือเป็นพระนอนอย่าง "พระนอนจักรสีห์" ที่เมืองสิงห์บุรีก็ดี ไม่ว่าจะสร้างในประเทศไทย แม้งั้นในประเทศญี่ปุ่น แต่โบราณเขาชอบสร้างไว้กลางแจ้งอย่างเดียวกัน กับพระเจดีย์ทำวิหารบังองค์พระไม่

การสร้างวิหารปกคลุมพระโตเป็นความผิดเกิดขึ้นในชั้นหลัง ข้อนี้จะพึงคิดเห็นได้ เช่นพระเจ้าพนัญเชิงก็ดี หรือพระนอนใหญ่ที่ไหลเขามไหศวรรย์เมืองเพชรบุรีก็ดี เมื่อยังไม่มีวิหารคองค์พระพุทธรูปงามเด่นแต่ไกล ที่ทำวิหารบังองค์พาให้เสียงามไป แม้พระโตซึ่งคิดประกอบกับแบบวิหารที่สร้างพร้อมกัน เช่นพระโตวัดกัลยาณมิตร และพระนอนวัดพระเชตุพนฯ ในกรุงเทพฯ เมื่อเข้าไปในวิหารก็ไม่เห็นองค์พระเหมาะตา เพราะเอาวัตถุที่ช่างโบราณเขาคิดสำหรับทำอย่างหนึ่งมาทำเป็นอย่างอื่น จึงพาให้เสียงาม พระโตที่สร้างไว้กลางแจ้งเดี๋ยวนี้ก็มีทั้งเมืองไทยและเมืองพม่า แต่เมืองพม่าดูเหมือนจะพึงคิดสร้างวิหาร เช่นพระนอนที่เมืองหงสาวดีและพระนั่งที่เมืองแปร บางทีจะสร้างที่อื่นอีก สิ่งเกตที่พม่าเอาเสาเหล็กโปร่งอย่างฝรั่งมาทำเสาวิหาร แม้งบ้องค์พระน้อยกว่าเสาอิฐถือปูน ดูก็ยิ่งขัดตาอยู่นั่นเอง แต่ก็ยังเป็นประโยชน์สำหรับรักษาองค์พระ จะตีว่าการทำวิหาร ครอบพระโตไม่ดีทีเดียว ก็ว่าได้ (-หนังสือเรื่องเที่ยวเมืองพม่า พระนิพนธ์สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ)

เมื่อปีฉลู พ.ศ.๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ ได้เสด็จวัดไชโย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ดังนี้ "วันนี้ (วันที่

๑. ทรงพระราชนิพนธ์เป็นอย่างไรงานพระราชทานมายังสมเด็จพระกุหลาบแก้วโรปกรณ์ เมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทววงศ์โรปกรณ์ ซึ่งเป็นประธานที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร

๔ ตุลาคม) เวลา ๒ โมงเช้า ออกจากพลับพลาเมืองอ่างทองถึงวัดไชโย ได้แวะขึ้นที่วัด วิหารท่าดี ถึงวัดต่อพระอุโบสถออกมาข้างหน้า ดูภายนอกรูปก็เป็นลวดหลั่นกันดี ภายในก็สว่างตลอด งานที่ทำก็อยู่ข้างปราสาทในพระอุโบสถปูศิวลาและเขียนรูปภาพพอใช้ เสียแต่พระประธานเป็นแม่ลูกอิน อย่างปัจจุบันนี้ หม่อมเจ้ามิตถกดวงซึ่งนับว่าเป็นพระอย่างราคาแพง พระองค์ใหญ่ (ในพระวิหาร) พระศอเล็ก พระพักตร์ยาว ถ้าหากว่าตั้งนั่งร้านขึ้นไปตรงพระพักตร์ เห็นจะยาวเกินขนาด แต่ดูก็เป็นกรายากที่จะปั้นให้งามได้ เพราะที่แลดูต้องแลเห็นลูกคางก่อนอื่น เพราะต้องแหวนคอตั้งป่า ถ้าไม่มีวิหาร ปั้นกลางแจ้งจะค่อยหาที่ดูง่ายสักหน่อย"

ถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลฝ่ายเหนือ วันที่ ๒๑ ธันวาคม เวลาบ่าย ๒ โมง ๑๒ นาที เสด็จถึงวัดไชโย เสด็จขึ้นทรงพระดำเนินเข้าพระวิหาร ทรงนมัสการพระมหาพุทธพิมพ์* รับสั่งว่าพระพุทธรูปใหญ่นี้ หน้าตักกว้าง ๘ วา ๖ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว เป็นที่นับถือของคนทั้งหลาย จินพ้อคำเรือผ่านไปมาก็จุดประทัดเป็นการคำนับ มีเทศการไหว้ประจำปีของเมืองนี้ ประตูประวิหารทำไว้สองข้าง ไม่ทำไว้กลางหน้าพระวิหาร และให้ใหญ่เพื่อดูทางๆ ได้เช่นนี้ เมื่อจะดูพระพักตร์ต้องแหวน เห็นไม่ถนัดดี

พระพุทธรูปองค์นี้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ครั้งรัชกาลที่ ๔ เป็นผู้เริ่มสร้าง แต่ค้างไม่สำเร็จ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยารัตนบดินทรสมุหนายกสำเร็จราชการกรมมณฑลไทย ได้รับพระบรมราชโองการให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ได้ยินว่ากำลังทำ พระพุทธรูปองค์เดิมพังทลายลง เพราะก่อใช้สอดิน จึงต้องก่อใหม่

๑. พระโต วัดไชโย ทรงพระนามว่า "พระมหาพุทธพิมพ์"

ทั้งองค์ พระวรวงค์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการเป็นนายช่าง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ ซ้อนพระหัตถ์ครองจิวรพาดสังฆาฏิกว้างอย่างใหม่ พระพักตร์แลดูยาวลีบไป ทำทางไม่ฝั่งผาย ฝีมือทำพระพุทธรูปใหม่ในปูนหลังสู้ครั้งโบราณไม่ได้ นี่ก็ได้ช่างสร้างพระในสมัยแล้ว แม้เช่นนี้ก็งามสู้พระนอกจักรสีห์ไม่ได้ หน้าพระวิหารออกมา สร้างพระอุโบสถที่บังเสียงลม ทำพระวิหารแห่งพระพุทธรูปอันสำคัญให้ลิ้ม พระประธาน เป็นของหล่อใหม่ ครองจิวรดอกเรือรา.....”

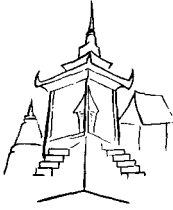
(หนังสือเรื่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฉบับกรมการ

ศาสนา)

พระพุทธรูปยืน วัดอินทวิหาร เป็นพระปั้นด้วยอิฐปูน ปางอุ้มบาตรสูง ๑๖ วาเศษ สร้างในรัชกาลที่ ๔ แต่สร้างไว้เพียงครึ่งองค์ (สูงเพียงพระนาภี) การสร้างค้างอยู่ช้านาน ต่อมาจะเป็นปีใดไม่ปรากฏ พระครูธรรมานุกุล (ญ) เจ้าอาวาสได้จัดการสร้างเพิ่มเติม แต่ยังไม่สำเร็จสมบูรณ์ ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๖๓ พระครูสังฆบริบาล (แดง) ได้ทำการสร้างต่อมา แต่ก็สร้างเสร็จเพียงบางส่วน ความปรากฏในจารึกศิลา^๑ ดังนี้

“คุณมัสตุ พระพุทธศาสนากาลล่วงแล้วได้ ๒๔๖๓ ปีวอกโทศก (จุลศักราช ๑๒๘๒) พระครูสังฆบริบาล (แดง) ได้ลงมือทำการปฏิสังขรณ์ (พระยืนนี้) เมื่อเดือน ๑๑ ณ วันพฤหัสบดี แรม ๑ ค่ำ ประวัตติเดิมของพระครูสังฆบริบาล อุปสมบทที่แขวงตะนาว เมื่ออุปสมบทแล้วได้มาสร้างวัดเขาคันบันได ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แล้วได้มาเล่าเรียนศึกษาพระธรรมวินัย ณ สำนักบวรนิเวศ ในพระบารมีสมเด็จพระ-

๑. จารึกศิลา เดิมตั้งอยู่แถวบริเวณพระโตวัดอินทวิหาร ด้านตะวันออก (เจ้าคุณพระอินทรสมาจารย์ (เงิน) แจ้งว่า จารึกศิลานี้สูญหายเสียหลายปีแล้ว)

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ๕ พรรษา เมื่อเสด็จสิ้นพระชนม์แล้ว จึงได้มาทำการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปองค์โตนี้ พร้อมด้วยเจ้าฟ้า^๑ ทายกทายกา-
ราชฎากรจนถึงกาลบัดนี้ สิ้นเงินรายได้รายจ่ายในการปฏิสังขรณ์ เป็นเงินประมาณ
๕ หมื่นบาทเศษ

ประวัติเดิมของพระพุทธรูปองค์โตซึ่งมี (พระ) นามว่าพระศรีอาริยเมตไตรยนี้
คือสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เป็นผู้สร้างไว้แต่ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
ได้ครั้งพระองค์สูง ๙ วาเศษ ยังหาสำเร็จไม่ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านพระครูธรรมานุกุล
(ภู) ผู้ชราภาพ อายุ ๙๑ พรรษา ๗๐ ซึ่งต้องยกเป็นกิตติมศักดิ์ อยู่ในวัดอินทรวihar
ท่านจึงมอบฉันทะให้พระครูสังฆบริบาล ปฏิสังขรณ์ต่อมาจนสำเร็จ (แต่บางส่วน
เช่นพระเศียร พระกร เป็นต้น) ว่าด้วยการปฏิสังขรณ์ เดิมองค์พระมีต้นโพธิ์และ
ต้นไทรขึ้นปกคลุม จึงได้จัดการทำเปลี่ยนแปลงให้แข็งแรง ส่วนข้างในองค์พระผูก
เหล็กเป็นโครงภายนอก หล่อคอนกรีตด้วยปูนซีเมนต์เบื้องหลังทำเป็นวิหาร
หล่อคอนกรีตเป็นที่พระยืนพิง พระวิหารสูงเป็นชั้นๆ ได้ ๕ ชั้น ถึงพระเกศขาด
ยอดพระเมาลี และมีพระจุฬามณีเจดีย์สถาน เพื่อให้เป็นที่ระลึกแลนมัสการแห่ง
เทพดาแลมนุษย์ทั้งหลาย สิ้นกาลนาน ทุกวันเสมอไปในพระพุทธรูคาสนา

ขออำนาจแห่งพระศรีรัตนตรัย จงบันดาลให้เจ้าฟ้า เจ้านายอำมาตย์
คฤหบดีแลราษฎรที่เป็นศาสนูปถัมภก ซึ่งตั้งจิตเป็นทายกทายิกาทั้งหลาย จงมีความ
เจริญสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลชนมายุสุขทุกประการ มีแต่ความเกษมสำราญนิราศภัย
ในปัจจุบันแลอนาคตทั่วกันเทอญ”

๑. เห็นจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

ถึงปีชวด พ.ศ. ๒๔๖๗^๑ พระครูอินทรสมาจาร (เงิน อินทสโร)^๒ เมื่อยังเป็นพระครูสังฆรักษ์ย้ายจากวัดปรีนัยกมาเป็นเจ้าอาวาสวัดอินทรวีหาร ได้จัดการสร้างพระโตต่อมา โดยเป็นประธานบอกบุญเรียโรจากประชาชนทั่วไป ผู้ช่วยเหลือที่เป็นกำลังสำคัญที่ควรกล่าวนามให้ปรากฏ คือเจ้าคุณและคุณหญิงปริมาณ สิ้นสมรรถ พระประธานอักษรกิจ สิบเอกอินทร์ พันธุเสนา พระครูอินทรสมาจาร ทำการก่อสร้างปฏิสังขรณ์อยู่ ๔ ปี จึงสำเร็จสมบูรณ์ (สิ้นเงินประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท) มีงานสมโภชเมื่อวันที่ ๔-๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๗๒ ทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการและปิดทองพระโตในเดือนมีนาคม และกำหนดเป็นงานประจำปีสืบมา

นอกจากสร้างพระโตเป็นอนุสรณ์ดังกล่าวมา เจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้สร้างปูชนียวัตถุสถานต่างๆ อีกหลายอย่าง คือ

สร้างศาลาหลัง ๑ ที่ปากคลองวัดดาวดึงษ์ อยู่ในน้ำข้างอุ้งของหลวงกว้างราว ๕ วาเศษ ยาวราว ๖ วาเศษ ในศาลานั้นมีอาสน์สงฆ์อยู่ด้านใต้ ที่กลางศาลามีธรรมาสน์ ๑ ธรรมาสน์ ศาลานี้อยู่ติดกับบ้านท่านราชพิมลฯ เป็นอุปัฏฐาก ท่านไปบิณฑบาตที่ไหนมาแล้วก็ไปแวะฉันที่ศาลานี้เรื่อยๆ ฉันแล้วก็ขึ้นธรรมมาสน์เทศน์ มีสัปบุรุษมาฟังกันมาก เมื่อท่านราชพิมลถึงแก่กรรมแล้ว ท่านก็ห่างไม่ใคร่ไปที่ศาลานี้ ต่อมาท่านได้ไปสร้างศาลาไว้อีกหลัง ๑ อยู่ในละแวกบ้านลาว

๑. ความที่กล่าวต่อไปนี้ คัดจากหนังสือเรื่องประวัติหลวงพ่อโต วัดอินทรวีหาร ฉบับพิมพ์

พ.ศ. ๒๔๙๐

๒. ต่อมาได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่พระอินทรสมาจาร

ช่างตรอกวัดใหม่อมตรส บางขุนพรหม กรุงเทพฯ^๑ เป็นทอฉันทานเหมือนศาลาหลังก่อน นายเถื่อนเป็นอุปัฏฐาก

สร้างวิหารหลัง ๑ ไกลศาลาหลังที่กล่าวมา วิหารนั้นกว้างประมาณ ๓ วา ยาวประมาณ ๕ วาเศษ ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงจาก ในวิหารนั้นมีพระพุทธรูปปั้นด้วยอิฐปูน องค์ ๑ หน้าตักกว้าง ๒ ศอก หันพระพักตร์เข้าข้างผนังด้านตะวันออก องค์พระท่างฝ่าผนัง ๑ ศอก ฐานล่างกว้างประมาณ ๓ ศอก วิหารนี้ท่านควรจะสร้างไว้ในวัดใดวัดหนึ่งท่านก็ไม่สร้าง ท่านไปสร้างไว้ในละแวกบ้านซึ่งไม่ควรจะมีวิหาร ต่อมาภายหลังทางการได้ตัดถนนสามเสนมาทางวิหาร ๆ ก็ถูกรื้อหมด วิหารมีพระพุทธรูปเป็นเจ้าของ พระพุทธรูปก็หันพระพักตร์เข้าข้างฝ่าผนังเสีย ดูประหนึ่งว่าท่านจะทราบล่วงหน้า ว่าวิหารนี้จะถูกถนนทับ จึงแก่งสร้างไว้ดูเล่นฉนั้น

---

๑. พระเจ้าสิริบุญสารผู้ครองกรุงศรีสัตนาคหุตเป็นแอกราช ได้แต่งตั้งทัพบุกรุกลงมาถึงตำบลคอนมตแดง (คือเมืองอุบลรัตน์) ให้มาจับพระวอซึ่งได้สามีกักต๋ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีฆ่าเสีย พระเจ้ากรุงธนบุรีชดเคืองจึงให้กองทัพยกขึ้นไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๓๒๑ ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเป็นจอมทัพไปกับสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทตีได้เมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นราชธานีและเมืองขึ้นของกรุงศรีสัตนาคนหุตกวาดต้อนผู้คนเป็นเชลยมาก โปรดให้พวกลาวเวียงจันทน์ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบางขุนพรหม ซึ่งเดิมเรียกด่านไร่พริก แต่นั้นจึงเรียกกันว่า "บ้านลาว" สิบมา (ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์)

สร้างพระเจดีย์นอน ที่บริเวณหลังโบสถ์วัดละครท่า* ถนนอิสสระภาพ ตำบลบ้านช่างหล่อ อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ๒ องค์ ฐานสี่เหลี่ยมย่อมุม กว้างด้านละ ๒ ศอก ฐานฐานเข้าหากัน ท่างราว ๒ ศอก แต่องค์ทางด้านใต้หรือ เสียนานแล้ว ว่ามีผู้ลักลอบทำลาย เมื่อค้นหาพระเครื่อง (พระสมเด็จ)

มีผู้รู้บอกอธิบายว่า เจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านมีญาณเห็นการณ์ไกลว่าต่อไปภายหน้า ธรรมเจดีย์ (เจดีย์บรรจุพระธรรม) จะไม่มีคนสร้าง ท่านจึงได้สร้างพระเจดีย์นอนขึ้นไว้ เป็นนิมิตรแสดงว่า ธรรมเจดีย์จะสูญหมด (นอนหมายถึงตาย คือสูญ)^๑

น่าประหลาด ที่ความคิดคาดของเจ้าประคุณสมเด็จฯ นั้นมีมูลความจริงด้วยในชั้นเดิมพระเจดีย์ที่สร้างกัน จำงจะให้เป็นที่บรรจุพระธรรมเช่นคาถา แสดงอริยสัจ-เย ธมมา เหตุปุปภาว ฯลฯ เป็นต้น เป็นข้อสำคัญ เรียกว่า "ธรรมเจดีย์" ประดิษฐานไว้เป็นที่สักการบูชา โดยยึดถือพระพุทธรูปพระทวาร ซึ่งทรงแสดงแก่เหล่าพระสาวกเมื่อก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ว่าพระธรรมจะแทนพระองค์ต่อไป แต่เจดีย์ที่สร้างกันในชั้นหลังต่อมา ความประสงค์มาแปรเป็นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของสกุลงค์ หรืออุทิศให้ผู้ตาย แม้ได้บรรจุขุณียวัตถุในพระศาสนาไว้

๑. นายบุญยัง นายโรงละครนอกครั้งรัชกาลที่ ๑ เล่นละครจนร่ำรวยเป็นผู้สร้างวัดละครท่า

๒. เมื่อปีชกาล พ.ศ. ๒๔๘๑ ที่วัดระฆังฯ มีงานเปิดทองรูปหล่อเจ้าประคุณสมเด็จฯ และประกวดพระเจดีย์ทราย นายเปลื้อง แจ่มใส บ้านช่างหล่อธนบุรี ได้ให้บุตรชายคนหนึ่งก่อพระเจดีย์ทรายเข้าประกวด เขียนหนังสือบอกว่า "พระเจดีย์นี้ จำลองแบบอย่างพระเจดีย์นอนของสมเด็จพุฒาจารย์ (โต) ที่วัดละครท่า" ได้ยินว่าคณะกรรมการตัดสินให้ได้รางวัลที่ ๑ ดูเหมือนจะเป็นในประเภทขบขัน

ด้วย ก็ไม่นับเป็นพระเจดีย์ในพระพุทธศาสนา จัดเป็นอนุสาวรีย์เฉพาะบุคคล เรียกเจดีย์สาวรีย์ ดังที่นิยมสร้างกันทั่วไป

สร้างกุฏิ ๒ หลังเคียงกัน ที่วัดอินทรวiharาด้านใต้ ตัวกุฏิก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย ขนาดเท่ากัน กว้าง ๑ ยาว ๑ วา ๒ ศอก มีรูปโยม บิดามารดาของท่านปั้นด้วยปูน รูปโยมบิดาขึ้นเป็นรูปพระสงฆ์นั่งขัดสมาธิหน้าตัก ๒๔ นิ้ว ประดิษฐานอยู่ในกุฏิหลังซ้าย รูปโยมมารดาปั้นเป็นรูปภิกษุณีนั่งขัดสมาธิ หน้าตัก ๒๓ นิ้ว ประดิษฐานอยู่ในกุฏิหลังขวา*

สร้างพระโตนั่งกลางแจ้ง ที่วัดพิศเพียน (วัดกุฎีทอง) จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยาองค์ ๑ ก่ออิฐถือปูน ปางมารวิชัย หน้าตัก ๔ วา ๓ ศอก พระอิการ สิบสาย อนุจาโร เจ้าอาวาสชี้แจง ว่าได้ทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์พระโตนี้ถึง ๔ ครั้ง แล้ว คือครั้งที่ ๑ (เข้าใจว่าเดิมสร้างค้างอยู่) นายพลอย นางแตงไทยและนางอยู่ ร่วมกันปฏิสังขรณ์ เมื่อราวปีระกา พ.ศ. ๒๔๔๐ (สิ้นเงินเท่าไรไม่ทราบ) ครั้งที่ ๒ พระพักตร์เบาะ พระนาภีเป็นรูปทะเล เนื่องจากอัสนีบาตตกลงในที่ใกล้เคียง ปฏิสังขรณ์เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๗๗ สิ้นเงิน ๕๐๐ บาท ครั้งที่ ๓ พระพาหาเบื้อง ขวาหลุด เนื่องจากฝนตกหนัก ปฏิสังขรณ์เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๘๓ สิ้นเงิน ๓๐๐ บาท ครั้งที่ ๔ พระศกและพระกรรณหักพัง ปฏิสังขรณ์เมื่อปีมะโรง ๒๔๙๓ (เริ่มปฏิสังขรณ์วันที่ ๑ มีนาคมสำเร็จวันที่ ๒๙ เมษายน) สิ้นเงิน ๓,๘๑๔.๕๐ บาท (เงินที่ใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ทุกครั้ง เป็นเงินส่วนเรียไร)

---

๑. กุฏิ ๒ หลังนี้ปัจจุบันนี้หรือหมดแล้ว ส่วนรูปปั้นชำรุด ปฏิสังขรณ์ใหม่อยู่ในโรงเก็บ พัสตภัณฑ์ข้างพระโตด้านตะวันออก

สร้างพระยืน ปางอุ้มบาตร ที่วัดกลาง ตำบลคลองข่อย (ใต้โพธาราม) แขวงจังหวัดราชบุรี องค์ ๑ ก่อด้วยอิฐปูน สูง ๖ วาเศษ เล่ากันว่า ที่ที่เจ้าประคุณสมเด็จฯ สร้างพระยืนนั้น เดิมเป็นป่ารก ท่านเอาเงินเหรียญชนิดกลมมาแต่ไหนไม่ทราบ ไปรยเข้าไปในป่านั้น ไม่ช้าป่านั้นก็เตียนโล่งไปหมด ท่านก็ทำการได้สะดวก และว่าในตอนที่จะสร้างพระองค์นี้ ท่านต้องการไม้ไผ่ เผอิญมีผู้ล่องแพไม้ไผ่มาทางนั้น ท่านไม่มีเงิน จึงไปที่ต้นโพธิ์ในบริเวณนั้นก็ได้เงินมาซื้อไม้ไผ่ตามประสงค์ (ว่าต้นโพธิ์นั้นในปัจจุบันนี้ก็ยังมีปรากฏอยู่) ล่วงกาลนานมา พระโต้นี่ชำรุดหักพัง (พระเศียรแตกร้าว พระกรทั้ง ๒ หัก) พระอาจารย์อ้วน พรหมสโร วัดมหาธาตุ ฯ กรุงเทพฯ ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในถิ่นนั้นย้ายมาอยู่วัดกลางได้เป็นประธานจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๗๔

สร้างพระพิมพ์ชนิดต่างๆ จำนวนมาก (พระพิมพ์ที่เจ้าประคุณสมเด็จฯ สร้างนิยมเรียกกันว่า "พระสมเด็จ" ดังนั้นในหนังสือนี้จะเรียก "พระสมเด็จ" ต่อไป)

เมื่อจะพรรณนาว่าด้วยพระสมเด็จ จะต้องกล่าวถึงมูลเหตุการณพระพิมพ์ก่อน ในตำนานพระพิมพ์ (ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ เรียบเรียง) ว่า มูลเหตุที่จะสร้างพระพิมพ์นั้น เกิดแต่พวกสัปบุรุษนิยมไปบูชาสิ่งที่สังเวควัตถุทั้ง ๔ คือ ที่พระพุทธรูปเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ประทาน ปฐมเทศนา และปรินิพพาน พวกกันไปปีละหลายๆ อย่างเช่นชาวเราขึ้นไปบูชาพระพุทธรูปบาท พวกสัปบุรุษชอบหาสิ่งซึ่งเป็นปูชนียวัตถุ พวกกันกลับไปบูชาที่บ้านเมืองของตน พวกชาวเมือง ณ ที่เจดีย์สถานนั้นๆ จึงคิดทำพระพิมพ์ขึ้น สำหรับจำหน่ายโดยราคาถูกลงๆ ให้ซื้อหาได้ทั่วกัน พวกสัปบุรุษก็พากันนิยมยินดี จึงเกิดชอบสร้างพระพิมพ์ขึ้นด้วยประการฉะนี้ แต่พระพิมพ์ที่มาสักกันในเมืองไทยนี้ ความประสงค์มาแปรเป็นเพื่อจะสืบต่ออายุพระศาสนาให้ถาวร จึงสร้างกันคราวละหลายๆ และมักฝังดินหรือบรรจุไว้ในพระเจดีย์ โดยถือว่าเมื่อไปข้างหน้าช้านานถึงพระเจดีย์วิหารจะสูญไป ใครไปขุดพบพระพิมพ์ก็จะได้

เห็นพระพุทธรูปรู้ว่าพระพุทธรเจ้าเคยมี เคยโปรดสัตว์ในโลกนี้ชวนให้ระลึกถึงพระพุทธรคุณต่อไป

กล่าวกันว่า เหตุที่เจ้าประคุณสมเด็จฯ จะสร้างพระสมเด็จนั้น เกิดแต่ท่านได้ปรารภถึงมหาเถระในปางก่อน มักจะสร้างพระพิมพ์บรรจุไว้ในปูชนียสถานต่างๆ เพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระศาสนา และเพื่อให้คนชั้นหลังได้บูชาเจริญพุทธานุสติ ท่านประสงค์จะทำตามคตินั้น จึงได้สร้างพระสมเด็จขึ้นไว้จำนวนมากว่าสร้างถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่าจำนวนพระธรรมชั้นตรี*

ในชั้นเดิม เจ้าประคุณสมเด็จฯ ดำริให้ช่างทางบ้านช่างหล่อ^๑ จังหวัดธนบุรี ทำแม่พิมพ์ ภายหลังบรรดาผู้ที่เคารพนับถือและสาธุศิษย์ที่สามารถทำแม่พิมพ์ให้ได้ทำถวาย (เพราะเหตุนี้ พระสมเด็จจึงมีรูปลักษณะหลายอย่างต่างชนิด และเรียกชื่อต่างกันตามรูปลักษณะของพระดังจะกล่าวต่อไปในที่อื่นข้างหน้า) และว่าใน

๑. ว่าครั้งแรกเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้สร้างพระสมเด็จ (ชนิด ๓ ชั้น) ครบจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ครั้งที่ ๒ ท่านจะสร้างอีก ๘๔,๐๐๐ องค์ เป็นชนิด ๗ ชั้น ด้วยประสงค์จะนำไปบรรจุไว้ที่วัดไชโย จังหวัดอ่างทอง แต่สร้างได้ยังไม่ครบจำนวนที่ต้องการ (จะสร้างได้จำนวนเท่าไรไม่ทราบ) วันหนึ่งท่านบอกกับนายเทศ บ้านถนนดินสอ หลังตลาดบ้านขมิ้น ธนบุรี ว่าพระของท่านเห็นจะสร้างไม่สำเร็จ เพราะท่านจะถึงมรณภาพเสียก่อน ท่านจึงให้เอาพระคะแนนร้อยและพระคะแนนพันที่สร้างในครั้งแรก มาเพิ่มเข้ากับพระที่สร้างในครั้งหลังจนครบจำนวน ๘๔,๐๐๐ แล้วเอาไปบรรจุไว้ที่ในพระเจดีย์วัดไชโย ต่อมาไม่ช้าท่านก็ถึงมรณภาพ เพราะเหตุนี้ พระสมเด็จที่กรุวัดไชโยจึงเป็นพระชนิด ๗ ชั้นโดยมาก

๒. บ้านช่างหล่อ เดิมเรียกบ้านชาวเหนือ ด้วยเป็นที่อยู่อาศัยของพวกชาวเหนือ ซึ่งเป็นข้าในกรมพระราชวังหลัง

นายน้อยกับเจ้าคุณพระธรรมถาวร* (ซึ่งเวลานั้นเป็นพระสมุห์กานานุกรมของท่าน) ช่วยกันพิมพ์พระด้วยแม่พิมพ์ขนาดเล็กเป็นรูปหลังเบี้ยฐาน ๓ ชั้น เสร็จแล้วให้เก็บเข้าไว้ในกุฏิชั้นใน แล้วให้ทำโดยวิธีนั้นต่อไปอีกจนพอแก่ความต้องการ ท่านได้ทำพิธีปลุกเสกวัน ๓ ครั้ง คือเวลาเช้ากลางวันและเย็นมิได้ขาด แล้วเอาออกแจกจ่ายแก่ผู้ต้องการทุกคน

ต่อมาได้ทำโดยวิธีนั้นอีก แต่วิธีพิมพ์แปลกออกไป คือเมื่อประสมผงได้ที่แล้วเอาออกมาปั้น แล้วคลึงให้เป็นท่อนยาวคล้ายฟันทึนแล้วตัดเป็นข้อๆ ผ่ากลางเอาคดในแม่พิมพ์ เมื่อแกะออกมาจากแม่พิมพ์แล้ว ท่านเอามีดเจียนหัวและท้ายกับข้างๆ ให้มันเข้า แล้วทำพิธีปลุกเสกเช่นเคยที่ท่านเอาไปแจกชาววังเมื่อเวลาไปบิณฑบาตเสมอ ท่านทำดั่งนี้จนหมดดินสอเหลือ (ว่าเมื่อทำพระได้ร้อยองค์ ให้ทำพระชนิดหลังเบี้ยขนาดเท่าปลายนิ้วก้อยองค์ ๑ เรียกว่าพระคะแนนร้อย เมื่อทำได้พันองค์ ให้ทำพระขนาดใหญ่กว้างราว ๔.๒ ซม. ยาวราว ๖.๑ ซม. องค์ ๑ เรียกว่าพระคะแนนพันดั่งจะกล่าวต่อไปในที่อื่นข้างหน้า)

ต่อมาท่านใช้ดินสอขาว ที่ทำเป็นแท่งแล้ว ลงอักขระลบเอาผงเก็บประสมไว้จนพอแก่ความต้องการ ท่านจึงให้ไปแกะกะเทาะปูนขาวที่ล่อนๆ ตามกำแพงโบสถ์

๑. เจ้าคุณพระธรรมถาวร (ช่วง จันทโชติ) เป็นชาวบ้านตำบลบางระมาด จังหวัดธนบุรี มาอยู่กับเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ เมื่ออายุ ๑๓ ปี ใน พ.ศ. ๒๓๙๙ ศึกษาพระปริยัติธรรมต่อเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ เมื่ออุปสมบทเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ และเป็นกานานุกรมของท่าน ได้รู้เห็นพฤติการณ์ต่างๆ ของเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ อย่างใกล้ชิด เป็นผู้หนึ่งที่ได้ทำแม่พิมพ์และช่วยพิมพ์พระสมเด็จ ฯ และได้พยายามรวบรวมพระสมเด็จ ฯ ไว้มากที่สุดเกือบจะทุกชนิด (ถึงมรดกภาพเมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๗๗ อายุ ๙๑ ปี)

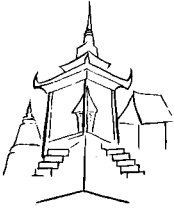
สีมาบ้าง ซึ่งมีตะไคร่น้ำติดอยู่เป็นส่วนมาก แล้วเอามาตำประสมกับดินสอขาวที่
 ท่านทำไว้แล้วจึงพิมพ์ ที่นี้พิมพ์เป็นรูป ๔ เหลี่ยมผืนผ้าเป็นพระชินีตปรกโพธิ์ ชนิด
 ทรงเจดีย์ และชนิดอื่นๆ จึงได้ความว่า พระสมเด็จบางองค์เนื้อเหลือง ก็เพราะ
 ทำนประสมดินสอเหลืองนั่นเอง บางองค์เนื้อขาวเจือเขียวเล็กน้อย เมื่อหักออกดูจะ
 เห็นผงสีดำๆ ติดอยู่ประปราย จึงได้ความสันนิษฐานว่า ที่เนื้อติดจะเขียวเล็ก
 น้อยนั้น ก็เพราะกะเทาะปูนขาวที่เอามาทำนั้น เมื่อส่วนประสมที่เจือด้วยของเหลว
 ตะไคร่น้ำก็กลายเป็นความดำของมันออกประสมกับผงที่ประสมนั้นๆ ที่เนื้อมีผงดำติด
 อยู่ประปราย ก็เพราะตะไคร่น้ำนั้นไม่ได้ถูกย่อยจนละเอียดโดยสิ้นเชิงนั่นเอง

ในตอนหลัง เมื่อเจ้าประคุณสมเด็จฯ สร้างและปลุกเสกพระสมเด็จเสร็จ
 แล้ว ท่านให้ใสบาตร กระบุงและสัดไปตั้งไว้ที่ในหอสวดมนต์ตรงหน้าพระพุทธรูป
 แล้วโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปไปวางที่พระสมเด็จนั้น บอกพระสงฆ์ที่มาประชุม
 เจริญพระพุทธรูปในพรรษาว่า ขอให้ช่วยปลุกเสกพระของท่านด้วย (นัยว่าที่
 เจ้าประคุณสมเด็จฯ ทำดั่งนั้นด้วยประสงค์จะแสดงให้เห็นปรากฏแก่คนทั้งหลาย
 โดยปริยายหนึ่งว่าพระของท่านได้ทำพิธีปลุกเสกแล้ว) ครั้นถึงวันฤกษ์งามยามดี
 ท่านก็ให้รวบรวมพระสมเด็จไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์วัดต่างๆ คือวัดชีปะขาว (วัด
 ศรีสุदारาม) วัดตะไกร (แขวงกรุงเก่า) วัดระฆังฯ วัดไชโย ฯลฯ (ที่ที่บรรจุพระพิมพ์
 เรียกกันว่า "กรุ")

ตรงนี้จะแทรกอธิบายว่าด้วยพระพิมพ์แบบพระสมเด็จที่ผู้อื่นสร้างลงไว้ด้วย
 พระสมเด็จที่ผู้อื่นสร้างนั้น ว่ามีที่กรุวัดใหม่อมตรส กรุวัดระฆังฯ และกรุวัดลับ

---

๑. กล่าวกันว่า พระสมเด็จกรุวัดระฆังฯ เป็นพระฐาน ๓ ชั้น ชนิดปรกโพธิ์ ปรก
 เมล็ดโพธิ์ เคียงบาตรโดยมาก

(วัดราชสีหราชาราม) พระอาหารภัตตรพิสิฐ (เล็ก อุเทนนท์) กล่าวเหตุที่จะมีพระสมเด็จ ที่กรุวัดใหม่อมตรส สืบเนื่องมาจากสมัยนตราเจิมบิดาพระอักษรสมบัติ บ้านตำบลบางขุนพรหม (บางคนว่าเนื่องมาจากสมัยนตราด้วง) ได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นองค์ ๑ ที่วัดนั้น สำหรับเป็นที่บรรจุอัฐธาตุของสกุลวงศ์ ประสงค์จะสร้างพระสมเด็จบรรจุไว้ในพระเจดีย์นั้นด้วย จึงไปขอผงทำพระจากเจ้าประคุณสมเด็จเจ้านายว่าได้ผงมาครึ่งบาตร ประกอบพิธีสร้างที่วัดอินทรวiharว่าเอาผงนั้นเคล้ากับปูนขาวและน้ำมัน ใส่ครกโขลกต่อหน้าเจ้าประคุณสมเด็จฯ ซึ่งนิมนต์มาฉันเพลในงานนั้น แล้วนำพระที่สร้างทั้งหมดไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ใหญ่ นั้น จึงเรียกกันว่า "พระสมเด็จกรุวัดใหม่อมตรส" หรือ "พระสมเด็จกรุวัดใหม่บางขุนพรหม" ดังนี้ (พระสมเด็จกรุนี้ ฐาน ๓ ชั้น สีขาว ดุงงาข้าง)

เจ้าคุณพระธรรมถาวร (ช่วง จันทโชติ) วัดระฆัง ฯ ว่า หม่อมเจ้าพระสมเด็จ พระพุฒาจารย์ (หัด) วัดพระเชตุพน ฯ เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระพุทธรูปบาทปิลันธน์ อยู่วัดระฆัง ฯ ทรงขอผงสีขาวจากเจ้าประคุณสมเด็จฯ ไปประสมกับผงดำของท่านสร้างพระพิมพ์ขึ้น พระนั้นเรียกกันว่า "พระสมเด็จพระพุทธรูปบาทปิลันธน์" บรรจุไว้ในพระเจดีย์มุมพระอุโบสถด้านตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งทางวัดระฆัง ฯ ได้เปิดกรุเมื่อ ๒๕ ปีล่วงแล้ว" พระสมเด็จพุทธรูปบาทปิลันธน์เป็นพระปางสมาธิ มีชนิดพระสิ่งองค์เดียว พระนั่ง ๒ องค์ พระนั่ง ๓ องค์ พระนั่งในม่านแหวก

---

๑. เจ้าคุณพระราชาธรรมาภินิว่า ได้ค้นพบพระสมเด็จพระพุทธรูปบาทปิลันธน์ดีบ้าง ชำรุดบ้างจำนวนมาก อยู่บนเพดานหอไตร ท่านจึงเลือกคัดเอาพระที่ชำรุดมาสร้างเป็นพระพิมพ์แบบพระสมเด็จ ประกอบพิธีปลุกเสกที่ในพระอุโบสถวัดระฆัง ฯ โดยพระอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในทางวิทยาคม ๑๐๘ รูป เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๕

ระหว่างเจดีย์ ๒ องค์ พระทุกชนิดสีดำเงือขาว (สีดุงปูนซีเมนต์)

เล่ากันว่า มีพระภิกษุรูปหนึ่ง (ไม่ทราบนาม) อยู่วัดพลับ (วัดราชสิทธิาราม) ไปรุดงค์ได้วันชนิดต่างๆ มากแล้วไปขอผงทำพระจากเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ผงเพียงเล็กน้อยมาประสมกันสร้างพระพิมพ์ขึ้น พระนั้นเรียกกันเป็นสามัญว่า "พระสมเด็จพระวัดพลับ" (พระวัดพลับสีขาวเนื้อแข็ง นั่งขัดสมาธิ มีทั้งขนาดใหญ่ และเล็กอย่างเล็กประมาณเท่าเบี้ยจัน เป็นพระนอนก็มี (แต่หายาก) ที่ทำเป็น ๒ หน้าก็มี (หายาก) และว่าทำด้วยตะกั่วก็มี แต่มักทำขนาดเล็ก

ทีนี้จะพรรณนาว่าด้วยพระสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระสมเด็จพระเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สร้างนั้น ว่ามีถึง ๗๓ ชนิด แต่ในเวลาที่ยังเรียบเรียงเรื่องประวัตินี้สืบทราบเพียง ๒๔ ชนิด คือ*

๑. พระคะแนนพัน (รุ่นแรก) ๓ ชั้น มี ๓ อย่างคือสีดำ (อยู่คงกระพันชาตรี) อย่าง ๑ สีขาว มีกลิ่นหอม (แก่โรคต่างๆ) อย่าง ๑ สีขาว ไม่มีกลิ่น

---

๑. ความที่กล่าวต่อไปนี้ เป็นคำบอกอธิบายของพระอาจารย์ขวัญวิสิฐโร วัดระฆังฯ ซึ่งอ้างว่าเจ้าคุณพระธรรมถาวร (ช่วง) และพระครูธรรมรัต (เที่ยง) บอกเล่าชี้แจงให้ฟัง

พระครูธรรมรัต ถานานุกรมในสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา) เป็นนักสะสมพระเครื่องรางชนิดต่างๆ ผู้หนึ่ง โดยเฉพาะมีความชำนาญดูพระสมเด็จเป็นพิเศษ ว่ากันว่าไม่ต้องหยิบพระมาพิจารณา เพียงแต่มองดูต่างๆ ก็สามารถบอกได้ถูกต้องว่า เป็นพระสมเด็จแท้หรือมิใช่

- (ทางเมตตามหานิยม) อย่าง ๑ (ขนาดเดียวกัน กว้าง ๔.๒ ซม. ยาว ๖.๑ ซม.)^๑
๒. ขอบกระดั่ง (หลังคาปกกล้วย) ๓ ชั้น (เป็นพระคะแนนกรวัดไชโย) รูป
ไช้ (กว้าง ๕.๕ ซม. ยาว ๘.๕ ซม.)
๓. พระคะแนนพัน (รุ่นหลัง) ๗ ชั้น (กว้าง ๒.๓ ซม. ยาว ๕.๕ ซม.)
๔. หูบายศรี (กระกรรณยาวงอนดูบายศรี) ๖ ชั้น (กว้าง ๒.๒ ซม.
ยาว ๓.๓ ซม.)
๕. หูบายศรี ๗ ชั้น (กว้าง ๒.๔ ซม. ยาว ๓.๕ ซม.) (ว่าหูบายศรี ๖ ชั้น
หายากกว่า ๗ ชั้น)
๖. เศียรบาตร (พระเศียรโต เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ทรงโกเชอร์) ๓ ชั้น
ด้านหลังมีรอยนิ้วหัวแม่มือ ๒ รอย (กว้าง ๒.๕ ซม. ยาว ๓.๘ ซม.)
๗. หลวงพ่อโต (ลือชื่อเจ็ดดำ) มี ๓ อย่าง คือที่ได้ฐานมีรอยเล็บหัวแม่
มือสองรอยอย่าง ๑ ที่ด้านหลังมีรูหนึ่งรูอย่าง ๑ ที่ด้านหลังมีรูสอง รูอย่าง ๑
(ขนาดเดียวกัน กว้าง ๒.๕ ซม. ยาว ๓ ซม.)^๒

๑. กล่าวกันว่า นายเทศ บ้านถนนดินสอ หลังตลาดบ้านขมิ้นธนบุรี เป็นผู้ทำ
แม่พิมพ์พระคะแนนพันรุ่นแรกและเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้เอาพระนี้ให้นางเอี่ยม ผู้ซึ่งขาย
น้ำพริกเผาและกึ่งแห้งที่ในตลาดนั้นเป็นคนแรก นางเอี่ยมคิดว่าใหญ่นัก เจ้าประคุณสมเด็จฯ
ว่าทำครั้งแรกต้องใหญ่หน่อย ภายหลังคิดเห็นว่า ทำพระขนาดใหญ่ต้องเปลืองผงโดยใช้เหตุ
ทำนจึงให้ทำแต่พระขนาดเล็กต่อมา

๒. เจ้าคุณพระธรรมถาวร (ช่วง) ว่า หลวงพ่อโตมีอยู่ในทุกกรุ พระสมเด็จฯ และ
ว่ายังมีพระสมเด็จอีกอย่างหนึ่งเรียกกันว่า "หลวงพ่อไป" รูปลักษณะเป็นอย่างเดียวกันกับ
หลวงพ่อ โต แต่ขนาดเล็กกว่า และมักเป็นดินสอเผาว่าเจ้าประคุณสมเด็จฯ ได้สร้างพระชนิด
นี้ เมื่อท่านขึ้นไปพักผ่อนที่กรุงเก่าในปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เสด็จราชย์ (ปีจน
พ.ศ. ๒๓๙๔)

๘. เคียรกระแต (พระพักตร์เรียว) ๓ ชั้น (กว้าง ๒.๒ ซม. ยาว

๓.๔ ซม.)

๙. ทรงเจดีย์ (ลักษณะพระงาม) ๓ ชั้น (กว้าง ๒.๒ ซม. ยาว

๓.๕ ซม.)

๑๐. พระประจำวัน (ว่ามีครอบทั้ง ๗ วัน พระประจำวันพุทธ (อุ้มบาตร) กว้าง ๒ ซม. ยาว ๔ ซม. พระประจำวันนอกจากนี้มิมีขนาดอย่างไรหาทราบไม่)

๑๑. ขุนแผน (หลังกบกล้วย กว้าง ๒.๕ ซม. ยาว ๔.๗ ซม.)

๑๒. ไบลานเผา สีด้า ๓ ชั้น (กว้าง ๒ ซม. ยาว ๓.๒ ซม.)

๑๓. ชานหมาก สีด้า ๓ ชั้น (กว้าง ๒.๒ ซม. ยาว ๓.๔ ซม.)

๑๔. นางพญา รูปหน้าจั่ว ไม่มีฐาน มี ๒ อย่าง คือสีแดงหม่น (ค่อนด้า)

และสีขาว (ขนาดเดียวกัน ขอบล่างสุดกว้าง ๑.๘ ซม. ยาว ๒.๕ ซม.)

๑๕. ประกเมลิ็ดโพธิ์ (ที่บริเวณพระเคียร มีปุมกลมเล็กหลายปุม) สีเขียวคล้า เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า "สมเด็จเขียว" ๓ ชั้น (กว้าง ๒ ซม. ยาว ๓.๔ ซม.)"

๑๖. พระเจ้าสิบทิศ (มีพระนั่งเรียงลำดับบนแผ่นกระเบื้องไทย ๑๐ องค์) สีด้ามี ๒ อย่าง คือพระปางมารวิชัย และพระปางสมาธิ (ขนาดเดียวกัน กว้าง ๑๐.๕ ซม. ยาว ๑๗.๒ ซม.)

๑๗. ประกโพธิ์ใบ (บริเวณเบื้องบนพระเคียรมีกิ่งและใบโพธิ์) ๓ ชั้น (กว้าง ๒.๔ ซม. ยาว ๓.๖ ซม.)

๑. ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระราชทานแจกพระปรกเมลิ็ดโพธิ์ เมื่อคราวเกิดโรค อหิวาต์ครั้งใหญ่ ในปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ดังจะกล่าวต่อไปในตอนว่าด้วยอภินิหาร

๑๘. อกร่องชูยาน (คือพระอุระเป็นร่อง พระกรรณยาวงอน) สีเหลือง
๗ ชั้น (หนา)°

๑๙. พระคะแนนร้อย (รุ่นแรก) หลังเบี้ย ขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย

๒๐. รูปใบโพธิ์ (รูปลักษณะเหมือนใบโพธิ์)

๒๑. ไช้ผ่าซีก (รูปลักษณะเหมือนไช้ผ่าซีก ว่ามีอยู่ที่กรวัดชีปะขาว)

๒๒. หัวแม่มือ (รูปลักษณะเหมือนนิ้วหัวแม่มือ ลืออย่างเดียวกับสมเด็จพระเจ้า
ว่าเป็นพระหมอ เมื่อจะรักษาโรค ให้เอาพระนี้ใส่บาตรที่มีน้ำ ถ้าพระจมน้ำคนไข้ตาย
ถ้าพระลอยว่าคนไข้หาย ว่าพระชนิดนี้เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
มักให้แก่ผู้เป็นหมอ)

๒๓. รูปเจดีย์ (คือทำเป็นรูปพระเจดีย์ในม่านแหวก ว่าพระชนิดนี้ใครจับ
ต้องชนลุก)

๒๔. ฐานแซม (คือฐานมีชั้นเล็กแซมชั้นใหญ่ ว่าทางเมตตามหานิยมตีนก)

๒๕. เม็ดขนุน (รูปลักษณะกลมรีดุจเม็ดขนุน ว่าพระชนิดนี้เก็บรักษายาก
มักจะสูญหายเสียโดยมาก)

๒๖. ปิดทอง (คือปิดทองที่บั้งทั้งด้านหน้าและด้านหลัง)

๒๗. ดินสีเหลือง หลังเบี้ย ๓ ชั้น (รุ่นแรก)

๒๘. เปลือกกล้วยน้ำ (คือสร้างด้วยเปลือกกล้วยน้ำ)

---

๑. ยังมีพระพิมพ์ชนิดกร่องชูยานอีกอย่างหนึ่ง สีขาวเหลืองดูไบลาน บาง ๔ ชั้น
(ใหญ่กว่า ๗ ชั้นเล็กน้อย) ด้านหลังมีรอยนิ้วหัวแม่มือว่าพระครูธรรมมาณกุล (ภู จนทสโร
มักเรียกกันว่า "หลวงปู่ภู") วัดอินทรวีหารเป็นผู้สร้าง ท่านผู้นี้เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ ณ วันเสาร์
ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒ ที่บ้านตำบลวังหิน จังหวัดตาก เป็นศิษย์เจ้าประคุณ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงคุณในทางวิปัสสนาธุระ ผู้คนนิยมนับถือมาก ถึงมรณภาพเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๕
อายุ ๑๐๔ ปี

๒๙. เกสรดอกไม้ (คือสร้างด้วยเกสรดอกไม้ต่างๆ)

พระอาจารย์ชวีญ วิสิฐโร วัดระฆังฯ บอกอธิบายว่า พระสมเด็จที่
เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ สร้าง (พระสมเด็จแท้) มีลักษณะเป็นดังนี้

ก. มีสีดำ ดำปนแดงเจือเหลือง เหลืองอ่อน (ดูจางข้าง) และสีอิฐ

ข. มีน้ำหนักเบา (กว่าพระพิมพ์ชนิดอื่น)

ค. เนื้อละเอียดอ่อน (เนื้อขึ้นคล้ายเบียร์น้ำ) แต่แข็งแกร่ง (ว่ามักมี
วัดกษัตริย์หนึ่ง ขนาดเล็กสีดำหรือสีแดงฝังอยู่ที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของพระ)

ฆ. เนื้อแตกเป็นลายงาข้าง หรือลายสังคโลก (เมื่อใช้ไปนานๆ)

ง. เมื่อหยิบพระมาเพ่งพินิจด้วยการสำรวจจิต จะเกิดญาณหยั่งรู้ว่าเป็น
พระสมเด็จแท้

๑๓. ชินบัญญัติคาถา

อานุภาพแห่งพระคาถาชินบัญชร

ผู้ใดได้สวดภาวนาพระคาถาชินบัญชรนี้ เป็นประจำอยู่เสมอ จะทำให้เกิดความสิริมงคลสมบูรณ์พูนผล ศัตรูหมู่พาลไม่กล้ากล้ำกราย ไปทางใด ย่อมเกิดเมตตามหานิยม เกิดลาภผลพูนทวี ชจัดภัยจากภุตผีปีศาจ ตลอดจนคุณไสยต่างๆ ทำน้ามนตร์ดั่งแก้วกอลจรีด แก้วสรรพโรคภัยหายสิ้น เป็นสิริมงคล แก้วชีวิต มีคุณานุภาพตามแต่จะปรารถนา ดังคำโบราณว่า “ผอยท่อมหลังช้าง” จะเดินทางไปทีใด ๆ สวด ๑๐ จบ แล้วอธิษฐานจะสำเร็จสมตั้งใจ

อานิสงส์ชินบัญญัติ

พระคาถาชินบัญชรนี้ เป็นคาถาที่ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก ตกทอดมาจากลังกา เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าคัมภีร์โบราณได้ดัดแปลงแก้ไขแต่งเติมให้ดีขึ้นเป็นเอกลักษณ์พิเศษ ได้นำอภัยกรรมความสมบูรณ์เปลื้องออกมาแล้วมีแต่สิ่งสิริมงคลแก่ผู้สวดภาวนาทุกประการ

พระคาถานี้ เป็นการอัญเชิญพระพุทธานุภาพแห่งพระบรมศาสดา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระพุทธรูปเจ้าที่ได้เคยตรัสรู้มาก่อนหน้านั้น เป็นการอัญเชิญพระอรหันต์ชีนาสพอันสำเร็จคุณธรรมวิเศษ แต่ละองค์ไม่เหมือนกัน นอกนั้นยังอัญเชิญพระสูตรต่างๆ อันโบราณจารย์เจ้าถือว่า เป็นพระพุทธรูปอันวิเศษ แต่ละสูตรมารวมกันสอดคล้องเป็นกำแพงแก้วคุ้มกัน ตั้งแต่กระหม่อมจอมขวัญของผู้ภาวนาพระคาถาลงมาจนล้อมรอบตัว จนกระทั่งหาช่องโหว่ให้อันตรายสอดแทรกเข้ามามิได้

พระคาถาชินบัญชร

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

เพื่อให้เกิดอานุภาพยิ่งขึ้น ก่อนเจริญภาวนาชินบัญชร ตั้งนะโม ๓ จบ แล้วระลึกถึง และบูชาเจ้าประคุณสมเด็จพระอภัยคำว่

ปุตตะกาโมละเภปุตตัง	ธนะกาโมละ เภษะนัง
อัติถิกายะกายะญาเย	เทวานังปิยะตังสุตตะวา
อิติปิ โส ภะคะวา ยะมะราชาโน	ท้าวเวสสุวรรณโณ
มรณังสุขัง	อะระหังสุคะโต
	นะโมพุทฺธายะ

๑. ชียาสรกกตา พุทธา	เซตะวา มารัง สะวาหะนัง
จะตุสัจจาสะภัง ระสัง	เย ปิวิงสุ นะราสุภา.
๒. ตัณ्हัง กะราหะโย พุทธา	อัญฐะวีสะติ นายะกา
สัพเพ ปะติภุจฺจिता มัยหัง	มัตตะเก เต มุณิสสะรา.
๓. สีเส ปะติภุจฺจिता มัยหัง พุทฺโธ	ชัมโม ทะวีโลจะเน
สังโฆ ปะติภุจฺจिता มัยหัง	อุเร สัพพะคุณากะโร.
๔. ทะทะเย เม อะนุรุทฺโธ	สารีปุตฺโต จะ ทักขิณ
โกณฑัญญโณ ปภุจฺจิกาคัสสิมิง	โมคคัลลาโน จะ วามะเก

๕. ทักขิณเณ สะวะเน มัยหัง
กัถสะโป จะ มะทานาโม
๖. เกสโต ปิฎฐิจูภาคัสมิง
นิสินโน สิริสัมปโน
๗. กุมาระกัถสะโป เถโร
โส มัยหัง ะวะทะเนนิจัจัง
๘. ปุณโณ อังคุลิมาโล จะ
เถรา ปัญจะ อิเม ชาตา
๙. เสสาลีติ มะหาเถรา
เอเตลีติ มะหาเถรา
ชะลันตา สีละเต เชนะ
๑๐. ะตานัง ปุระโต อาลี
ชะชัคคัง ปัจฉะโต อาลี
๑๑. ชันระโม่ระปะริตัตถุจะ
อากาเส ฉะทะนัง อาลี
๑๒. ชินา นานา ะวะระสังยุตตา
วะตะปิตตาทิสัญชาตา
- อาสุง อานันทะราหุโล
อุภาสุง วามะโสตะเก.
สุริโย ะวะ ปะกังกะโร
โสภิต มุณีปุงคะโว.
มะเทสี จิตตะวะทาโก
ปะติฎฐาลิ คุณากะโร.
อุปาลี นันทะสีวะลี
นะลาเต ติละกา มะมะ.
วิชิตา ชินะสาวะกา
ชิตะวันโต ชิโนระสา
อังคะมังเคสุ สันฐิตา.
ทักขิณเณ เมตตะสุตตะกัง
วามะ อังคุลิมาละกัง.
อากุณานาฎิยะสุตตะกัง
เสาส ปาการะสันฐิตา.
ลัตตูปาการะลัنگะตา
พาหิรัชฌัตตูปัทวะวา.

๑๓. อะเสสา วินะยัง ยันตุ
 วะสะโต เม สะกิจเจนะ
 ๑๔. ชินะปัญชะระมัชฌัมหิ
 สหทา ปาเลนตุ มัง ลัพเพ
 ๑๕. อิจจะวะมันโต
 ชินานุภาเวนนะ
 รัम्मานุภาเวนนะ
 ลังฆานุภาเวนนะ
 ลัทธัมมานุภาวะปาลีโต จะรามิ ชินะปัญชะเรติ.
- อนันตะชินะเตชะสา
 สหทา ลัมพุทชะปัญชะเร.
 วิหะรันตัง มะฮี ตะเล
 เต มะหาปุริสาสะภา
 สุสุคะโต สุรักโข
 ชิตูปัททะโว
 ชิตาระสังโฆ
 ชิตันตะราโย

อธิบายความเป็นมา และความหมายแห่งพระคาถาชินบัญชร

ปรากฏว่า ชินบัญชรคาถามีหลายฉบับ ฉบับ ๑ เขียนเป็นอักษรสิงห์ไว้ในสมุดข่อย มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ฉบับ ๑ อยู่ในคัมภีร์สังฆยาปกาสะกฏิกา เป็นอักษรพม่าและอักษรขอม และมีฉบับอื่นๆ อีก แต่ทุกฉบับผิดเพี้ยนแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง เฉพาะคาถาบาทต้นของทุกฉบับต่างกันดังนี้

- (ก) ฉบับสิงห์ - "ชยาสนคตา วีรา"
- (ข) ฉบับคัมภีร์สังฆยาปกาสะกฏิกา - "ชยาสนนาคตา วีรา"
- (ค) ฉบับ ๑ - "ชยาสนคตา พุทธา"
- (ฉ) ฉบับ ๑ - "ชยาสนากตา พุทธา"
- (ง) ฉบับ ๑ - "ชยาสรากตา พุทธา" (ไม่ทำซึ่งสายธนูและลูกศร คือไม่ต้องใช้คัตราวุธ)

*ข้าพเจ้าได้ส่งต้นฉบับไปให้ พ.อ.พระธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์ ปธ.๙) หัวหน้าอนุศาสนาจารย์กองทัพบกพิจารณา พระธรรมนิเทศฯ ชอบฉบับหมายเหตุ (ง) บอกว่าฉบับนี้คำแปลหลักแหลมมาก และได้ขอให้พระธรรมนิเทศฯ ตรวจสอบแก้ไขให้ถูกต้องเรียบร้อยด้วย แล้วถวายให้เจ้าคุณพระภักทมุนี (อินภทมุนี ป.ธ.๙) เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ เจ้าคณะอำเภอธนบุรี พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง จึงยุติเป็นฉบับที่ถูกต้องสมบูรณ์ ดังที่ตีพิมพ์ไว้ในสมุดนี้

ชินบัญชรคาถา เจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านจะประพันธ์ขึ้นเอง หรือท่านจะได้จากใครหรือจากที่ใด ข้อนี้ไม่มีใครทราบ แต่เมื่อคนทั้งหลายยังนับถือเชื่อกันว่า

---

* หมายถึงพระครูกล้วยานุกูล (วัดกล้วยานุมิตร)

คาถานี้เป็นของเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช จึงเรียกว่า “คาถาสมเด็จพระสังฆราช” สืบมา

มีท่านผู้รับบอกอธิบายว่า เมื่อจะท่องชินบัญชรคาถา ควรทำในวันพฤหัสบดี ให้จุดธูปเทียนกับดอกไม้บูชา น้อมจิตระลึกถึงเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ขอให้ท่านประสิทธิ์ประสาทคาถานี้ให้ แล้วจึงเริ่มท่องต่อไป และว่าคาถาที่ ๘ “ปฺถุณฺโณ อญฺคฺคฺสิมาโล จ ฯลฯ นาลเต ติลกา มม” ให้เสกน้ำล้างหน้าหรือเจิม ดิน

ผู้ที่สวดชินบัญชรคาถาเป็นประจำทุกวัน จะได้รับประสิทธิผลเป็นมหัศจรรย์จริงๆ เป็นต้นว่าจิตใจจะผ่องใสสดชื่น มีความเป็นอยู่ไม่ผิดเคืองอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน เจริญลาภผลเนื่องๆ ปลอดภัยหายทุกข์กังวล ฯลฯ (แต่ทั้งนี้ผู้สวดต้องเป็นผู้ตั้งมั่นในศีลธรรมด้วย) (คาถานี้บริกรรมทำนាំมนต์ใช้ได้ทั้งกันและกันทุกอย่าง วิเศษนัก)

ในหนังสือคัมภีร์พุทธมนโอสถ รวบรวมโดย นายแพทย์ สาริกบุตร กล่าวพรรณนาคุณานุภาพแห่งชินบัญชรคาถาไว้ดังนี้

“พระคาถาชินบัญชรของสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (โต) มีคุณานุภาพมากมาย ผู้ใดได้จำเรณูภาวนาไว้เสมอจะเจริญด้วยลาภยศ เจริญชนมายุยืนยาวปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ใช้เสกน้ามนต์รดแก่สรรพทุกขโศกโรครภัย ไม่ว่าจะถูกกระทำคุณไสยคุณผีคุณคนทั้งปวง แก้อภัยสิ้นโรคแก้ไข้เรื้อรัง แก้โรคจิตกลจริต แก้อวมงคลนิमितได้ทุกประการตามแต่จะปรารถนา ใช้ได้ทั้งนั้น ใช้ปลุกเสกเครื่องรางของขลังพระเครื่อง เพิ่มอภิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ขึ้นแล”

คำแปลชินบัญชรคาถา

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใด ผู้ไม่ต้องทำสายธนูและลูกศร (คือไม่ใช่ ศัสตราวุธ) ก็ทรงชนะมารกันทั้งหมู่บริวาร เป็นผู้ประเสริฐในหมู่บรรชน ทรงดีมรส จตุราริยส์จอันเลิศ

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ๒๘ พระองค์ มีพระตถันท์กรเป็นต้น เป็นจอมมุนี ผู้นำโลกทุกพระองค์ประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของข้าพเจ้า

พระพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่บนศิระของข้าพเจ้า พระธรรมเข้าประดิษฐาน อยู่ที่ตาทั้ง ๒ ของข้าพเจ้า พระสงฆ์เจ้าผู้เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งปวง ประดิษฐานอยู่ที่อุระของข้าพเจ้า

พระอนุรุทธ์ประดิษฐานอยู่ที่หทัย พระสารีบุตรประดิษฐานอยู่ ณ เบื้อง ขวา พระอัญญาโกณฑัญญะประดิษฐานอยู่ ณ ส่วนเบื้องหลัง พระโมคคัลลาน์ ประดิษฐานอยู่ ณ เมืองซ้าย

พระอานนท์กับพระราหุล ประดิษฐานอยู่ ณ หูขวาของข้าพเจ้าพระ-
มหากัสสปกับพระมหานามทั้ง ๒ ประดิษฐานอยู่ ณ หูซ้าย

พระโสภิตสัสมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระมุนีอันประเสริฐ ถึงพร้อมด้วยสิริ
ทรงรัศมีแจ่มจ้าดุจดวงพระอาทิตย์ ประทับนั่ง ณ ที่สุด (ชาย) ผมส่วนเบื้องหลัง

พระกุมารกัสสปเถระ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่มีวาจาอันไพเราะ เป็นบ่อ
เกิดแห่งคุณงามความดีนั้น ประดิษฐานอยู่ที่ปากของข้าพเจ้าเป็นนิจันริน্দร์

พระเถระ ๕ องค์เหล่านี้ คือ พระปุลณณะ ๑ พระองคุลิมาล ๑ พระอุบาลี
๑ พระนันทะ ๑ พระสีวลี ๑ จงบังเกิดเป็นรอย (เครื่องหมาย) อยู่ที่หน้าผาก
ของข้าพเจ้า

พระมหาเถระ ๘๐ องค์เศษ ผู้เป็นพุทธชินโรส ล้วนแต่เป็นผู้ชนะข้าศึก
คือกิเลส รุ่งเรืองอยู่ด้วยเดชแห่งศีลสถิตดำรงอยู่ทั่ววงศ์อวยวชน้อยใหญ่

พระรัตนสูตรอยู่เบื้องหน้า พระเมตตาสสูตรอยู่เบื้องขวา พระธชัคคสูตรอยู่
เบื้องหลัง พระอังกุลิมาลสูตรอยู่เบื้องซ้าย

พระขันธปริตร พระโมรปริตร และพระอาฎานาฎิยสูตร เป็นหลังคา
เครื่องปิดกั้นในอากาศ พระปริตรและพระสูตรที่เหลือจากนี้ ตั้งมั่นเป็นกำแพง
ล้อมรอบ

พระผู้ชนะทั้งหลาย ประกอบพร้อมด้วยกำลังต่างๆ ล้อมรอบด้วยกำแพง
๗ ชั้น

เมื่อข้าพเจ้ากล่าวบัญชร (ระบบธรรม) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามกิจ
ของตนอยู่ทุกเมื่อ

ขอให้อุปัทวันตรายทั้งหลาย ทั้งภายนอกและภายในอันเกิดแต่เหตุต่างๆ
มีลมกำเริบและดีชานเป็นต้น จนถึงซึ่งความพินาศดับสูญไปโดยไม่มีเหลือ ด้วย
เดชานุภาพของพระชินสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหาบุรุษอันประเสริฐทุกๆ พระองค์เหล่านั้น จน
ช่วยรักษาข้าพเจ้าผู้อยู่ ณ ภาคพื้นดินอันกว้างใหญ่ ภายในใจกลางระบบธรรม
ของสมเด็จพระชินสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดกาลทุกเมื่อ

พระชินบัญชรมนต์คุ้มครองรักษาดีแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ด้วยอำนาจของสมเด็จพระชินสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะ
อุปัทวะ ทั้งปวง

ด้วยอำนาจของพระธรรมเจ้า ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะข้าศึกคือกิเลส
(เครื่องข้อง)

ด้วยอำนาจของพระสงฆ์ ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะอันตรายทั้งปวง

ข้าพเจ้าเป็นผู้อันพระสัทธรรมคุ้มครองรักษาแล้ว จะประพฤติปฏิบัติตน
อยู่ในระบบธรรมของสมเด็จพระชินสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดไป ดังนี้แล

รายชื่อพระนาม พระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

๑. พระตันหังกร	ผู้กล้าหาญ
๒. พระเมธังกร	ผู้มียศใหญ่
๓. พระสรณังกร	ผู้ถือกุศลแก่โลก
๔. พระทีปังกร	ผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญาอันรุ่งเรือง
๕. พระโกณฑัญญะ	ผู้เป็นประมุขแห่งหมู่ชน
๖. พระมังคละ	ผู้เป็นบุรุษประเสริฐ
๗. พระสุมนะ	ผู้เป็นธีรบุรุษ มีพระหทัยงาม
๘. พระเววตะ	ผู้เพิ่มพูนความยินดี
๙. พระโสภิตะ	ผู้สมบูรณ์ด้วยพระคุณ
๑๐. พระอโนมทัสสี	ผู้อุดมอยู่ในหมู่มชน
๑๑. พระปทุมะ	ผู้ทำโลกให้สว่าง
๑๒. พระนารทะ	ผู้เป็นสารถิประเสริฐ
๑๓. พระปทุมุตตร	ผู้เป็นที่พึ่งของหมู่มสัตว์
๑๔. พระสุเมธะ	ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้
๑๕. พระสุชาตะ	ผู้เลิศกว่าสัตว์โลกทั้งปวง
๑๖. พระปิยทัสสี	ผู้ประเสริฐกว่าหมู่มนุชน
๑๗. พระอัทธทัสสี	ผู้มีพระกรุณา
๑๘. พระธรรम्मัสสี	ผู้บรรเทามีต
๑๙. พระสิทธัตถะ	ผู้หาบุคคลเสมอมิได้ในโลก
๒๐. พระติสสะ	ผู้ประเสริฐกว่านักปราชญ์ทั้งหลาย
๒๑. พระปุสสะพุทธเจ้า	ผู้ประชันธรรมอันประเสริฐ

๒๒. พระวิปัสสิ	ผู้หาที่เปรียบมิได้
๒๓. พระสิขี	ผู้เป็นศาสดาเกือกุลแก่สรรพสัตว์
๒๔. พระเวสสกุ	ผู้ประทานความสุข
๒๕. พระกกุสันธะ	ผู้นำสัตว์ออกจากกันดารคือกิเลส
๒๖. พระโกณฑกมนะ	ผู้หักเสี้ยซึ่งข้าศึกคือกิเลส
๒๗. พระกัสสปะ	ผู้สมบุรณ์ด้วยสิริ
๒๘. พระโคตมะ	ผู้ประเสริฐแห่งหมู่ศากยราช

รายนามพระอสีติมหาสาวก

๑. พระอัญญาโกณฑัญญเถระ เอตทัคคะทางรู้อาลาสน (รัตตัญญู)
๒. พระอุรุเวลกัสสปเถระ เอตทัคคะทางมีบริวารมาก
๓. พระสารีบุตรเถระ เอตทัคคะทางมีปัญญา
๔. พระโมคคัลลานเถระ เอตทัคคะทางมีฤทธิ์
๕. พระมหากัสสปเถระ เอตทัคคะทางทรงรุดงค์วัตร
๖. พระมหากัจจายนเถระ เอตทัคคะทางอธิบายเนื้อความย่อให้พิสดาร
๗. พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะทางทรงจิรวรเศร้าหมอง
๘. พระราชนเถระ เอตทัคคะทางมีปฏิภาณ
๙. พระปุลณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะทางธรรมกถึก
๑๐. พระกาฬุทายีเถระ เอตทัคคะทางยังสกุลที่ยังไม่เสื่อมใสให้เสื่อมใสในพระพุทธศาสนา

๑๑. พระนันทเถระ	เอตทัคคะทางสำราชมอินทรีย์ ๖
๑๒. พระราหุลเถระ	เอตทัคคะทางใครในการศึกษา
๑๓. พระอุบาลีเถระ	เอตทัคคะทางทรงพระวินัย
๑๔. พระภททียเถรศักยราชา	เอตทัคคะทางเกิดในตระกูลสูง
๑๕. พระอนุรุทธเถระ	เอตทัคคะทางมีทิพจักขุญาณ
๑๖. พระอานนทเถระ	เอตทัคคะทางเป็นพหูสูต ๑ มีสติ ๑ มีคติ ๑ มีความเพียร ๑ เป็นพุทธอุปัฏฐาก ๑
๑๗. พระโสณะโกพิวิสเถระ	เอตทัคคะทางปรารภความเพียร (ในพระพุทธศาสนา)
๑๘. พระรัฐपालเถระ	เอตทัคคะทางบวชด้วยศรัทธา
๑๙. พระบิณฑิลการทวาชเถระ	เอตทัคคะทางบันลือสีหนาท
๒๐. พระมหานันทกเถระ	เอตทัคคะทางเจริญปัญญาภาวนา
๒๑. พระจูฬนันทกเถระ	เอตทัคคะทางชำนาญในมโนมยทธิ
๒๒. พระโสณภูมิภัณฑณเถระ	เอตทัคคะทางแสดงธรรมด้วยถ้อยคำอัน ไพเราะ
๒๓. พระลกุณฏกภททียเถระ	เอตทัคคะทางมีเสียงไพเราะ
๒๔. พระสุภูติเถระ	เอตทัคคะทางอรณวิหาร (อยู่ด้วยหากิเลสมิได้) และเป็นทักษิณเยยบุคคล
๒๕. พระกัณฑาเรวตเถระ	เอตทัคคะทางยินดีในฌานสมบัติ
๒๖. พระวัคคลิเถระ	เอตทัคคะทางสังฆาวิมุตติ (พ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา)
๒๗. พระกุนทธานเถระ	เอตทัคคะทางจับฉลากเป็นปฐม

- ๔๔. พระมหานามเถระ
- ๔๕. พระอัสสชิเถระ
- ๔๖. พระยสเถระ
- ๔๗. พระวิมลเถระ
- ๔๘. พระสุพาหุเถระ
- ๔๙. พระปฏนชิเถระ
- ๕๐. พระนทิกัสสปเถระ
- ๕๑. พระคยาภัสสปเถระ
- ๕๒. พระควัมปติเถระ
- ๕๓. พระอชิตเถระ
- ๕๔. พระติสสมตเตยยเถระ
- ๕๕. พระปฏนกกเถระ
- ๕๖. พระเมตตคุเถระ
- ๕๗. พระโรดกเถระ
- ๕๘. พระอุปลิวะเถระ
- ๕๙. พระนันทกเถระ
- ๖๐. พระเหมกเถระ
- ๖๑. พระโตเทยยเถระ
- ๖๒. พระกัปปเถระ
- ๖๓. พระชตุกัณเณีเถระ
- ๖๔. พระภัทราวุธเถระ
- ๖๕. พระอุทยเถระ
- ๖๖. พระไปศาลเถระ

- ๖๗. พระปิงคิยเถระ
- ๖๘. พระภคฺเถระ
- ๖๙. พระกิมพิลเถระ
- ๗๐. พระอุทายีเถระ
- ๗๑. พระอุปวาณเถระ
- ๗๒. พระเมธียเถระ
- ๗๓. พระนาคิตเถระ
- ๗๔. พระจุนทเถระ
- ๗๕. พระยโสชเถระ
- ๗๖. พระสภียเถระ
- ๗๗. พระเสลเถระ
- ๗๘. พระมหาปรัณฑปเถระ
- ๗๙. พระนาลกเถระ
- ๘๐. พระองคฺลิมาลเถระ

พุทธะมั่งคะละคาถา สวดทุกวัน

ของ สมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี)

บทเริ่มสวด

หันทะ มะยัง พุทธมั่งคะละ คาถาโย ภาณามะเส

สัมพุทธโธ ทิปะทัง เสฎฐโฐ	นิลันโน เจวะ มัชฌิเม
โกณฑัญญโณ ปุพพะภาเก จะ	อาคะณเณยเย จะ กัสสะโป
สารีบุตรโต จะ ทักขิณ	ทะระติเย อุปาลี จะ
ปัจฉิเมปิ จะ อานันโท	พายัพเพ จะ คะวัมปะติ
โมกคัลลาโน จะ อุตตะเร	อีสาเนปิ จะ ราหุโล
อิเม โข มั่งคะลา พุทธา	สัพเพ อิระ ปะติฏฐิตา
วันทิตา เต จะ อัมเหติ	ลักกาเรติ จะ ปุชิตา
เอเตสัง อานูภาเวน	สัพพะโสตถี ภาวันตุโน

อิจเจวะมัจฉันตะนะมัสสะเนยยัง
 นะมัสสะมาโน ระตะนัตตะยังยัง
 ปุญญาภิสันทัง วิบุลลัง อะลัตถัง
 ตัสसानูภาเวนนะ ทะตันรายโ

คาถาเสริมสร้างทางสวรรค์-นิพพาน

ของ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

หมั่นทานศีลภาวนา และระลึกถึง
พุทธะพุทธา พุทธะพุทโธ พุทธังอะระหังพุทโธ
อิตปิโสภะคะวา นะโมพุทธาเย
จะทำให้ท่านมีความสุข-อายุยืน-นิพพาน

๑๔. ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก (ต้นฉบับเดิม)

เปิดกรุได้ที่เมืองสวรรคโลก มีคำกล่าวในหนังสือชื่อว่า ผู้ใดมีไว้ประจำบ้านเรือน มีอานิสงส์ยิ่งกว่าได้สร้างพระเจดีย์ทองคำสูงเทียมเทวโลก และป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ทำมาหากินเจริญฯ

บทสวดยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกนี้ เป็นพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ สรรเสริญพระพุทธรุคุณ และสาธยายหัวใจพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก (๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์) ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หัวใจพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ หัวใจพระเจ้า ๑๐ ชาติ หัวใจอิติปิโส ตลอดจนหัวใจอื่นๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนเป็นการเพิ่มบารมีบุญกุศล ถ้าผู้ใดได้สวดภาวนาทุกเช้าค่ำแล้ว เป็นการบูชารำลึกถึงพระพุทธรเจ้า ผู้นั้นจะไม่ได้ตกอบายภูมิ แม้ได้บูชาไว้กับบ้านเรือนก็ป้องกันอันตรายต่างๆ จะภาวนาพระคาถาอื่นๆ สัก ๑๐๐ ปี อานิสงส์ก็ไม่สูงเท่าภาวนาพระคาถานี้ครั้งหนึ่ง ถึงแม้ว่า อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ ที่มีอิทธิฤทธิ์ จะเนรมิตร

แผ่นอิฐเป็นทองคำก็เป็นพระเจดีย์ ตั้งแต่มนุษย์โลกสูงขึ้นไปจนถึงพรหมโลก
อานิสงส์ก็ยังไม่เท่าภาวนายอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกนี้และมีคำอธิบายคุณความดีไว้
ในต้นฉบับเดิมอีกนานัปการฯ

ต้นฉบับเดิมเปิดกรุได้ที่เมืองสวรรคโลก จารเป็นอักษรขอม จารึกไว้ใน
ใบลาน โบราณจารย์จึงได้แปลเป็นอักษรไทย หลวงธรรมาธิกรณ์ (พระภิกษุแสง)
ได้มาแต่พระแท่นศิลาอาสน์ มณฑลพิษณุโลก

ผู้ใดได้สร้างยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกนี้เป็นธรรมทานและไว้สวดมนต์
สักการบูชา ผลานิสงส์สุดที่จะพรรณนาให้ทั่วถึงได้ เป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ จะ
มีความสุขศิริสวัสดิ์ บังเกิดโชคลาภ ทำมาค้าขายเจริญรุ่งเรือง จะพ้นเคราะห์
ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยเจริญต่อไปทั้งในปัจจุบัน และอนาคตกาล ตลอดถึง
บุตรหลานสืบไป ด้วยอำนาจของความเคารพในพระคานานี้

ผู้ใดตั้งใจเจริญภาวนายอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกวันละ ๓ จบ จะไม่มีบาป
กรรม ทำสิ่งใดจะได้สมความปรารถนา สวดวันละ ๗ จบ กระตุกลอยน้ำได้

การเริ่มต้นและวิธีสวด

การเริ่มต้นสวดภาวนาให้หาวันดี คือ วันพฤหัสบดี เป็นวันเริ่มต้นก่อนเข้าห้องบูชาพระ ควรอาบน้ำชำระกายให้สะอาด และนุ่งห่มให้เรียบร้อย เข้านั่งที่ด้วยความสำรวมกายใจ ตั้งจิตให้แน่วแน่ เพ่งตรงยังพระพุทธรูป ระลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย และดวงวิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้าคณะทั่วราชอาณาจักร ค่อยกราบ ๓ หน แล้วสงบจิตระลึกถึงคุณบิดามารดา ซึ่งเป็นพระอรหันต์ของบุตร จากนั้นจึงจุดเทียนบูชา ให้จุดเล่มด้านขวาของพระพุทธรูปก่อน แล้วจุดเล่มด้านซ้าย ต่อไปจุดธูป ๓ ดอก เมื่อจุดเทียนรูปที่เครื่องบูชาเสร็จแล้ว ฟังนั่งคุกเข่าประนมมือ ตั้งใจบูชา ด้วยคำว่า

อานิสงส์การสวดภาวนา ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก

ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก เป็นพุทธมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ไว้สำหรับสวดภาวนา ทุกเช้าค่ำ เพื่อความสวัสดีเป็นสิริมงคลแก่ผู้สาธยาย อันเป็นบ่อเกิด มหาเดช มี เดชมาก มหาอนุราัง มีอานุภาพมาก และลาภยศสุขสรรเสริญ ปราศจากทุกข์โศก โรคภัย อุบัติวันตรายและความพินาศทั้งปวง ตลอดทั้งหม่มมารร้าย และศัตรูคู่ อาฆาตไม่อาจแผ้วพาลได้

อิตปิ โส ณะคะวา อะระหัง เป็นต้น สาธยายหรือภาวนาแล้วจะนำมาซึ่ง ลาภยศ สุขสรรเสริญและปราศจากอันตรายทั้งปวง ตลอดทั้งเป็นการระลึกถึง คุณพระพุทเจ้า เป็นการเจริญพระพุทธานุสตีวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นแดนเกิด ของสมาธิอีกด้วย

อะระหันตัง สะระณัง คัจฉามิ เป็นต้น เมื่อสาธยายหรือภาวนาแล้ว เป็น การมอบกายถวายชีวิตไว้กับองค์พระพุทเจ้าหรือเอาจงค์พระพุทเจ้าเป็นตาข่าย

เพชรคอยปกป้อง คุ้มครองรักษาชีวิตให้ปราศจากเวรภัย

อิตติปิ โส ภาวะวา รูปะขันโธ เป็นต้น เมื่อสาธยายหรือภาวนาแล้ว ขออาราธนาบารมีธรรมของพระพุทธองค์สิงสถิตในเบญจกัณฑ์ของเรา เพื่อให้เกิดพระไตรลักษณ์ญาณ อันเป็นทางของพระนิพพานสืบต่อไป

อิตติปิ โส ภาวะวา ปะฐะวีธาตุสัมมาทิยานะ สัมปันโน เป็นต้น เมื่อสาธยายหรือภาวนา ขออำนาจสมาธิญาณของพระพุทธองค์เป็นไปในธาตุ ในจักรวาลในเทวโลกหรือในกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ และในโลกุตตรภูมิ ขอจงมาบังเกิดในชั้นสันดานของข้าพเจ้าหรือเรียกว่าเป็นการเจริญสมณภาวนา อันเป็นบ่อเกิดแห่งรูปฌาน อรูปฌาน อภิญญา เป็นการเจริญวิปัสสนา อันเป็นบ่อเกิดแห่งมรรคผลนิพพาน เป็นการหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงฯ

กุสะลา ธัมมา อิตติปิ โส ภาวะวา เป็นต้น เป็นการสาธยายหัวใจพระวินัยปิฎก หัวใจพระสุตตันตปิฎกหัวใจพระอภิธรรมปิฎก และเป็นหัวใจพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ พระเจ้า ๑๐ ชาติ และหัวใจ อิตติปิโส ตลอดทั้งหัวใจอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก เมื่อภาวนาแล้วจะนำลาภ ยศฐาบรรดาศักดิ์ ทั้ง อายุ วรรณะ สุขะ พละ และจะป้องกันสรรพภัยต่างๆ เพื่อให้เกิดความสวัสดิ์มงคลแก่ตน และบุตรหลานสืบไป

อินทะสาวัง มหาอินทะสาวัง เป็นต้น เป็นการตั้งสัจจะเอาคุณแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ เป็นต้น ขอจงมาบันดาลให้เกิดความสวัสดิ์ เป็นสิริมงคลด้วยอำนาจแห่งคุณธรรม ซึ่งมีพลังอันได้แก่ความเพียร ขอให้การงานจงสัมฤทธิ์ผลขอให้อันซึ่งพระนิพพาน ความหลุดพ้น ด้วยอำนาจแห่งทาน ศีลและปัญญา อันเฉียบคม ขอให้บุญจงบันดาลให้เป็นผู้มีตบะ ประสพแต่ความสุข ด้วยสัจจะนี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีเมื่อสาธยายและภาวนาแล้ว ย่อมทำให้มีอำนาจ ตบะ เดชะ ความสุข ความเจริญรุ่งเรืองทุกประการ

นะโม พุทธัสสะ ทุกข์ อะนิจจัง อะนัตตา เป็นต้น เป็นการขออาราธนา
 บารมีแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ขอให้มาสถิตประดิษฐานในเบญจขันธ์ของเรา เพื่อ
 ให้เกิดพระไตรลักษณ์อันจะเป็นทางไปสู่พระนิพพาน

นะโม พุทธายะ มะอะอุ เป็นต้น เป็นการนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าผู้ทรง
 แสดงให้เห็นถึงสัจธรรมความจริง กล่าวคือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ (ทนอยู่
 ในสภาพเดิมไม่ได้) และความไม่มีตัวตน

พระอริยสงฆ์เจ้าทั้งหลายต่างก็กล่าวเห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นของจริง
 ของแท้ที่เรายึดมั่นเป็นหลักชัยแห่งชีวิตได้ ยังมีการปฏิบัติธรรมทั้งทาน ศีล ภาวนา
 สมาสมาธิ ความสุข ความเจริญเกิดขึ้นแก่ตนแน่นอนอย่าสงสัย การรวยทรัพย์เงิน
 ทองไม่ได้ก่ออานิสงส์ไม่เท่ากับรวยบุญรวยกุศล ซึ่งจะบังเกิดความสุขความเจริญ
 ในปัจจุบัน และตามติดวิญญาณไปทุกภพทุกชาติด้วย

ฉะนั้น ชาวพุทธทั้งหลาย จงเจริญภาวนา ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกทุกเช้า
 คำเกิด จะบังเกิดความสุขดีมั่งคั่งแก่ตนและครอบครัว ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข
 โดยทั่วหน้า

เมื่อท่านเจริญภาวนายอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกแล้ว หากเจริญวิปัสสนาสมาธิ
 ต่อ จะได้อานิสงส์สูงมาก

ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก (ฉบับเดิม)

- ๑ อิติปิ โส ภาคะวา อะระหัง
    วัจจะ โส ภาคะวาฯ
    อิติปิ โส ภาคะวา สัมมาสัมพุทโธ
    วัจจะ โส ภาคะวาฯ
    อิติปิ โส ภาคะวา วิชชาจะระณะสัมปันโน
    วัจจะ โส ภาคะวาฯ
    อิติปิ โส ภาคะวา สุคะโต
    วัจจะ โส ภาคะวาฯ
    อิติปิ โส ภาคะวา โลกะวิทู
    วัจจะ โส ภาคะวาฯ

๒. อระหันตัง สระระณัง คัจฉามิ
อระหันตัง สิริระสา นะมามิ
สัมมาสัมพุทัง สระระณัง คัจฉามิ
สัมมาสัมพุทัง สิริระสา นะมามิ
วิชชาจะระณะสัมปันนัง สระระณัง คัจฉามิ
วิชชาจะระณะสัมปันนัง สิริระสา นะมามิ
สุคะตัง สระระณัง คัจฉามิ
สุคะตัง สิริระสา นะมามิ
โลกะวิหัง สระระณัง คัจฉามิ
โลกะวิหัง สิริระสา นะมามิ
๓. อิติปิ โส ภาคะวา อะนุตตะโร
วัจจะ โส ภาคะวา
อิติปิ โส ภาคะวา ปุริสัทธัมมสาระถิ
วัจจะ โส ภาคะวา
อิติปิ โส ภาคะวา สัตถา เทวมะนุสสานัง
วัจจะ โส ภาคะวา
อิติปิ โส ภาคะวา พุทโธ
วัจจะ โส ภาคะวา

๔. อะนุตตะรัง สรรณัง คัจฉามิ
 อะนุตตะรัง สิริสา นะมามิ
 ปุริสัทมมะสาระถิ สรรณัง คัจฉามิ
 ปุริสัทมมะสาระถิ สิริสา นะมามิ
 สัตถา เทวะมะนุสสานัง สรรณัง คัจฉามิ
 สัตถา เทวะมะนุสสานัง สิริสา นะมามิ
 พุทฺธัง สรรณัง คัจฉามิ
 พุทฺธัง สิริสา นะมามิ
 อิติปิ โส ภาคะวา
๕. อิติปิ โส ภาคะวา รูปะขันโธ
 อะนิจจะลักขณะปาระมิ จะ สัมปันโน
 อิติปิ โส ภาคะวา เวทนาขันโธ
 อะนิจจะลักขณะปาระมิ จะ สัมปันโน
 อิติปิ โส ภาคะวา สัญญาขันโธ
 อะนิจจะลักขณะปาระมิ จะ สัมปันโน
 อิติปิ โส ภาคะวา สังขาระขันโธ
 อะนิจจะลักขณะปาระมิ จะ สัมปันโน
 อิติปิ โส ภาคะวา วิญญาณะขันโธ
 อะนิจจะลักขณะปาระมิ จะ สัมปันโน

๖. อิติปิ โส ภาวะวา ประฐะวี ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา อาโป ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา เตโช ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา วาโย ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา อากาสะ ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา วิญญาณะ ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา จักกะวาพะ ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา จาตุมะหาราชิกา ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิติปิ โส ภาวะวา ตาวะติงสา ชาติ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๗. อิติปิ โส ภาวะะวา ยามา ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา ตุสิตา ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา นิมมานะระตี ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา ประระนิมมิตะวะสะวัตตี ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา กามาวะจระระ ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา รูปาวะจระระ ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา อะรูปาวะจระระ ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 อิติปิ โส ภาวะะวา โลกุตตะระระ ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
 ๘. อิติปิ โส ภาวะะวา ประฐะมะฌานะ ชาติ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา ทุตติยะฉานะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา ตะติยะฉานะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา จะตตถฉานะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา ปัญจะมะฉานะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

๙. อิตปิ โส ภาวะวา อากาสาัญญาเยตะนะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา วิญญาัญญาเยตะนะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา อากัญญาญญาเยตะนะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตปิ โส ภาวะวา เนวะสัณญานาสัณญญาเยตะนะ
ชาตุ สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

๑๐. อิตปิ โส ภาวะวา โสตาปะภุมัคคะ ชาตุ
สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา สะกิทาคามีมคคะ ชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา อะนาคามีมคคะ ชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา อะระหัตตมะคคะ ชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๑๑. อิตติปิ โส ภาวะะวา โสตาปะฎิณะชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา สะกิทาคามีณะชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา อะนาคามีณะชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

อิตติปิ โส ภาวะะวา อะระหัตตณะชาตุ
 สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๑๒. กุสะลา ทัมมา อิตติปิ โส ภาวะะวา อะอา
 ยาวะชีวัง พุทัง สระณะัง คัจฉามิ

ทัมมุกุทีปญจะ อิสสะโร กุสะลา ทัมมา

นะโม พุทธายะ นะโม ทัมมายะ นะโม สังฆายะฯ

ปัญจะพุทธา นมะมัทัง อาปามะ จุปะ
 ทิมะสังอังขุ สังวิธาปุกะยะปะ อุปะสะชะสุ
 เหาสาเยะ โสโสสะสะ อะอะอะอะนิ
 เตชะสุเนมะ ภูจะนาวิเว อะสังวิสุโล
 ปุสะ พุกะ อิสะวาสุ สุสะวาอิ
 กุสะลา ทัมมา จิตติ วิธัตถิฯ

๑๓. อิติปิ โส ภาคะวา อะระหัง อะอา
 ยาวะชีวัง พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ
 สาโพธิปัญจะ อิสสะโร ทัมมาฯ

๑๔. กุสะลา ทัมมา นันทะวิวังโก
 อิติ สัมมาสัมพุทโธ สุคะลาโน
 ยาวะชีวัง พุทธัง สาระณัง คัจฉามิฯ
 จาตุมะหาราชิกา อิสสะโร กุสะลา ทัมมา
 อิติ วิชชาจะระณะสัมปันโน ออุ
 ยาวะชีวัง พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ
 ตาวะติงสา อิสสะโร กุสะลา ทัมมา
 นันทะปัญจะสุคะโต โลกะวิฑู มะหาเอไอ
 ยาวะชีวัง พุทธัง สาระณัง คัจฉามิฯ

ยามา อีสสะโร กุสะลา รัมมา
 พรหมมา สัททะ ปัญจะ สัตตะ สัตตา
 ปาระมี อะนุตตะโร ยะมะกะชะ
 ยาวะซีวัง พุทัง สาระณัง คัจฉามิฯ

๑๕. ตุสิตา อีสสะโร กุสะลา รัมมา
 ปุยะปะกะ บุริสะทัมมะสาระถิ
 ยาวะซีวัง พุทัง สาระณัง คัจฉามิฯ

๑๖. นิมมานะระติ อีสสะโร กุสะลา รัมมา
 เหตุไประ สัตถา เทวะมะนุสสานัง ตะธา
 ยาวะซีวัง พุทัง สาระณัง คัจฉามิฯ

๑๗. ประระนิมิตตะวะสะวัตตี อีสสะโร กุสะลา รัมมา
 สังขาระขันโธ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
 รูปะขันโธ พุทธะปะณะ
 ยาวะซีวัง พุทัง สาระณัง คัจฉามิฯ

๑๘. พรหมมา อีสสะโร กุสะลา รัมมา
 นัตถิปัจจะยา วินะปัญจะ ภาคะวะตา
 ยาวะนิพพานัง สาระณัง คัจฉามิฯ
 นะโม พุทธัสสะ นะโม รัมมะสะ นะโม สังฆัสสะ

พุทธิลาโภกะลา กระระ กะนา เอเตนะ

สังเจนะ สุวัตถิ โทหนตุ หุลู หุลู หุลู สะวาหายะ

๑๙. นะโม พุทธัสสะ นะโม ธัมมัสสะ นะโม สังฆัสสะ

วิตติ วิตติ วิตติ มิตติ มิตติ มิตติ จิตติ จิตติ วัตติ วัตติ

ยะมะสุ สุวัตถิ โทหนตุ หุลู หุลู หุลู สะวาหายะฯ

๒๐. อินทะสว่าง มหาอินทะสว่าง

พรหมสว่าง มหาพรหมสว่าง

จักกะวัตติสว่าง มหาจักกะวัตติสว่าง

เทवासว่าง มหาเทवासว่าง

อิสีสว่าง มหาอิสีสว่าง

มุนีสว่าง มหามุนีสว่าง

สัปปุริสะสว่าง มหาสัปปุริสะสว่าง

พุททะสว่าง ปัจเจกะพุททะสว่าง

อะระหัตตะสว่าง สัพพะ สิทธิ วิชชาธาระณังสว่าง

สัพพะ โลกา อิริยานังสว่าง เอเตนะ

สังเจนะ สุวัตถิ โทหนตุฯ

๒๑. สว่าง คุณังวะชะพะลัง เตชัง วิริยัง สิทธิ กัมมัง

นิพพานัง โมกขัง คุยหะกัง ทานัง สีสัง

ปัญญา นิกขัง ปุญญัง ภาคะยัง ตัปปัง สุขัง
 ลีริ รูปัง จะตุวิสะติเทสะนัง เอเตนะ
 สัจเจนะ สุวัตถิ โทหนตุ หุลฺล หุลฺล หุลฺล สะวาหาเยฯ

๒๒. นะโม พุทธัสสะ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
 รูปะขันโธ เวทะนาขันโธ สัจญาขันโธ
 สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ
 นะโม อิติปิ โส ภะคะวาฯ

๒๓. นะโม ธัมมัสสะ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
 รูปะขันโธ เวทะนาขันโธ สัจญาขันโธ
 สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ
 นะโม สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโมฯ

๒๔. นะโม สังฆัสสะ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
 รูปะขันโธ เวทะนาขันโธ สัจญาขันโธ
 สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ
 นะโม สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
 วาหะปะริตตังฯ

๒๕. นะโม พุทธายะ มะอะอุ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
 ยาวะตัสสะ ทาโย โมนะ

อุอะมะ ทุกขัง อะนิจจัง อะนัตตา
อุอะมะอะ วันทา นะโม พุทธายะ
นะอะ กะติ นิสะระณะ อาระปะชุง

วิปัสสิต

สัพพะทุกขา สัพพะภะยา สัพพะโรคา วินาศสันตุ

๑๕. พุทธชัยมงคลคาถา

(คาถาพาหุง-พระพุทธเจ้าชนะมาร)

บทสวดที่ใช้ป้องกันอุปัทวันตรายทั้งหลาย

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

พุทชัง	สะระณัง	คัจฉามิ
ธัมมัง	สะระณัง	คัจฉามิ
สังฆัง	สะระณัง	คัจฉามิ

หุติยัมปิ	พุทชัง	สะระณัง	คัจฉามิ
หุติยัมปิ	ธัมมัง	สะระณัง	คัจฉามิ
หุติยัมปิ	สังฆัง	สะระณัง	คัจฉามิ

ตะติยัมปิ	พุทชัง	สะระณัง	คัจฉามิ
ตะติยัมปิ	ธัมมัง	สะระณัง	คัจฉามิ
ตะติยัมปิ	สังฆัง	สะระณัง	คัจฉามิ

๑. พาหุงสหัสสละมะภินิมมิตะสาธุชันทัง
ครีเมชะลัง อุทิตะโฆระสะเสณะมารัง
ทานาทิธัมมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท,
ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๒. มาราดิเรกะมะภิชุฉมิตะลััพพะรัตติง,
โฆรัมปะนาฬะวะกะมักกะมะถัทธะยักขัง
ขันตีสุทนต์ะวิธินา ชิตะวา มุนินโท,
ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๓. นาฬาคีริง คะชะวะรัง อะติมัตตะภูตัง
ทาวักคิจักกะมะสะนีวะ สุทากรุณันตัง
เมตตัมพุเสกะวิธินา ชิตะวา มุนินโท,
ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๔. อุกขิตตะขัคคะมะติหัตตะสุทากรุณันตัง
ธาวันติโยชะนะปะถังคฺลิมาละวันตัง
อิทธิภิสังขะตะมะโน ชิตะวา มุนินโท,
ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๕. กัตตวานะ กัมมชฺฐะมุทะรัง อิวะ คัปปภินียา
จิณฺญาเยะ ทุณฺณชฺฐะวะจะนัง ชะนะกายะมัชเฌ
สันเตนะ โสมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท,
ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ

๖. สัจจัง วิหายะ มะตีสัจจะกะวาทะเกตุง
 วาหาภิโรปีตะมะนัง อะติอันธะภูตัง
 ปัญญาปะทีปะชะลิตโต ชิตะวา มุนินโท,
 ตันเตละสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๗. นันโทปะนันทะภุชะคัง วิพุชัง มะหิทธิง,
 ปุตเตนะ เถระภุชะเคนะ ทะมาปะยันโต
 อิทฐปะเทสะวิธินา ชิตะวา มุนินโท,
 ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๘. ทุคคะหะทิฏฐิภุชะเคนะ สุทัฏฐะหัตถัง,
 พรหมัง วิสุทธิชุตติมิทธิพะกาภิธานัง,
 ญาณาคะเทนะวิธินา ชิตะวา มุนิโท,
 ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ
๙. เอตานิ พุทธะชะยะมังคะละ อัญญะคาถา
 โย วาจะโน ทินะทีเน สระะเต มะตันที,
 หิตวานะ เนกะวิวิธานิ จุปัททะวานิ
 โมกขัง สุขัง อะธิคะเมยยะ นะโร สะปัญโญ

มะหาการุณิโก นาโถ	หิตายะ สัพพะปาณินัง
ปุเรตวา ปาระมี สัพพา	ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง
เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ	โหตุ เต ชะยะมังคะลัง

ชะยันโต โพธิยา มูเล
 เอวัง ตวัง วิชโย โหติ
 อะปะราชิตะปัลลังกะ
 อะภิสเสก สัพพะพุทธานัง
 สุกัจฉัตตัง สุมังคะลัง
 สุขะโณ สุมุहुตโต จะ
 ปะทักขิณัง กายะกัมมัง
 ปะทักขิณัง มะโนกัมมัง
 ปะทักขิณัง กัตวานะ

ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง
 สัพพะพุทธานุภาเวนะ
 ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง
 สัพพะธัมมานุภาเวนะ
 ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง
 สัพพะสังฆานุภาเวนะ

ลักยานัง นันทิวฑฒะโน
 ชะยัสสุ ชะยะมังคะเล
 สีเส ปะฐะวีโปกชะเร
 อัคคัปปัตโต ปะโมทะติฯ
 สุปะภาตัง สุกุณฺฐิตัง
 สยิณฺฐัง พรหมะจาริสู
 วากัมมัง ปะทักขิณัง
 ปะณิธิ เต ปะทักขิณ
 ละภันตตเถ ปะทักขิณฯ
 รักขันตุ สัพพะเทวะตา
 สะทา โสตถิ ภาวันตุ เตฯ
 รักขันตุ สัพพะเทวะตา
 สะทา โสตถิ ภาวันตุ เตฯ
 รักขันตุ สัพพะเทวะตา
 สะทา โสตถิ ภาวันตุ เตฯ

คำแปล

พระจอมมุนี ได้ชนะพญามาร, ผู้นิรมิตแขนมากตั้งพันถืออาวุธครบมือ, ชีคชสารศรีเมษละ พร้อมด้วยเสนามารโห่ร้องก้องกึก, ด้วยธรรมวิธิตานบารมี เป็นต้น, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี ได้ชนะอาฬวกยักษ์, ผู้มีจิตกระด้าง ปราศจากความอดทน, มีฤทธิ์พิลึกยิ่งกว่าพญามารเข้ามาต่อสู้ยั้งนักจนตลอดรุ่ง, ด้วยวิธิตรมานเป็นอันดี, คือพระขันตี (ความอดทน), ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี ได้ชนะช้างตัวประเสริฐชื่อนาฬาคีรี, เป็นช้างเมายิ่งนักแสนที่จะहारุน, ประดุจไฟป่าและจักรารุชและสายฟ้า, ด้วยวิธีรดลงด้วยน้ำ คือพระเมตตา, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี มีพระหฤทัยไปในที่จะกระทำอิทธิปาฏิหาริย์, ได้ชนะโจรชื้อองคฺลิมาล, (ผู้มีพวงคือนิ้วมนุษย์) แสนร้ายกาจมีฝีมือ, ถือดาบวิงไล่พระองค์ไปสิ้นทาง ๓ โยชน์, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี ได้ชนะความกล่าวร้ายของนางฉิวจมาณวิกา, ทำอาการ

ประหนึ่งว่ามีกรรม, เพราะทำไม่มีสัจฐานอันกลม ให้เป็นประจุมมีทอง, ด้วยวิธีสมาธิอันงาม, คือความระงับพระทศทัยในท่ามกลางหมู่ชน, ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธรชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี รุ่งเรืองแล้วด้วยประทีป คือปัญญา, ได้ชนะสังจกนิครนถ์, ผู้มีอิจฉาสัยในที่จะสละเสียซึ่งความสัตย์, มีใจในที่จะยกถ้อยคำของตน ให้สูงดุยกธง, เป็นผู้ดีมนยิงนัก, ด้วยเทศนาญาณวิธิ, คือรู้้อัฒาสัยแล้วตรัสเทศนา, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธรชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี โปรดให้พระโมคคัลลานเถระพุทธิไนโรส, นิรมิตกายเป็นนาคราชไปทรมานพญานาคราช ชื่อนันโทปนันทะ, ผู้มีความรู้มืด มีฤทธิ์มาก, ด้วยวิธีอันให้อุปเท่ห์แห่งฤทธิ์แก่พระเถระ, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธรชัยมงคลนั้น

พระจอมมุนี ได้ชนะพรหมผู้มีนามว่า ท้าวพกา, ผู้มีฤทธิ์ มีอันสำคัญตนว่าเป็นผู้รุ่งเรืองด้วยคุณอันบริสุทธิ, มีมืออันท้าวภูงค์, คือทิวฐิที่ตนถือผิดครึ่งไว้แน่นแน่นแล้ว, ด้วยวิธีวางยาอันพิเศษคือเทศนาญาณ, ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน, ด้วยเดชแห่งพระพุทธรชัยมงคลนั้น

นรชนใด มีปัญญา ไม่เกียจคร้าน, สวดกิติ ระลึกกิติ ซึ่งพระพุทธรชัยมงคล ๘ คาถา, แม้เหล่านี้ทุกวัน, นรชนนั้นจะพึงละเสียได้ ซึ่งอุปัทวันตรายทั้งหลาย, มีประการต่างๆ เป็นแอนกถึงซึ่งวิโมกขสิลาสัย อันเป็นบรมสุขแล.

มหาการุณิกโก นาโถ ผู้เป็นที่พึงของสัตว์ ประกอบแล้วด้วยพระมหากรุณา, หิตายะ สัพพะปาณินัง ปุเรตวา ปาระมี สัพพา ยังบารมีทั้งหลายทั้งปวงให้เต็มเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย, บัดโต สัมโพธิมุตตะมัง ถึงแล้วซึ่งความตรัสรู้อันอุดม, เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ ด้วยความกล่าวคำสัตย์นี้, โหตุ เต ชะยะมังคะลัง ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

๑๖. พระอติปิโสรัถนมาลา

๑๐๘ พระคาถาคักดีลิตี

พระอติปิโสรัถนมาลา ที่ได้นำลงพิมพ์ต่อไปนี้ เป็นของเก่าดึกดำบรรพ์ นิยมกันว่าเป็นการเจริญภาวนาเพื่อตามระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า ด้วยเคารพสักการะอย่างสูงสุด ถ้าผู้ใดได้เจริญภาวนาให้สม่ำเสมอ ด้วยศรัทธายึดมั่นในพระไตรรัตน์แล้ว พระพุทธานุภาพ พระธรรมานุภาพ พระสังฆานุภาพ จะดลบันดาลให้ผู้เจริญภาวนาประสบประโยชน์ และต้องสำเร็จในปณิธานได้สมดังความปรารถนา เป็นอีกบทหนึ่งแห่งการเจริญนวทรคุณ ที่คณาจารย์เจ้าแต่โบราณได้บำเพ็ญกันมารวมทั้งหมด ๑๐๘ ห้องพระคาถา

ตามตำนานของพระอติปิโสรัถนมาลา นี้ ได้มาจากสมุดข่อยโบราณ และตามประวัติกล่าวว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ได้นำเอาบทพระอติปิโสรัถนมาลา นี้บริกรรมในการสร้างพระพิมพ์ผงวิเศษนั้นด้วย และพระอติปิโสรัถนมาลาจะมีพระคุณานุภาพ อันใดนั้นพึงอ่านบานแผนกเก่าที่นักปราชญ์โบราณท่านได้รจนาไว้

พระอติปิโสต่างๆ หลายอย่าง ดังที่จะได้กล่าวต่อไปข้างท้ายนี้ แต่ละอย่างๆ เป็นพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้า อันความตามระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า มีคุณานุภาพมากมายเหลือที่จะพรรณนา อาจห้ามกันเสียซึ่งความหวาดเสียวครันคร้าม และโรคภัยภัยอันตรายต่างๆ มีคุณประโยชน์เป็นอันมากแก่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งสตรี แลบุรุษ แลภฤทส์ถ์ แลบรรพชิต ควรจะท่องบ่นสาธยายให้ขึ้นใจไว้ เพื่อเป็นความสวัสดิมงคลแก่ตนผู้ที่ได้สาธยาย เพราะ "พระอติปิโส" เป็นพระพุทธานาม อันประเสริฐ แต่ละพระนามๆ เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าของเราแลพระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงไว้แก่พระภิกษุ

ดังมีเนื้อความในพระพุทธานุชาตธรรมชาดกแสดงไว้ดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายถ้าว่าความกลัวหรือความหวาดเสียว หรือชนพองสยองเกล้าเกิดขึ้นแก่ท่านทั้งหลายผู้ไปสู่ว่างเปลี่ยว อันเป็นที่เจียบสงัดอันจะพึงกลัวเป็นต้นว่าไปสูปากิติ สู่โคนไม้กิติ สู่เรือนเปลี่ยวกิติ สมัยนั้นท่านทั้งหลายพึงตามระลึกถึงเราผู้ตถาคตอย่างนี้ว่า "อติปิโส ภาวะวา ภาระหัง สัมมา สัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุขะโต โลกะวิทู อนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมนุสสานัง พุทโธ-ภาวะวาติ" เมื่อท่านทั้งหลายตามระลึกถึงพระตถาคตอยู่ ความกลัวหรือความหวาดเสียว หรือชนพองสยองเกล้าจะหายไป เพราะพระตถาคตเป็นอรหันตะสัมมา-สัมพุทโธ ไม่มีราคะ โสพะ โมหะ เป็นผู้ไม่กลัว ไม่สะดุ้ง ไม่ตกใจ ไม่หนีฯ

"อีกประการหนึ่ง อันว่าความตามระลึกถึงพระพุทธานุชาตธรรมชาดกนั้น เป็นอนุตตะริยะะไม่มีความตามระลึกอย่างอื่นระลึกยิ่งขึ้นไปกว่า มีพระพุทธานุชาตธรรมชาดกหรือสาวกของตถาคตอยู่ มีความเชื่อตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น ถึงโดยส่วนเดียว เลื่อมใสยิ่งแล้ว ความตามระลึกของผู้นั้นเป็นความระลึกอย่างยิ่งกว่าความตามระลึกทั้งหลาย เพราะเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความ

ก้าวพ้นจากโคกประวิเทวะนาการ เพื่อลวงลับแห่งความทุกข์โศกนัยส เพื่อบรรลุนิพพานเครื่องนำสัตว์ออกไป เพื่อกระทำพระนิพพานให้แจ้ง ฯ

"พระพุทธเจ้านั้นทรงพระคุณ นาระลึกลงมากมายไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณ สิ่งใดจะเสมอเสมียน เมื่อจะกล่าวถึงพระคุณที่ฟังเฟื่องไปในหมู่เทวดาแลมนุษย์ โดยมากแล้วก็คือ พระอิติปิโส เป็นอาทิ พระอิติปิโสนั้น ท่านโบราณจารย์ได้แสดงไว้หลายนัย ดังได้รวบรวมขึ้นไว้ เพื่อเป็นการสะดวกแก่ผู้ที่จะต้องการท่องบ่นสาธยาย จะได้ดูตามความประสงค์

ขอเชิญท่านผู้สนใจศึกษา บทพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อันเรียกว่า พระอิติปิโสรัตนมาลา ดังต่อไปนี้เทอญ ฯ

(อิ) อิฏฐุ สัพพัญญุตญาณัง อิจฉันโต อาสะวักขะยัง อิฏฐัง รัมมัง อนุปัตโต อิทธิมันตัง นะมามิหัง

(ติ) ตินโณ โย วัฏฏะทุกขัมहा ตินณัง โลกานะมุตตะโม ติสโส ภูมิ อะตักกันโต ตินณัง โอมัง นะมามิหัง

(ปิ) ปิโย เทวะมะนุสสานัง ปิโย พรหมา นะมุตตะโม ปิโย นาคะ-
สุปันณานัง ปิณินทริยัง นะมามิหัง.

(โส) โสกา วัระตะจิตโต โย โสกะมาโน สะเทวะเก โสกัปปัตเต
ปะโมเทนโต โสตะวัตถณัง นะมามิหัง.

(ภะ) ภักชิตา เยนะ สัทธัมมา ภักคปะปาเปนะ ตาทินา ภะเย สัตเต
ปะทาเสนโต ภะยะสันตัง นะมามิหัง.

(คะ) คะมิโต เยนะ สัทธัมโม คะมาปีโต สะเทวะกัง คัจฉะมาโน
สิวัง รัมมัง คัมยะรัมมัง นะมามิหัง.

(วา) วานา นิกขะมิ โย ตันหา วัจัง ภาสะติ อุตตะมัง วานะ
นิพพาปะนัตถายะ วายะมันตัง นะมามิหัง.

(อะ.) อะนัสสาสะกะสัตตาทัน อัสสาสัง เทติ โยชิโน อะนันตะคุณะ-
สัมปันโน อันตะคามิง นะมามิหัง.

(ระ.) ระโต นิพพานะสัมปัตเต ระโต โส สัตตะโมจะเน รัมมาเปติธะ
สัตเตโย ระณะจาคัง นะมามิหัง.

(หัง.) ทัญญะเต ปาปะเก ทัมเม หังสาเปติ ปะรัง ชะนัง หังสมานัง
มาหาวิริง หันตะปาปัง นะมามิหัง.

(สัม.) สังขะตาสังขะเต ทัมเม สัมมาเทเสสิ ปาณินัง สังสารัง สังวิฆาญติ
สะสัมพุทฺธัง นะมามิหัง.

(มา.) มาตะวา ปาลีโต สัตเต มานะถัทธะ ปะมัททิโน มานีโต เทวะสังฆะเท
มานะฆาฏัง นะมามิหัง.

(สัม.) สัญจะยัง ปาริมัง สัมมา สัจจิตวา สุขะมัตตะโน สังฆารานัง ชะยัง
กัตวา สันตะคามิง นะมามิหัง.

(พุท.) พุชฌิตวา จะตุสัจจานิ พุชฌาเปติ มะหาชะนัง พุชฌาเปนตัง สิวัง
มัคคัง พุทฺธะเสฏฺฐัง นะมามิหัง.

(โธ.) โธติ ราเคจะ โทเสจะ โธติ โมเทจะ ปาณินัง โธตาสะวัง มะหาวิริง
โธตะกะเลสัง นะมามิหัง.

(วิช.) วิวิจจะวะ อะสัทธัมมา วิจิตวา ทัมมะ เทสะนัง วิเวเก ฐิตะจิตโต
โยวิทัตตันตัง นะมามิหัง.

(ชา.) ชาติธัมโม ชะราธัมโม ชาติอันโต ปะกาลีโต ชาติเสฏฺฐะนะ พุทฺธะนะ
ชาติโมกขัง นะมามิมัง

(จะ.) จะยะเต ปุญญะสัมภारे จะเยติ สุขะ สัมปะหัง จะชันตัง ปาปะ
กัมมานิ จะชาเปนตัง นะมามิหัง.

(ระ.) ระมิตัง เยนะ นิพพานัง รักขิตัง โลกะสัมปะหัง ระชะ โทสาทิกะ

เลเสหิระหิตัง ตัง นมะมิมิหัง.

(ณะ.) นามิโตเยวะะ พรหมเหติ นระเทเวหิ สัพพะทา นะทันโต สีหะนาหัง โยนะทันตัง ตัง นมะมิมิหัง.

(สัม) สังขาระ ติวิเชโลเก สัญชานาติ อะนิจ จะโต สัมมมณิพพานะ สัมปัตโต สัมปัสสันตัง นมะมิมิหัง.

(ป็น) ปันนะกะเต โพธิสัมภาเร ปะสัฏฐิโร สัสสะเทวะเก ปัญญาเย อะสะโมหิติ ปะสันนัง ตัง นมะมิมิหัง.

(โน) โน เทติ นิระยัง คันตุง โน จะปาปัง อะการะยัง โน สะไมอัทถิ ปัญญาเย โนนะ ชัมมัง นมะมิมิหัง.

(สุ) สุนทะโร วัระรุเปนะ สุตสะโร ชัมมะ ภาเนสะ สุกุททะสัง ทิสาเปติ สุกะตันตัง นมะมิมิหัง.

(คะ) คัจฉันโตโลกิยัง ชัมมัง คัจฉันโต อะมะตัง ปะหังคะโต โต สัตตะ โมเจตุง คะตัญญู ญานัง นมะมิมิหัง.

(โต) โตเสนโต วัระระชัมเมนะ โตสัฏฐาเน สีเว วัระเร โตสัง อะกาสิ ชันตุนัง โตละจิตตัง นมะมิมิหัง.

(โล) โลเก ชะหะติ สัมพุทโธ โลกะเสฏฐิโร คุณากะโร โลเก สัตเต ชะหาเปติ โลกะสันตัง นมะมิมิหัง.

(กะ) กันโต โย สัพพะสัตตาทันง กัตวา ทุกขักชะยัง ชิโนกะเถนโต มะชัวร์ัง ชัมมัง กะถา สัตถัง นมะมิมิหัง.

(วิ) วินะยัง โย ปะกาเสติ วิทังเสตวา ตะโยกะเว วิเส สัณญานะ- สัมปัญโญ วิปะสันนัง นมะมิมิหัง.

(ทุ) ทุเส สัตเต ปะหาเสนโต ทุรัฏฐานัง ปะกาสะติ ทัง นิพพานะ- มาคัมมะ ทุสะทานัง นมะมิมิหัง.

(อะ.) อันตัง ชาตชะราทั้น อะกาลิ ทีปะ ทุดตะโม อะเน กุสสาหะจิตเตนะ
อัสสาเสนตัง นะมามิหัง.

(นุต.) นุเทติ รากะจิตตานิ นุหาเปติ ประัง ชะนัง นุนะอັตถัง มะนุสสานัง
นุสาสันตัง นะมามิหัง.

(ตะ.) ตะโนติ กุสะลััง ชัมมัง ตะโนติ ชัมมะเทสะนัง ตัณฑายะ วิจะรันตานิ
ตัทธมาตัง นะมามิหัง.

(โร.) โรเสนเต เนวะโกเปติ โรเสหะวะ นะกุชณะติ โรคานัง รากะอาทั้น
โรคะสันตัง นะมามิหัง.

(ปุ.) ปุณันตัง อັตตะโน ปาปัง ปุเรนตัง ทะสะ ปาระมิง ปุญญะวันตัสสะ
ราชัสสะ ปุตตะภูตัง นะมามิหัง.

(ริ.) ริปุราคาทิภูตังวะ ริทธิยา ปะฏิหุญญะ ติริตตัง กัมมังนะ การะตา
ริยะวังสััง นะมามิหัง.

(สะ.) สัมปันโน ะระละสิเลนะ สะมาธิปะ ะโรชิโน สะยัมภุญญาณะ-
สัมปันโน สัถทะวาจัง นะมามิหัง.

(ทัม.) ทันโต โย สะกะจิตตานิ ทะमितวาปิ สะเทวะกัง ทะทันโต อะมะตัง
เขม้งันตันทริยัง นะมามิหัง.

(มะ.) มะหุสสาเทนะ สัมพุทโธ มะหันตัง ญาณะมาคะมิ มหิตัง
นะระเทเวทิ มะโนสุทัง นะมามิหัง.

(สา.) สาวัง เทติชะ สัตตานัง สาเรติ อะมะตังปะทัง สาละถิวิยะ สาเรติ
สาละชัมมัง นะมามิหัง.

(ระ.) รัมมะตาริยะสัทธิมเม รัมมาเปติ สะสา ะกัง รัมเมฐาเน
วะสาเปนตัง ะระณะทันตัง นะมามิหัง.

(ถิ.) ถิโต โย ะระนะนิพพานะ ถิเร ฐาเน สะสาวะโก ถิรัง ฐานัง ปะกาเสติ

ถิตะธัมมัง นะมามิหัง.

(สัต.) สัทธิธัมมัง เทสยิตวานะ สันตัง นิพพานะ ปาปะกััง สะมาหิตัง
สะสาวะกััง สันตะจิตตัง นะมามิหัง.

(ถา.) ถามัง นิพพานะสังขาตัง ถาเมนาธิ คะโตมุนิ ถาเนสัคคะสิเว รัมเม
ถาเปนตัง ตัง นะมามิหัง.

(เท.) เทนโต โย สัคคะนิพพานัง เทวะ มะนุสสะ ปาณินัง เทนตัง
ธัมมะวะรัง ทานัง เทวะ เสฎฐัง นะมามิหัง.

(วะ.) วันตะราตัง วันตะโทสัง วันตะโมหัง อะนาสะวัง วันทิตัง
เทวะพรหมเทหิ ะรัง พุทฺธัง นะมามิหัง.

(มะ.) มะหะตา วิริเยนาปิ มะหันตัง ปาระมิงอะกา มะนุสสะเทวะ-
พรหมเทหิ มหิตัง ตัง นะมามิหัง.

(นุส.) นุทธะธัมมัง ปะกาเสนโต นุทธะนัตถายะ ปาปะกััง นุทธะทุกขาธิ-
ปันนानัง นุทธาปิตัง นะมามิหัง.

(สา.) สาวะกานัง นุสาเสติ สาระธัมเมจปะาณินัง สาระธัมมัง มะนุสสานัง
สาสิตัง ตัง นะมามิหัง.

(นัง.) นัน्हันโต ะระสัทธิธัมเม นันหาเปติ มะหามุนิ นันทะภูเตหิ เทเวหิ
นันทะนียัง นะมามิหัง.

(พุท.) พุชฌิตาธิยะสัจจานิ พุชฌาเปติ สะเทวะกััง พุทธะญาเณหิ
สัมปันนัง พุทฺธัง สัมมา นะมามิหัง.

(โธ.) โธวิทัพพัง มะหาวิโร โธวันโต มะละมัตตะโน โธวิตตา
ปาณินัง ปาปัง โธตะกเลสัง นะมามิหัง.

(ภะ.) ภะยะมาปันนะสัตตานัง ภะยัง หาเปตินายะโก ภะเว สััพเพ
อะตักกันโต ภะยะสันตัง นะมามิหัง.

(คะ.) คะชิต เยนะ สัทธัมโม คะตัญญา เณนะปาดินัง คัถหะนียัง
วะระธัมมัง คัถหาเปนตัง นะมามิหัง.

(วา.) วาปีตัง ปะวะรัง ธัมมัง วานะโมกขายะ ภิกขุณัง วาสิตัง ปะวะเร
ธัมเม วานะมานัง นะมามิหัง.

(ติ.) ตินโณโส สัพพะปาเปหิ ตินโณสัคคา ปะติฏฐิตุ ติเร
นิพพานะสังขาเต ติกขะญาณัง นะมามิหัง.

จบห้องพระพุทธรูป ๕๖ คาถา

(สวาก.) สวากตันตัง ลิวัง รัมมัง สวากหะเนยยัง ธัมมะ เทสันตัง
สวากหะเนยยัง ปุญญักเขตตัง สวากสะกัง นะมามิหัง.

(ขา.) ขาเทนโต โส สัพพะปัชชัง ขายิตัง มะธูรัง ธัมมัง ขายันตัง
ติวิธัง โลกัง ขายิตันตัง นะมามิหัง.

(โต.) โตเสนโต สัพพะสัตตาทันง โตเสติ ธัมมะ เทสะนัง โตมะหิ
จิตตัง สะมิชฌันตัง โตเสนตันตัง นะมามิหัง.

(ภะ.) ภัคคะราโค ภัคคะโทโส ภัคคะโมโท อนุตตะโร ภัคคะกิลเส
สัตตาทันง ภะคะวันตัง นะมามิหัง.

(คะ.) คัจฉันโต รัมมะเกสิเว คะหะจิตโต สะทเวเก คัจฉันเต พรหมะ
จะริเย คัจฉันตัง ปะนะมามิหัง.

(วะ.) วันตะราคัง วันตะโทสัง วันตะโมหัง ปุญญะ ปาปัง อนุตตะรัง
วันตะพาละมิจฉานันง วันตันตัง ปะนะมามิหัง.

(ตา.) ตาเรสิ สัพพะสัตตาทา ตาเรติ โอระมีติรัง ตาเรนตัง โมกขะสังสารัง
ตาเรนตันตัง นะมามิหัง.

(ธม.) ธรรมะมานะปิ สัมพุทธเช ธัมเม เหล็ง นีรันตะรัง ชะเรยยะ
อะมะตะถานัง ณะเรนตันตัง ปะนะมามิหัง.

(โม.) โมหัตถุญญะ ทะมันโต สัตเต โมหะติเต อะการะยิ โมหะชาเต
ธัมมะจาริ โมหะติตัง นะมามิหัง.

(สัน.) สัพพะสัตตะตะโมนุโท สัพพะโสกาวินาสะโก สัพพะสัตตะ-
จิตตะกะโร สัพพะสันตัง นะมามิหัง.

(ทัญ.) ทัญญู ธัมเม อะนุปัตเต ทัญญุกังขา รากะลุตเต ทัญญูทะวาสัฏฐิ
ฉันหันเต ทัญญูธัมเม ปะนะมามิหัง.

(ฐ.) ฐิตีสีละสะมาจาเร ฐิติ เตระสะธุดังเค ฐิติธัมเม ปะฏิปัตติ
ฐิตังปะหัง นะมามิหัง.

(โก.) โกกานัง รากะบิพิโต โกธัมโม ปาฏิหัตถุญญะติ โกกานัง ปุชิตโต
โลเก โกกานะ ปะนะมามิหัง.

(อะ.) อัคโคเสฏฐุ วัระธัมโม อัคคะปัญญะปิ พุชณะติ อัคคะธัมมัง
สุนิปุณัง อัคคันตัง ปะนะมามิหัง.

(กา.) กาเรนโต โส สีเวรัชเช กาเรยยะ ธัมมะจาริเย กาดัพเพ
สุลิกขากาเม กาเรนตันตัง นะมามิหัง.

(ลิ.) ลิโต โย สัพพะทุกเชสุ ลิกขิตอปิฎะ กัตตะเย ลิมปิเตปิ
สุวัณณะเจะ ลิขันเต ปะนะมามิหัง.

(โก.) โก ปุคคะโล สะหิโสมัง โก ธัมมัง อะภิปุชะยิ โกวินุ ธัมมะสาระทัง
โกสาลาตัง นะมามิหัง.

(เอ.) เอสะติ พุทธะวะจะนัง เอสะติ ธัมมะมุตตะมัง เอสะติ สัตตะ-
โมกข์ญะจะ เอสาสันตัง นะมามิหัง.

(ทิ.) ทิเน ถาเน นัชฌายันเต ทิเน เปติ สุคะติงทิเน โมหะสะเม

ชาเลหิตันตัง ปะนะมามีหัง.

(ปัส.) ปักกะโต โพธิสัมภारे ปะเสฏฐุ โสสะเทวะเก ปัญญาเย อะสะโม
โทติ ปะสันตานิัง นะมามีหัง.

(สิ.) สีเลนะ สุคะตัง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา สีเลนะ นิพพุตังยันติ
สีละธะนัง นะมามีหัง.

(โก.) โก โย อัคคะสุปุญญโย ปุพเพ โภคะชะเท อะธิ คัจฉิ
โกธัมมัญจะ วิชานาติ โกวันตัง ปะนะมามีหัง.

(โอ.) โอนะโต สัพพะกิลสัง โอนะโต สัพพะ มะมะสัง โอนะโต
ทิวฐิชาลัญจะ โอนะโตตัง นะมามีหัง.

(ปะ.) ปัญญา ปาเสฏฐุ โลกัสสมิง ปัญญาอัปปะฐิ ปุคคะโล ปัญญาเย
อะสะโม โทติ ปะสันโนตัง นะมามีหัง.

(นะ.) ณะรานะระหิตังเทวัง ณะระเทเวหิ ปุชิตังนะ รานัง กัมมะปักเขหิ
นะมิตันตัง นะมามีหัง.

(ย.) ยัชชะโต สัพพะสัตตานิัง ยัชชะตัง เทวะ พรหมเหติ ยัชชะสะติจะ
ปาณินัง อิชชะตันตัง นะมามีหัง.

(โก.) โกธัง ชะหะติ ปาปะกัง โกธัง โภธะนัง นาสสะติ โกธัง
ชะเหวิปัชชะติ โภธะนุหัง นะมามีหัง.

(ปัจ.) ปัจจาภิระตา ปะชา ปัชชะหิตา ปาปะกาโย ปัปโปติ โชติวิบุโล
ปะโชตันตัง นะมามีหัง.

(จัต.) จะริตวา พรหมะจะริยัง จัชชันตัง สุวิหัญญะติ จัชชันตัง
สัพพะทานะนะ จัชชะตันตัง นะมามีหัง.

(ตัง.) ตังโนติ กุสะลังธัมมัง ตังโนติ สัพพะวิริยัง ตังโนติ สีละสะมาธิง
ตังตะวาโยัง นะมามีหัง.

(เว.) เวราณีปี นะ พันธันติ เวรัง เตสุปะสัมมะติ เวรัง เวระนะ เวราณี
เวระสันตัง นะมามิหัง.

(ที.) ทีฆายโก พะหุปุญโญ ทีฆาระโต มะหาสาโล ทีฆังเตเชนะ
ปุญญะนะ ทีฆะระตัง นะมามิหัง.

(ตัพ.) ตะโต ทุกขา ปะมัญจะโส ตะโตโมเจติ ปาณินโน ตะโน รากาภิ
กิลเส ตะโตโมกขัง นะมามิหัง.

(โพ.) โพนโต เทวะสังฆाय โภ โพธิเสฏฐ รุจะ ปะกะโต โพธิมา
ปะริปณโณโส โพธิสันตัง นะมามิหัง.

(วิญ.) วิระติ สัพพะทุกขัสมา วิริยะนาปี ทุลละภา วิริยะะ ทุกขสัมปันนา
วิริยันตัง นะมามิหัง.

(ญ.) ญัตตัญญาญะที สัมปันนัง ญะตะโยคะสะมัมปิตัง ญัตตัญญาณะ-
ทัสสะนัญจะ ญะตะโยคัง นะมามิหัง.

(ที) ทิสันตัง สัพพะโทสานิ ทิสันตา สัพพะภายาติ ทิสะโมหา สัตตาคะตา
ทิสะสันตัง นะมามิหัง.

(ติ) ตินโน โย วัฏฏะทุกขัมहा ตินนัง โลกานะมุตตะโม
ติสโส ภูมี อะตักกันโต ตินณะโอมัง นะมามิหัง

จบห้องพระธรรมคุณ ๓๘ คาถา

(สุ.) สุทธิสิเลที สัมปันโน สุฏฐะปัตโตจะโย สังโฆ สุนทะโร สาสะนะชะโร
สุนทะรัง ปะนะมามิหัง.

(ปะ.) ปฏีสัมภีทา จะตัสโส ปะเสฏฐโร โสอนุตตะโร ปัญญา อนุตตะโร
โลกะ ปะสัฏฐัง ปะนะมามิหัง.

(ฎิ.) ฎิตติปะราชาโต สัตถา ฎิตถาฎิยา ทัสสะนะเม ฎิตติ พุทธะวิเสนะ
ฎิตถันตันทัง นะมามิหัง.

(ป็น.) ปะเสฏฐ์ ฐัมมะคัมภีโร ปัญญะวันโต อะลังกะโต ปะเสนโต
อัตตะฐัมมัญจะ ปะสัฏฐัง ปะนะ मामิหัง.

(โน.) โนเจติ กุสะลัง ักมมัง โนจะปาปัง อากาเรยิ โนเนตัง
พุชณะฐัมมัญจะ โนหิสังตัง นะ मामิหัง.

(ภะ.) ภัคคะราโค ภัคคะโทโส ภัคคะโมโหจะ ปาณินัง ภัคคะกิสเส-
สัสตทานัง ภัคคะตันตัง นะ मामิหัง.

(คะ.) คัจฉันโต โลกียัง ักมมัง คัจฉันโต โลกุตตะ รัมปี คัจฉะ
เทวะกิสเสหิ คะมิตันตัง นะ मामิหัง.

(วะ.) วันณเตติ กุสะลัง ักมมัง วันณเตตีสึละสัมปันนัง วันณเตกษะติ
รักขิตัง วันณณะตัง นะ मामิหัง.

(โต.) โตเสนโต เทวะมะนุสโส ฐัมมะยะลิตเสติ พุฏฐะ จิตตานิ
โตเสนตันตัง นะ मामิหัง.

(สา.) สาสะนัง สุปะภูจันนัง สาสะยันตังลิวัง รัมมัง สาสะนัง
อะนุสาเสยยัง สาสะยันตัง นะ मामิหัง.

(วะ.) วันตะราคัง วันตะโทลัง วันตะโมหัง ทิฏฐิ ันนัง วันตาทัง
ลัพพะปาณินัง วันตะกิสลัง นะ मामิหัง.

(ภะ.) กะโรนโต สึละสะมาธัง กะโรนโต สาระมัตตะโน กะโรนโต
กัมมัฏฐานานิ กะโรนโตตันตัง นะ मामิหัง.

(สัง.) สังสاره สัสะรันโต โส สังสارهโต วิมูญจิส สัสังระทุกขโมเจสิ
สังเสฏฐัง ปะนะ मामิหัง.

(โฆ.) โฆรัง ทุกขะยัง กัตวา โฆสาเปติ สุรังนะรัง โฆสะยิตวา ติปิฏะกัง
โฆระตันตัง นะ मामิหัง.

สะตะอัญฐะธัมมะคาถา รัตตะนัตตะยะคุณาสะมัตตา เอเตนะ ชะยะ-
เตเชนะ โสตถิเม ชะยะมังคะลังฯ

ปุตโต ตะยาหัง มะหาราชัง ตะวัง มังโปสะชานาที อัญญู กิญฺจิ เทโว
โทเสติ สะมัง ปัชชะ ฯ

อิติปาระมิตา ดิงสา อิติ สัพพัญญุมาคะตา อิติ โพธิมะ นุปัตโต อิติ
ปิโสจะเต นะโม ฯ

ภะคะวา ภะคะวา นามะ ภะโค กิเลสะพาหะโน ภะโคสังสาระจักกานัง
ภะคะวานามะ เตนะโม ฯ

รวม ๓ ท้อง ๑๐๘ คาถา
อติปิโสระตะนะมาลา นิฎฐิตัง

จัดพิมพ์เผยแพร่

ท่านที่สนใจปราศณามีไว้ศึกษา หรือจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...หอสมุดฯ
เลขที่ ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐
โทรศัพท์ (๐๒) ๘๘๘๗๔๕๐ ○ โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์ ๑๐๐ บาท ○

